

725 LET MĚSTA PŘÍBORA

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN SVAZEK **17**

MUSEUM

PŘEBOR
MUSEUMZámek
č. 28, PřeborMěstský zámek
č. 11, I. územní část

MINULOST A PŘÍTOMNOST MĚSTA PŘEBORA

V roce 1976 se naplní 725. výročí našeho města jako jednoho z nejstarších historicky doložených sídel v našem okrese. Jeho jubileum se stalo příležitostí nejen ke studiu jeho pozoruhodné historie, ale i k zamyšlením a úvahám nad jeho sociálně-ekonomickou přítomností a budoucností. A jakkoliv jeho 725letá historie by se nám v naší době mohla jevit již vzdálená, jsme si plně vědomi, že její vědecké objasnění a pravdivé poznání je klíčem k poznání a porozumění jeho současnosti a zůstane cenným pramenem poučení pro generace příští. A Přebor jako město vpravdě historické si to zasluhuje, neboť jeho dějiny prošly od prvé historické zprávy v r. 1251 slábitými cestami vývoje, prošli údobími vzestupů a rozmachu, ale také údobími krizí a zvatů, sdílely fakticky všechna nebezpečí a naděje, jimiž prošel náš národ od počátků našich národních dějin až po dobu současnosti. Za touto dlouhou historickou cestou nemůžeme nevidět složité životní osudy našich předků, generací, jež v dobách minulých spoluvytvářely a prožívaly osudy našeho města, které svou prací a svým úsilím přispívaly k jeho postupnému rozvoji a které sdílely s ním i jeho osudy.

Nejstarší historické dokumenty k dějinám našeho města dokazují, že první nejstarší údobí jeho dějin je spjata s rodem Hückeswagenů a jejich feudální državou na severní Moravě. Přebor se do poč. 14. stol. rozvíjel jako jakási správní a hospodářské středisko té části panství Hückeswagenů, jež se po položení teritoriálních základů panství hukuvalského stalo součástí mohutné feudální domény olomouckých biskupů. Od té doby až do konce 15. stol. je jeho další rozvoj do značné míry omezen jak nezajímavou městskou politikou olomouckých biskupů a čestnými zátovami hukuvalského panství, tak i vznikem a rozvojem poměrně značného počtu dalších měst v jeho blízkém okolí. Události a vliv husitského revolučního hnutí se ho dotkly až po r. 1427 a zanechaly zde ohlas, který se tradoval ještě po celé 16. stol. Do konce 15. stol. byl však Přebor jen malým poddanským městem se značnými omezeními městskými právy. Jeho významnější rozvoj nastal až ve století 16. v souvislosti se znovuprvním feudalismu a rozvojem řemeslné výroby a obchodu. Příborští měšťané si v té době vymohli řadu práv a výsad, počal se rozšiřovat obecní majetek a rozvíjela se výstavba města. V průběhu 16. stol. se také rozvinula a upevnila městská samospráva a od r. 1570 se začly vést též městské knihy a úřední písemnosti. Slibný rozvoj Přebora ve století před Bílou horou byl v důsledku porážky českého stavovského odboje, vítězných habsburské reakce a válečnými událostmi třicetileté války vystřídán hospodářským úpadkem, který těžce dolehl i na město Přebor. Město bylo v průběhu třicetileté války několikrát vyloupeno a vypáleno, jeho obyvatelstvo trpělo vysokými kontribucemi, bídou a hladem. Ničivé válečné události způsobily velký úpadek někdejší produktivní řemeslné výroby a obchodu a vysokou a dlouhodobou zadluženost obyvatel. Trvalo celé desetiletí, než byly následky této krize překonány a než se znovu rozvinula řemeslná výroba a obchod. Vedle tradiční řemeslné výroby se zřízení piratistické kájeje Přebor od konce 17. stol. stává pro své okolí střediskem vzdělání a českého kulturního života. Významný vzestup a rozvoj jeho cechovní řemeslné výroby v 18. stol. vyvrcholil počátkem 19. stol., kdy se i zde na úkor zaoctávajících a upadajících řemesel začalo rozvíjet kapitalistické tovární výroba. Vývoj kapitalistické průmyslové výroby byl však v Příboře ve srovnání s jinými městy značně pomalejší a nepoměrně krizovější. Časté hospodářské krize způsobovaly úpadek a zánik příbor-

Kresba Karla Ludvíka Chránska
Pohled na Přebor z roku 1728

Nově upravené náměstí v Příboře

ských továren a byly příčinou velké nezaměstnanosti a sociální bídě příbořských dělníků. Ples tento krizový hospodářský vývoj v 19. stol. nastal v Příboře zvláště od sedmdesátých let minulého století v souvislosti se zřízením českého učitelského ústavu r. 1875 pozoruhodný vývoj kulturní, který navazoval na starší české obrazenecké tradice. Od té doby začal Příbor v českém kulturním životě našeho regionu sehrávat velmi důležitou úlohu. V posledních desítkách minulého století začíná do popředí politického, společenského a kulturního života města vystupovat příbořské dělnictvo svou spolkovou a organizační činností a svým bojem proti kapitalistickému vykořisťování. Pád realní rakousko-uherské monarchie, konec nenáviděné 1. světové imperia- listické války a vyhlášení 1. ČSR byly přijaty příbořským obyvatelstvem s uspokojením a nadšením. Vznik samostatného československého státu umožnil i v Příboře rozvoj poli- tického, společenského a kulturního života. Dále se v Příboře rozvíjelo české školství a příbořský učitelský ústav a gymnázium požívaly uznání a věhlasu. Pro vývoj poli- tických poměrů ve městě bylo velmi důležité založení organizace KSC, která sebrala od roku 1923 v politicko-uvědomovací práci mezi příbořským dělnictvem a jeho boji proti velké nezaměstnanosti dělnictva a jeho kapitalistickému vykořisťování mimo- řádnou úlohu. A když po mnichovské zradě byl Příbor 10. října 1938 okupován hile- rovskou armádou, postavili se do čela narůstajícího odporu, ilegální činnosti a ná-

rodně osvobozeneckého boje proti německému fašismu opět v první řadě komunisté. Prvou obětí německého fašistického teroru se stal statečný komunista, akademický socialista František Juráš. Ilegální antifašistický odboj v českém Příboře a jeho okolí si vyzidal desítky obětí z řad příbořských občanů, další desítky byly uvězněny v koncentračních táborech a řada příbořských občanů bojovala v partyzánském odboji a česko- sovětských zahraničních vojenských jednotkách. Sedmiletá německá fašistická po- roba znamenala pro české obyvatelstvo Příboře údobí násilí, strachu a utrpení. Něme- ckí fašisté potlačili v našem městě veškerý český kulturní život, uzavřeli hned po okupaci český učitelský ústav a gymnázium a postupně i další školy. Obyvatelé Příboře proto s velkými nadějami zhlíželi ke vítěznému boji, který s německým fašismem sváděl hrdin- ý sovětský lid. A proto s nepopadatelnou radostí vítali statečné sovětské osvoboditele, kteří 6. května po dlouhých a těžkých bojích v tzv. ostrovské operaci přinesli našemu městu tak dlouha očekávanou svobodu. Někdy nebude v našem městě zapomenuta oběti antifašistického odboje a 10 sovětských hrdinů, kteří za jeho svoboda obětovali své životy.

Osvobozením naší země slovnou Sovětskou armádou a vítězstvím naší národní a demokratické revoluce se dostala rozhodující politická moc v naší zemi do rukou pracujícího lidu, který se rozhodl nastoupit cestu mírového budování a společenského pokroku. Výrazem této skutečnosti se stala i v Příboře ihned po osvobození města utvoření národního výboru jako orgánu státní moci a moci lidu. I v našem městě začala doba nadsené práce a mírového budování v osvobozeném státě. Historické vítězství naší dělnické třídy a pracujícího lidu pod vedením KSC otevřelo celé zemi i našemu městu cestu socialistické výstavby, která v průběhu necelých třiceti let změ- nila významně jeho tvář a zásadně změnila celkový život a životní a kulturní úroveň našich občanů. MěstNV za pomoci organizací a složek NF, občanů a miádrate roz- víjel v posledních 30 letech socialistickou výstavbu města, jeho sociálních a kulturních zařízení, bytového fondu a komunikací. Velká pozornost byla věnována též obnově a údržbě jeho cenných historických památek. Za léta socialistické výstavby bylo vybudováno a moderně vybaveno školství, nové zdravotnické a sportovní zařízení, ve městě vznikla moderní sídliště s moderní sociální vybaveností, nové komunikace a od- povídací zásobovací síť. Za uplynulých 30 let bylo ve městě vybudováno celkem 1467 bytů. Významným způsobem se rozvinuly a zmodernizovaly průmyslové podniky Loona a závod Tatra, pobočný závod n. p. Tatra Kopřivnice, vyrábějící osobní automobily značky Tatra 603 a 613. V katastru města zajišťuje zemědělstvu velkovýrobu moderní zemědělský závod Vysoké školy veterinární v Brně.

Ve volebním období 1971—1976 díky organizačnímu úsilí MěstNV a iniciativě občanů dosáhlo hodnota díla při zvelebování města místa plánovaných 49 319 000,— Kčs výše 80 740 700,— Kčs. Úspěšně byly splněny socialistické závazky k 30. výročí osvobození v r. 1973 a úspěšně a iniciativně plní naše město i hodnotné závazky přijaté v roce jeho letošního jubilea na počest XV. sjezdu KSC a 55. výročí založení KSC. V tomto roce se současně v novém volebním programu utváří perspektiva dal- šího rozvoje našeho města do r. 1980. A tato perspektiva, zaměřená na jeho další výstavbu, zvelebování a zkrášlování, na další vzrůst životní úrovně našich občanů, na další rozkvět naší socialistické kultury, je tím nejcejnějším darem našemu městu k jeho letošnímu jubileu. Je také zárukou jeho vzestupu a rozkvětu do let přitížích v podmínkách míru a socialistického budování naší krásné vlasti.

Pavel Moravčík,

předseda Městského národního výboru v Příboře

ZALOŽENÍ MĚSTA PŘÍBORA

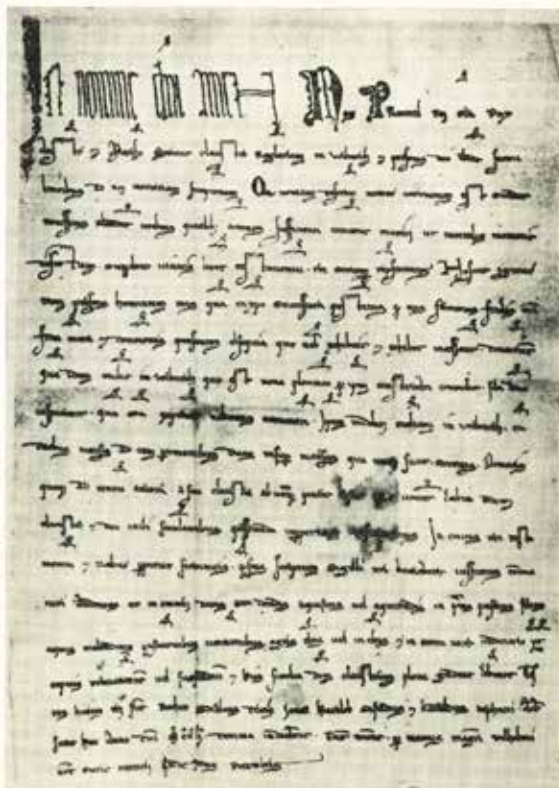
Doc. PhDr. Sáře Duskové DrSc.
Jaroslav Bakala

V povědomí navodobých obyvatel Příbora se dochovávaly tradice o značné starobylosti jejich města. Zdroje takových představ můžeme hledat ve dvou pohrnutkách. Jednoma z těchto podnětů dala vzniknout úsilí předkrálovského dějepisceřtí o vyplnění temných míst z dovněšku sice přesnými, leč líktivními údaji. Podle nich založili Příbor již v r. 106 n. l. Markomani, i když nikoliv přímo na místě nynějšího vsiňního města. Polé se přý v období trvajícím více než 1000 let město několikrát přemístilo. Poslední změna sídliště se přý uskutečnila po známém mongolském vpádu v r. 1241. Tyto „učené“ výmysly pronikly i mezi dolní obyvatelstvo a proměňily se v pověsti, které však svým původem nenáležejí k pokladu lidových tradic.)

Dalším impulzem pro výklady o Příboře jako starobylé osadě se stalo nařčení místních vlastivědců, kteří z prestižních důvodů usilovali indiciemi podepsit takové papíky. Rehal Walný zarmenová, že zápis v inventáři příborského farního kostela k r. 1616 obsahuje sdělení, jak byl při opravě kostela v r. 1566 objeven zápis s letopočtem 1178. Usuzuje, že Příbor vznikl pravděpodobně ve 2. polovině 11. stol., ačkoli to nelze písemně prokázat. Německy píšící místní dějepisec Josef Kömmerling upozorňuje také na onen záznam v úřední knize příborského farního úřadu, ale doteje je k r. 1614. Údaj jako doklad pro existenci Příbora již ve 2. polovině 11. stol. zarmenová také Jiří Felix.)

Autor zveřku a příborském soudním okrese ve Vlastivědě moravské Ferdinand Pokorný se pokouší starobylost Příbora dokládat jeho umístěním podél tzv. jantarové cesty a nálezem dvou římských mincí na katastru města. Redakce Vlastivědy však upozorňuje na možnost pozdějšího přínosu těchto mincí do Příbora, např. piasisty. Apologiemi příborské starodávnosti jsou články Jana Hrnčárka již z doby po r. 1945. Autor se v nich staví proti návrhům, které se objevily v deníku tisku, aby město slavilo 700. výročí v r. 1951. Nadšený vlastivědec vyjadřuje zděšiláni postoj již názvem jednoho svého příspěvku: Město Příbor je prastaré osada. Za doklady pro takové tvrzení pokládá existenci údajně tajné chodby v prostoru nynějšího farního kostela, kde přý tedy stával původní hrad předchůdce Hukvald, a náleze pahřebiště v prostoru ucelosti č. popisané 353. Lubomír Loukačka v nepříliš dávne době písejím argumentaci Pokorného o nálezu římských mincí a Hrnčárkovu o pahřebišti v prostoru damky č. 353. Někteří z těchto badatelů opakovali také ony pověsti s umírněnou tendencí naznačit, že se v oněch vyprávěních může skrývat něco reálného, např. že davněšší zmičené první příborské osady Římané osní čtou lantazil, když náleze římských mincí naznačuje možnou přítomnost Římanů v kraji.) Zvláštního významu pro údajnou starobylost Příbora však neměla změna první zprávy o Mlátku z r. 1267 za údaj o Příboře, učiněná některými staršími badateli.)

Krátké zastavení u těchto pohledů je patřebné. Ačkoli neabracely k sobě s některými výjimkami pozornost nejzávažnějších kritických dějepisců, nelze je zcela opomíjet. Uvedené indicie nemají však příliš velkou dokladovou hodnotu. Zcela se může vyloučit z vědních úvah zmičený romantický výklad (mimořadně dosti nejasný) o tajné chodbě. Totéž zpráva o nalezeném letopočtu 1178 na kanci 16. stol. zřejmě odrážejí špatnou identifikaci nápisu pravděpodobně gotického, jak obstará tak mnohoznačný jev, jako náleze antických mincí nebo kostravého materiálu ve světle spolehlivějších a spolehlivějších stop, materiálů a informací?)

Listina markraběte Přemysla z r. 1251, ve které se poprvé vyskytuje jméno města Příbora

Rozsah pramenů kvalifikovaných pro otázku vzniku města Příboru není známy, což ovšem nepředstavuje místní zvláštnost, nýbrž s podobnou situací se setkáváme při řešení otázek spjatých s genezí středověkých měst. K počátkům města Příboru můžeme případně prameny rozdělit do 4 skupin: a) archeologické materiály,⁹⁾ b) listinné doklady z předhusitského období, c) písemné prameny pozdější s retrospektivní informativní hodnotou,¹⁰⁾ d) nepřímé stopy (získání názvy, půdorys).

Nejstarší dochovaná písemnost, která zřetelně nese název Příboru, je listina markrabě Přemysla, pozdějšího českého krále Přemysla Otakara II., z 12. prosince 1251. Českému dějepisci však byl dlouho znám pouze stručný rejstřík této listiny, ale nikoliv celý text, či dokonce originál. Tak kolem skutečného obsahu listiny vznikla dosti nešťastných vývodů, a dokonce i pochybnost, zda jde o dokument týkající se Příboru. Po zjištění údajného originálu listiny podrobila Saša Dulková dokument komplexnímu diplomatickému rozboru, na jehož podkladě prokázala, že se text sice zachoval z písemnosti vzniklé v 13. stol., avšak oproti původnímu pravému vyhotovení předalatel odstavce o velmi rozdílné soudní imunitě. Ostatní údaje se však zřetelně shodují s původním pravým textem.¹¹⁾

V nepodělané části věcných ustanovení potvrzuje Přemysl jako moravský markrabě dar, který učinil bláze v této písemnosti neuvěřitelně významnou pro řešení necharakterizovanému klášteru v Příboře: 1. jím založený kostel v Příboře s 2 lány polnosti k němu patřícími, 2. 2 lány polnosti, které však v té době náležely bláze neuvěřitelně Otavě, 3. háj v rozsahu asi 100 poplůví pobílí kláštera po obou stranách řeky Lučiny.¹²⁾

Listina není bez záhad. Fanecháme-li stranou otázku, kdo byl zmíněný Otto a kde ležely jeho polnosti, vzhledem k jejímu zcela neoprávněnému významu pro řešení základních problémů vztahujících se k genezi města Příboru, vystavují však dotazy podstatnější. Kdo byl oním Frankem, není jít pro naše dějepisce tajemství. Býl jím Frank hrabě z Hückeswagenu, který kolem poloviny 13. stol. vlastnil značný díl půdy na severovýchodní Moravě, tj. v oblasti Miletce, Novojičínska, Příborska, Františtska, Valašskomeziříčska a malého i Moravskoostravska.¹³⁾

Stojíte-li otázku vyvolává příjemce listiny, tj. klášter v Příboře. V 13. stol. tam totiž nebyl nějaký nám známý klášter. Starší badatelé, kteří neznali celý text listiny, řešili otázku tak, že listina byla určena pro cisterciácký klášter na Velehradě. Toto úvahy vyplývala z jistou mírou oprávnění ze skutečnosti, že donace zachycené listinou z r. 1251 byly spjaty s působností velehradských řeholníků na Příborsku. S. Dulková v uvedené práci vyřešila otázku plně, když zjistila na podkladě společlivých souvislostí, že velehradští cisterciáci připravovali v součinnosti s hrabětem Frankem založení kláštera v Příboře. Tato fundace se nerealizovala, ale mozejkové nároky z ní uplatňoval velehradský klášter s určitým úspěchem i v další době.¹⁴⁾

Listina prokazuje, že Příbor existoval již v r. 1251. Nelze totiž pochybovat o tom, že původní právo listina vznikla 12. prosince 1251. Dále nám text naznačuje, že Příbor byl tehdy lokovanou osadou, jak dokládá jeho tom jiný název Freiburg, zapsaný ve farmě Vilsburch. V Příboře v té době již existoval farní kostel, který podle výslovného sdělení založil hrabě Frank z Hückeswagenu. To znamená, že kostel vznikl až po smrti Frankova otce Arnolda, který byl zakladatelem hückeswagenského dominia na severovýchodní Moravě. Doba Arnoldova úmrtí neznáme, P. Ziegler a L. Hosák ji vymezují dobou od r. 1240 do r. 1251; první termín zaznamenává poslední listinný údaj o Arnoldovi jako živém a druhý úřadu příborský listina, v níž se poprvé Frank zaznamenává jako vlastník hückeswagenských statků na Moravě.¹⁵⁾

Palčivě-li zjištěné údaje do dalších souvislostí, rozvíjí to opět náš obzor o počátek města Příboru. Název Freiburg naznačuje s vysokou pravděpodobností, že Příbor vznikl jako osadní útvar městského charakteru. Ačkoliv nelze v každém jedno-

živém případě pokládat místní název, který tvoří taková složenina, v níž jednou částí je apellativum s označením sídlištního charakteru, za výraz konkrétně reálné právní kategorie, ve většině případů však je tomu tak. Příbor se stal centrem reálně hückeswagenské držby na severovýchodní Moravě po zmenšení a proměnění v léno olomouckého biskupství, o čemž podává svědectví zůvek biskupa Iluna z 20. listopadu 1267. (V některých pracích se uvádělo o tom, kdy se realizovalo ono rozdělení původního hückeswagenského dominia na části obhospodařovanou přímo olomouckým biskupstvím a na část drženců jako léno i nadále Hückeswageny; zpodobnění této doby však v podstatě neskrývá přínos pro řešení hlavních otázek spjatých s genezí Příboru.) Již v r. 1267 vystupuje jeden z Arnoldových synů jako hrabě z Příboru. V r. 1274 v zakladá listině Kozlovic jsou Kozlovice začleněny pod vrchní právo města Příboru.¹⁶⁾

Příbor se projevovat v oněch řídkých pramenech ze svého nejstaršího vývoje jako osada s městským právem. V písemnostech 13. a 14. stol. však nacházíme kolísání mezi označením Příboru jako města, nebo jako městečka. V listině hrabaty Bluda a Jindřicha z Příboru pro velehradský klášter z r. 1292 (bez denního data) vystupuje Příbor jako městečko (oppidum), ve zmíněné lokační listině vesnice Kozlovic z 8. října 1294 jako město (civitas), v listině obou zmíněných hrabat opět pro velehradské řeholníky z 3. července 1302 jako městečko, v listině Jindřicha z Kyřic pro příborského vojvodu z 13. října 1327 zase jako město. Zato listina biskupa Jana o bezprostředním spojení huckvaldského panství s drávoim olomouckého biskupství z 18. prosince 1339 zaznamenává Příbor opět jako městečko. Pozoruhodný je případ dvou listin olomouckého biskupa Mikuláše o postoupení odúmlí pro městskou příborskou obec, vydaných v r. 1389 v rozptěti několika málo dní. V starší z nich, s datem 3. prosince 1389, se Příbor označuje jako městečko, v druhé jako město. V listině biskupa Jana Mláde o udělení příborského fojství z 22. února 1389 se uplatňuje pro Příbor označení městečko, zatímco text zůstává listiny krále Zikmunda z 1. ledna 1400 zlatě mezi městy.¹⁷⁾

Lokace města se realizovala jasně před 12. prosincem 1251. O přesnější určení se pokusil P. Ziegler, který příklí založení měst Moravské Ostravy, Místku, Nového Jičína a Příboru Arnoldovi z Hückeswagenu do let 1228 až 1240. Vedla jej k tomu určitá údajná půdorysna jedota, podobné počty šenkavských domů, některé heraldické důvody i slábnutí pozic hraběte Franka, od něhož jít proto nelze očekávat zakladatelské výsledky.¹⁸⁾

Zieglerova argumentace však nezbavuje ve světle kritiky. Vyloučit můžeme z převládajících důvodů slábnutí postavení Franka z Hückeswagenu, což ani logicky ani v historické realitě neznemožňuje určitou míru ekonomické a obdobné iniciativy, nemluví ani o tom, že Příbor vznikl zřejmě před zmínovaným zmenšením hückeswagenské držby. Půdorys oněch měst se sice v některých rysech shodují, ale nikoliv bezvýhradně; takových shod bychom však u kolonizačních měst nalezli sice i s městy ležícími mimo hückeswagenské majetky. Obdobně platí o počtech šenkavských domů, přičemž Ziegler užívá pojmu šenkavské domy (Schenckhäuser) pro domy pravděpodobně. I když se v menších městech pivovarčné domy shodovávají lecky s domy s právem vinného nálevu, ne vždy jde o jedny a tytéž. Kromě toho ani zde ani shoda nebyla tak jednoznačná, když Moravské Ostrava představovala nejzřejmější případ. Heraldická argumentace taktéž nevede k jednoznačnému výsledku, naopak vlastní Zieglerův rozbor ukazuje na určitou čísovou diferenciaci mezi vznikem Moravské Ostravy a Příborem.

Zatímco Moravské Ostrava má blízko k znaku užívávanému Arnoldem (pokud ovšem její městský znak vůbec souvisí s Hückeswageny), tak Příbor ke známým užívávaným Frankem a jeho syny. Ziegler zjistil, že Arnold užívá ve znaku koně a jeho starší syn kněz Jindřich 4 pětiletý růže. Arnold pak užívá znaku se 2 krovkami a jeho synové se 3 krovkami. Původně příborský městský znak měl 3 krovky, teprve 21. listopadu

1615 jej roznošil svým privilegii olomoucký biskup František z Dietrichšteina o 3 kůle, 2 meče a písmeno F.¹⁹⁾

Počat kroků, 2 nebo 3, není při teprve se rozvíjejících a jen pozvolně stabilizujících erbech šlechtických rodů rozhodný a patrně také Frank ulíval znaku se 3 kroky, očkov tímto počtem zachycuje snad až pečeť jeho synů. Znak města prověd podobně odpovídá znaku zakladatele města nebo v přesnější formulaci znaku feudála, na jehož půdě město vzniklo a který byl jeho první vichostí. Listina z r. 1251 vjavně zachycuje Franka jako zakladatele kostela v Píboře. Sčítí si můžeme představit, že by se tehdy zakládalo v českém prostředí město, aniž by se skoro současně nezřizovalo tamní fara, pokud ovšem v případě udělení městského zřízení starší osada tam nefungoval tamní kostel již dříve. Jestliže se Frank uvádí v tomto ohledu ve společném pramenném záznamu jako zakladatel píbořského kostela, pak byl ioktější spjat s lokací města Píboře, které tedy nazvniklo již ze srchovanosti jeho otce.

Ze 13. stol. známe v dochovaných dokumentech pouze německý název Píboře, avšak již v roce 1307 se poprvé objevuje název český ve formě Praybor, tj. ve fonetické transkripci vlastně pojmenování ulivně v současnosti. Název Píbor vyvolal rozličné výklady i vzhledem k tomu, že obě jeho slabiky připomínají výrazy z české slovní zásoby. Přestože interpretace jména Píbor jako počteníni tvaru Freiburg (před diftongizací Friburg) vyvolávala určitou nevlídnost národního člání místních Čechů, nelze tuto možnost vyloučit jako vysoce pravděpodobnou. Jazykový jev, jazyk byla příměna dvojhlasice fr v německých slovech na české příbližné fr, není nijak neobvyklý, srv. např. Friedrich — Bedřich, Siegfried — Šibild, Friedhof — hřbitov, Zaumco pojem Freiberg je jednoznačný a zde v určitém směru pílněbný, s výkladem jména Píbor jako původního vznikají potíže a badatelé upozorňují na nedostatky některých zokých rozkladů, nemluvě ani o tom, že se některá vysvětlení jeví skutečně jako příliž vumělkovaná.¹⁹⁾ Úvaha o vzniku názvu Freiburg z českého pojmenování Píbor pro zvukovou podobnost¹⁹⁾ nevyhlíží příliš pravděpodobně. Známý je postup z německého fr do českého br a nikoliv obráceně (dvojhlasice pl je v píbořském případě jazykově snadno vysvětlitelná vzhledem k hláskce b v následující slabice). Nelze však ani pomítnout určitý věcný význam vzniklého názvu Freiburg. Zaudivování hűckeswogenských hradů Hůkvald a Starého ličino nezastarovala samostatné osady pro jejich obyvatel, naopak, mimo samé Hűckeswogeny byli vichití státi obyvatelé hradů njejnými způsobeem osobně velmi závislí na jejich majitelích, i když představovali ve srovnání s poddanými obyvatelstvem okolních vsí mezivstupu podléhající se na nadpřekti sncích poddaných zemědělců. Založení osady s městským zřízením však znamenalo vytváření skupiny z hlediska středověkého kanónního valné a v každém případě s větší mirou volnosti při rozchodování a svých životních osudech, než měli venkovští rolníci. Tedy název Freiburg ve významu svobodné město, svobodné místo, zde mohl být uplatněn přímo záměrně. Burg je ovšem výraz i v koncovce chápaný dnes jako hrad, avšak v starším středověku spůjval s významovou rovinnou města.²⁰⁾ Píbořský zákládní půdorys je pravidelný, což je skutečnost všeobecně známá a uznavaná i přes některé metodologické rozdíly při hodnocení půdorysné skladby středověkých osad. A. Turck zatazuje Píbor podle půdorysu k tzv. východoněmeckému typu s typicky čtvercovým náměstím a upraveným schématem při uspořádání hlavních ulic. Jediné L. Hosák upozorňuje na polohu kostela v Píboře vůči náměstí a spojuje v tom důvod pro existenci předlokační slavné osady s kostelem.²¹⁾ Hosák však v době této své úvahy neznal ještě plný text listiny z r. 1251, v němž se kostel charakterizuje jako Frankova založení. Není zde důvod udáji nadřizovat, když ani informace nemáme o neovlivňování první platnosti příslušného akta, rozhodující zde byla patronální právo vůči onomu kostelu, a to nepochybně v době donose náleželo Frankovi.

Nemáme k dispozici žádný spolehlivý doklad o existenci Píboře před jeho vznikem jako kolonizačního města. Některé ze zmíněných údajů hovoří pro úsudek, že

Píbor postavil jako lokované město na zeleném drnu a nemá z předchůdce starší zemědělskou osadu. Jestliže osoba feudálního majitele půdy, na níž se uskutečnilo lokace město, je konkrétně známo — jde o hraběte Franka z Hűckeswogenu, může se určit příbližně dabo, kdy se tak stalo. Poslední dokument o Frankově otci Arnoldivi jako živém a jako majiteli hűckeswogenských statků na severovýchodní Moravě představuje listina ze 14. července 1240.²²⁾ První již zmínovaná zmiňka o Píboře nese datum z 12. prosince 1251. V období mezi těmito daty vzniklo město Píbor.

Některí autoři zdůrazňovali německost původního lokovaného Píboře. Totéž Karl Berger, očkovi to nebyl bojovní šovinista, zaujal poměrně vjapný nacionalistický postoj, když dosti polemicky odmítá názky a českosti Píboře v předhusitském období, očkovi zcela nevyklučuje zcela pobyt i některých Čechů v městě i v oné době. Paul Ziegler přes zdůrazňování nacionálních faktorů v nepřítli realistických interpretací upozorňuje na spoluúčast slavných obyvatelstva při kolonizaci Píbořského.²³⁾ V současnosti se již nesnaží získávat při průzkumu takových zátek argumentaci pro národnostní polemiky, jde však o důležitou otázku regionálního dějepisického bádání.

Ve zmíněné listině z roku 1307 se označuje hrabě Jindřich z Píboře jako Heymanus de Praybor. První písemné zochyeny českého názevu známe tedy poměrně zohy po vzniku lokovaného města. Ono označení při souvlti s tehdejšími českými zintiteli v kanceláři olomouckého biskupství.²⁴⁾ Avšak pro nás je důležitá, že tento český název již existoval a že byl zřetelně adresou nejen českého obyvatelstva z okolí, ale i českého píbořského měšťanstva. V r. 1327 získal hodnost městského foja v Píboře Cech Pešek ze Skočic. Také další jména ze 14. stol. svědčí o účasti českého obyvatelstva. Polemicky vjyřdění Karla Bergera proti údajně neapřávněnému počteníni jména píbořského foja Hyncoo Giske na české Henczko Giske se nejvíe jako realistické. Přehled forem, jimiž zachycovali psali latin jméno tohoto foja, známého z let 1379—1391, nedovoluje tak zjednodušené podání.²⁵⁾

Nemáme k dispozici ani částečné soupisy obyvatel města Píboře s prvních desetiletí jeho existence. Jliž i vzhledem k staršímu českému osídlení oblasti lze důvodně předpokládat, že hned při lokaci čast zakladatelského obyvatelstva tvořili lidé z okolí. Německí měšťané, kteří nepochybně představovali významnou část a zpočátku i vrchní složku obce, tam přicházeli nikoliv pro posilování německví, jak usuzovali anachronisticky někteří německí vlastníci. Důvody zájmu o jejich příchod můžeme spatřovat zhruba v převzetí právního systému západoevropského města, pro což bylo třeba získat zavisčeného lokátora a skupinu zkušenějších měšťanů, dále v populačním nedostatku v těchto oblastech Moravy vzhledem k pravděpodobnému založení města po mongolském vpádu v r. 1241, v potřebě kvalitních kupců a řemeslníků, joci stěží mohli působit mezi převládající zemědělským obyvatelstvem v oblasti. Kolonisté z německví území sem zase přicházeli nikoliv pro záměrné posilování německého etnika (národnostní uvědomění typické např. pro 19. stol. jim bylo neznámé), ale pro zlepšení svého hospodářského a společenského postavení.

Píbor nepatřil ke královským městům, a neměl tedy jejich předpoklad k růstu. Také v oblasti severovýchodní Moravy na hűckeswogenské, resp. biskupské půdě, vyrostlo v poměrně blízkosti Píboře několik dalších měst, Moravský Ostrova, Mlýstok, Enusperk. Nemáme samozřejmě žádné statistické soupisy píbořského obyvatelstva z 13. a 14. století. Přesto existuje určitý základ, na jehož podkladě lze odhadnout pravděpodobně příbližný počet obyvatel ve městě při jeho založení. Některí badatelé, kteří se v širší souvislosti dotkli starších dějin Píboře, usuzují, že z pozdějších dob známý počet domů s právem valení a výčepu piva představuje vlastně původní územostí vzniklé při lokaci. Vychází pak z odhadnutého koeficientu 6 obyvatel na jeden dům a na základě toho vypočítávají příbližný počet obyvatel.²⁶⁾

U Píboře počet pivovárnických domů stanovila listina olomouckého biskupa

Martina Khuena z 18. ledna 1564. Přiluhujín úsek zní: "... abychom jim vejsadnost za lenky pívne na čtyřiceti čtyry domy kromě rathausu i také pančevdi v ulicích šenkovné domy pro těsnost ulic a k tomu malých domečků, při kterých někteří oni slni nemají, ani pívnic mlí nemohou, nýbrž řaději, aby se tam řemeslo ozovovalo a živnost hľaděle...". Ustavěn 44 domů, které vesměs stály na náměstí, jak vypovídá vlastní i sama listina (jejich složení je známo z dalších pramenů), za pravovárečné domy nematovovalo biskupovo privilegium starobylosti usedlosti, nýbrž technickou nevhodnost menších domů v ulicích.²⁷⁾

Přesto však odhad, že jde o původní vsedlosti města, alespoň zhruba, můžeme pokládat za reálný. Existují analogie s jiných blízkých měst, jejichž prameny zřetelně vyznačují pravovárečné domy jako starobylé. Také umístění příborských pivovárečných usedlostí na náměstí a malost domů na přilehlých ulicích vs středověkém Příboře naznačují obdobný vztah. V již uvážené listině Jindřicha z Kytilce pro příborského fojta Feška z r. 1327 se zoznamenává fojtovo právo na třetinu poplatků z polnosti měšťanů (v menších městech nepřekvapuje ještě poměrně těsné sepětí měšťanů se zemědělskou produkcí). Rozsah těchto polností se udává 42 $\frac{1}{2}$ lánů, resp. 40 $\frac{1}{2}$.²⁸⁾ Zřetelně usedlost vznikla po lokaci obdržela přilehlou roli obvykle v rozsahu 1 lánu kromě několika výjimek (tře totiž počítet i s některými usedlostmi přiluhávajícími). Počet původních měšťanských domů v Příboře se tedy zřejmě rovnal čtyřem 40, což koresponduje přesvědčivě celkem s oněmi 44 pravovárečnými domy.

Počet obyvatel města Příboře v jeho nejstarším období nepřesáhl 300, a pravděpodobně se pohyboval kolem 250. To představuje i pro předhusitskou epochu nerazšího, možná i již maloměstského. Skoro 150 let od svého vzniku nebylo obklopeno hradbami. Zmíněné listiny z r. 1387 konstatují, že měšťané mají teprve přistoupit k výstavbě hradeb. Bylo tedy městské opevnění Příboře až dílem realizovaným na konci 14. století. Právo konat výroční tříh obdržel Příbor až ke konci 15. stol. a jejich počet byl rozšířen na čtyři až v 16. stol.²⁹⁾

Význam města Příboře pro ekonomiku a správu okolí nebyl zanedbatelný. Aspoň zdůrazňování mimořádně silného hospodářského postavení Příboře na podkladě dat z citované listiny pro fojta Feška z r. 1327 některými mizními badateli nevytvizuje plně situaci. Jímí uváděná srovnání s Hranicemi a Moravskou Osobou dokládají pouze, že majetek příborského fojta byl v některých směrech rozsáhlejší než majetek fojtů jmenovaných dvou měst.³⁰⁾ Avšak Příbor se rozvíjel jako hospodářské a administrativní centrum pro své venkovské okolí. Dokládá to i skutečnost, že se Příbor stal střediskem hlučvudského léna olomouckých biskupů a jeho původní držitel se pojmenovával podle něho. Příborské městské soudní orgány se ujalý také funkce vrchní soudní instance pro okolní vesnice, jak to dokazuje zmínovaná kostovická zakládací listina z r. 1294. Tato pravomoc příborského soudu přetrvávala po mnoho staletí.³¹⁾ Ona kostovická listina informuje také fakticky o charakteru městského práva užívání v Příboře. Bylo to právo hlučvické, tedy právo z právního okruhu francického.³²⁾ Není to vlastně překvapující nejenom pro oblibu hlučvického práva v řadě měst i vsi tehdejší Moravy, ale i vzhledem k francickému původu Hückeswagenů. I v jejich původní domovině, v severním Porýní, se uplatňovalo francie právo.³³⁾

Fokus a stovdnání toho pozitivního, co nám sdělují prameny k počátkům Příboře, a zhodnocení datovaných úsudků o tezi, spojené s úsilím o odstranění nánosu nekritických, emocionálních přístupů, poskytují určitý provědopadobný obraz o zrodu města. Příbor nenavštíval patrně na nějakou osadu zemědělského charakteru, a patřil k těm městům, která vznikla plánovitě v průběhu lokálního procesu. Dobu jeho vzniku lze datovat mezi léta 1240 až 1251, přičemž provědopadobnější je založení až po točankém vpádu z r. 1241. Příbor byl založen na půdě tehdejšího majitele hlučvudského panství hraběte Arnolda z Hückeswagenů. Prvními obyvateli města byli Celi a Němci, výtěžní německí měšťané vybírali zpočátku horní vrstvu. Město také obdrželo

Listina, kterou Vladislav II., král český, dává Příboru právo pořádat dva výroční tříhy r. 1493

název Freiberg. České pojmenování vzniklo jako bohemizovaná odvozenina tohoto jména, jeho středověké fonetické formy. Město Příbor nebylo příliš rozsáhlé a opevněním místem se stalo až ke konci 14. stol. Příbor se rozvíjel jako hospodářské centrum hlučvudského panství a měl také značný význam pro administrativu, především soudní a církevní. Úloha Příboře při organizaci a hospodářském rozvoji severovýchodní Moravy v předhusitské době představuje zanedbatelný faktor, který vyúsťává jako jeden z podstatných podnětů dějepisického zájmu o nejstarší dějiny města.

Poznámky:

1) Stručný obsah této pověsti zachycuje J. Kämmerling, Die Geschichte der Stadt Freiberg, Programm des Staats-Untergymnasiums in Mähren, - Freiberg 1880, s. 1-2 a některé další regionální publikace.

2) G. Wolný, Die Marktgemeinschaft Mühren, sv. I, Bmo 1835, s. 172 a 176; tjě, Kirchl. Topografie von Mähren, sv. 3, Bmo 1859, s. 35 (tde udává, že rukopis vznikl kolem r. 1600); J. Kämmerling, c. d., s. 2; J. Felix, Města toská na Moravě, Pamětník Místice městecké, Místek (1905), s. 45. Zápis sv. Okresní archiv v Novém Jičíně (dále OANU) — Římsko-katolické fóra Příbor, inv. č. 2; zápis není individuálně datován, ale zřetelně přesnější je úsudek Kämmerlingův o r. 1614, také rok objevení zápisu (1586) a letopočet je kombinací Wolného na podkladě jiných údajů z citovaného kostelního inventáře.

svobodný" a -burg „hrad“. Im Příbor — Freiburg m. „svobodný hrad“ nebo „hrad, k němuž je volný přístup“. Při přejetí do češtiny (ještě před diftongizací i e) spojeno na základě lidové etymologie s pří- „bei“ a -bor „Kiefer, Kieferwald“ nebo -bor „bratři“, které v zábor, vbor: 1307 Pysbor. Významný podíl na přejetí Friburg — Příbor má i něm.-čes. hlásková substituce: Fri- — Fri-, protože něm. F. V — čes. P, v před l — čes. l, u jmen přejatých do 13. stol. před diftongizací i e, -burg vyslovovaná patrně s koncovým ch bylo významově přikládkáno k bor. K plnému zatažení jména Příbor do domácího toponymického systému existovaly vhodné předpoklady: produktivita jmen typu Peshora, Zeles.⁷¹⁾

- ⁷¹⁾ Půdorys středověkého Příboru naznačují: plán osídlení P. Zieglerem, c. d., s. 167, a jednoduchý skica půdorysu u A. Teltchika, c. d., s. 147, č. 49. Citované v textu úsudky: A. Turek, Dějinný průmět měst na Kravařsku, Národohospodářská propagační Československa, C/VII, s. 5; L. Hosák, Sídlové osídlení a kolonizace mezi Odrou, Ostřaví a Beskydami, Casopis Společnosti přátel starožitností, 64 (1956), s. 18, Taktéž H. Reutter, Stadtgründungen in Mähren und Schlesien, Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 33 (1933), s. 105, upozorňuje na příbořský půdorys jako prostrující pánovité zatažení.
- ⁷²⁾ Německý text listiny viz P. Ziegler, c. d., s. 6—7; fotokopii originálu viz OANJ — Pozůstalost dr. Paula Zieglera.
- ⁷³⁾ Viz: K. Berger, Die Besiedlung des deutschen Nordmährens im 13. und 14. Jahrhundert, Brno 1933, s. 305—307; P. Ziegler, c. d., s. 175. K. Berger (s. 307) pokládá husitské války za předěl pro slavinizaci dosavadního přý německého města Příboru. Taktéž J. Havlíček, Příklad vývoje osídlení Kravařska, Národohospodářská propagační Československa, XX C/VII, s. 25, soudí, že husitské revoluce proniklé počátkem Příbor.
- ⁷⁴⁾ K. Lechner, Die ältesten Befehlungs- und Lehensrechtsbücher des Bisthums Olmütz, Brno 1902, s. XLVI—XLVII (charakterizuje tak konec 14. a začátek 15. stol. a vyslovuje o Příboře nepravdu); P. Ziegler, c. d., s. 155—156 (odvolává se na Lechnera).
- ⁷⁵⁾ CDM XI, č. 142; č. 543; č. 577; XII, č. 17; č. 47; XV, č. 206.
- ⁷⁶⁾ K. Berger, c. d., s. 365—368; P. Ziegler, c. d., s. 166—172; A. Teltchik, c. d., s. 126 a 136.
- ⁷⁷⁾ OANJ — Archiv města Příboru, inv. č. 21. Příklad pravověrných domů viz náznakem na půdorysném plánu P. Zieglera, c. d., s. 167. L. Hosák, Nejstarší dějiny Ostřavy..., s. 46, odmítá připomínat počtu lánkových domů do lokální doby, poněvadž přý se tyto počty během doby měnily. Je to však zjednodušující odvševní myšlenka, která v sobě skrývá racionaliální pobud.
- ⁷⁸⁾ Paněvkůd nejasně uvedený číselný údaj v listině z r. 1327 (de quadringenta laneis et altero dimidio) umožňuje o něco odlišnou interpretaci — K. Berger, c. d., s. 305—306, uvádí 42 1/2 lánů, P. Ziegler, c. d., s. 149, a L. Hosák, Sídlové osídlení..., s. 18, zase 40 1/2 lánů.
- ⁷⁹⁾ J. Kämmerling, c. d., s. 6—7.
- ⁸⁰⁾ J. Hrnčárek, Čtení..., s. 63; L. Lovtka, c. d., s. 4. Zmíněné podklady pro srovnání s Hranicemi a Moravskou Ostřavou viz CDM IV, č. 122; XII, č. 346.
- ⁸¹⁾ J. Hrnčárek, Paněvků z příbořských počtových registrů a jiných zápisů, Kravařsko, 9 (1946/7), s. 23—24, zaznamenává dva příjady slavní pravomoci města nad venkovskými obcemi v okolí Příboru z r. 1603.
- ⁸²⁾ Srv. T. Geerltz, Das Leobschützer Recht, Der Oberschlesier, 19 (1937), s. 380—389.
- ⁸³⁾ Hückeswagen (hrad a město) se rozkládá v Porýní, v oblasti Düsseldorfa na řece Wuppelle. W. Blankertz, Ewiges Bauerntum in der bergischen Heimat, neustráňovaný zvláštní otisk článků z listu Bergischer Vorbote z dubna 1940, poukazuje na ulívání francouzských lánů v této oblasti.

PŘÍBOR V 16. a 17. STOLETÍ

František Schwarz

Od doby, kdy kolonizačním úsilím olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka (1247—81) byly položeny teritoriální základy huckvaldského panství jako součásti mocné feudální domény olomouckého biskupství, nepřestal být Příbor se svým okolím po celé další období existence biskupství, v jeho svazku, resp. ve svazku jeho lenních útvárů, s výjimkou údobí zůstav ve 14. a 15. stol. Tato závažná skutečnost do značné míry předznamenávala a předurčovala v systému politických, hospodářských a právních vztahů feudálního řádu jeho pozdější postavení a vymojo jeho městské lokace, vzniklé na někdejším dominiu Hückeswagenů, jehož značná část přelsta patrně již počátkem šestnáctých let 13. stol. do přímého držení olomouckých biskupů.¹⁾ Na zmenšeném zbytku Hückeswagenů, představovaném okolím Příboru, Trnovkou, Petřvaldem, územím pravého břehu homio toku Ondřejnice a hradem Hukvaldy a Rychalciemi, byl Příbor ve 2. pol. 13. stol. jakýmsi správním a hospodářským střediskem.²⁾ Frankův syn Jindřich z Hückeswagenu je ještě v listině z r. 1294 jmenován jako Jindřich z Příboru.³⁾ Toto své postavení Příbor zřejmě ztratil poč. 14. stol., když i heady Hukvaldy a Sostyn přelsta do přímého držení biskupství a staly se součástí jeho menšího statku.⁴⁾ A protože tehdy žáné z existujících sídel městského charakteru formujícího se huckvaldského panství (Příbor, Ostřava, Brůpker, Místek, Frenštát) pro jejich okrajovou polohu patrně nevyhovovalo jako jeho správní a hospodářské středisko, připadla toto úloha mimo jiné i z důvodů administrativně-vojenských Hukvaldům. Stalo se tak zřejmě již za biskupa Jana z Valdštejna (1302—1311), neboť již biskup Petr (1311—1316) zůstavil huckvaldské panství olomouckým kanovníkům Dětičichovi a Jindřichovi z Fulštejna, po nichž je k r. 1327 držel v zůstavě Jindřich z Kylic. Z jeho listiny vydané téhož roku na Hukvaldské výpědě, že v Příboře bylo již před tímto datem dědičné fidejucie, které Jindřich z Kylic udělil se 4 lány, s mýlnem a vmiem prvky Peškov z Škačic. Listinou byl fidejucie současně staven počet 16 masných, 18 pekařských a 16 sevořských krdm, což dokládá, že Příbor byl v 1. pol. 14. stol. na panství huckvaldském předním střediskem měsenné výroby a obchodu.⁵⁾ Protože za odboje českých a moravských stavů proti králi Janu Lucemburskému došlo ke značnému zpusošení i huckvaldského panství a v důsledku zůstav k jeho povážlivému uvolnění z moci olomouckého biskupství, zakázal papež Inocenc VI. listinou z r. 1355 jakékoliv zcizení nebo zastavení huckvaldského panství, měl zůstav trvale menšímsím statkem olomouckého biskupství. Pod dojemem této papežské instrukce rozhodl se v r. 1359 biskup Jan (VIII) Očka z Vládim vykoupiť příbořské fidejucie a udělovat je napříště stejné jako panství huckvaldské jen v přímé léno.⁶⁾ Výrazem nastolení tohoto přímého lenního vztahu bylo udělení příbořského fidejucie v r. 1373 biskupem Janem VIII. Petru Grossthalovi.⁷⁾ V intencích zvyčeného zůstav olomouckého biskupství a huckvaldské panství a jeho město bylo udělení práva odúmířl a opevnění Příboru listinou biskupa Mikuláše z Riesenburku (1388—1397) z r. 1389.⁸⁾ Olomoučtí biskupové byli však nuceni z válných důvodů finančních i politických huckvaldské panství s jeho městy přes veškeré uvedené rozhodnutí zůstavovat i nadále. Tak v posledních desetiletích 14. stol. bylo zůstaveno moravskému markrabě Joštovi a po něm Joštovi z Walfsberka. Biskup Jan Mřáz (1397—1403) je sice již r. 1399 vykoupil, avšak za politické krize vzniklé v našich zemích poč. 15. stol. je s městy Příbořem, Ostřavou a Brůpkerem udělil v zůstavu největšímu odpůci husit-

ství, uherskému králi Zikmundovi, jenž je zjevně již před r. 1426 postoupil opolskému knížeti Bolkov, pozdějšímu stoupenci husitů. Husitické války se dotkly huckvaldského panství vlnějí až od r. 1427, kdy se část husitských polních vojsk zmocnila města Oder, přeměnila je ve své opevněné lázeň a zůstávala v něm posádku pod vedením hejmana Dobře Puchaly.¹²⁾ Z Oder pak husitští vojáci podnikali výpady proti katolickým dům do okolních měst a míst severní Moravy a Slezska, při nichž se zmocnilo Fulneka, Nového Jičína, Hranic, Hradce u Opavy, Ostrovy aj. Tehdy husitští vojáci kontrolovala nepřímou za pomoci a prostřednictvím svého spojence knížete Bolka Opolského fakticky celé huckvaldské panství až do prosince 1434. Huckvald sámých se na konci husitských válek patrně zmocnily zbytky husitských vojsk vracících se z hornoslezských posádek, jež pak podlehly na ošlema r. 1434—1435 Janu Jičinskému z Cimburka.¹³⁾ Dle zástavní listiny krále Zikmunda z r. 1437 se dostaly Hukvaldy, Příbor a ostatní města o vsi huckvaldského panství nakrátko v držení někdejšího předního husitského hejmana Mikuláše Sokola z Lamberka, avšak již v následujícím roce je jeho zástavním pánem naméně známý husitský hejtan Jan Čápek ze Sán a po něm, brzy po r. 1450, jeho zeť Jan Talafáš, spolubojovník Jana Jiskry z Brandýsa o krále Jiřího Poděbradského. Za krále Jiřího Poděbradského bylo patrně již v r. 1465 huckvaldské panství vráceno za značnou sumu olomouckému biskupu Tasovi z Boskovic. Avšak vysoké finanční výdaje na podporu krále Matyáše proti Jiřímu Poděbradskému přiměly v r. 1480 biskupa Tosa k opětovnému zástavní huckvaldského panství, tentokrát jeho bratřím Dobřelí a Benelí z Boskovic, od jejichž nástupu je částkou 6000 uh. šl. vyplátl v r. 1511 teprve biskup Stanislav Thurzo (1497—1540).¹⁴⁾

Proti z období husitské revoluce není z huckvaldského panství dostatek souvislejších zpráv, nelze si učinit jasnější obraz o tom, v jakém rozsahu se zde husitství prosadilo. Avšak i z kusých zpráv lze soudit, že se setkalo i zde se značným ohlasem a že se mu dostalo významné podpory a ochrany i po r. 1434 od bývalých husitských hejmanů uvedených výše. Neboť jen tak je vysvětlitelné, že husitská tradice přijímání pod obojí přetvářala ve většině měst a míst huckvaldského biskupství fakticky po celé 16. století.¹⁵⁾ I zde byly utrakvistické tradice posílány v průběhu 16. stol. vlivy a myšlenkami jednoty bratrské a luterské reformace, jež se tak silně rozšířily v jiných městech severní Moravy a Slezska.

Pokud jde o právní vývoj a postavení Příboře, lze z několika nepřímých skutečností usoudit, že jako správní a hospodářské středisko *drívny* Hückeswagenů ve 13. stol. se začal rozvíjet coby sídlo městského typu na městském právu huckbické. Výpověď to ze zakládací listiny Jindřicha z Hückeswagenu z r. 1294 pro ves Kozlovce vyznamenou výslovně na tomto právu.¹⁶⁾ Touto listinou se kozlovickému fojtu příkazovalo účastnit se v Příboře s dvěma přísejalými třináct ročně jednání vyššího práva (tzv. fojtlingu), jež mohlo být tudíž sotoa jiné než huckbické.¹⁷⁾ Je pochopitelné, že ve 2. pol. 13. stol. a poč. 14. stol. Příbor v pohledu právním neplekročil status poddanského města té doby, neboť jednotlivě městské právo, resp. jejich rozlišení v intencích poddanského města získal postupně v 15.—17. stol. Vágnost jeho právního postavení se do jisté míry odráží v alternaci názvu města o městečko v dochovaných archívních dokumentech do 16. stol. Rozhodující moc ve městě měla v té době v důsledku omezenosti jeho práv feudální vrchnost, tj. Hückeswagenové a po nich olomoucí biskupové, resp. zástavní páni. Oporou vrchnosti ve městě bylo dědičné fojtsství, jež bylo biskupským lénem. Právomoc fojta po dlouhou dobu silně omezovala rozvoj městské samosprávy. Nicméně od 15. stol. moc dědičného fojta v Příboře postupně upadala a byla oklešťována rásoucí pravomocí městské rady. Funkce fojta přestalo být dědičnou, od 16. stol. byl fojt jmenován v Příboře vrchností jako úředník s vymezenou kompetencí v městském soudnictví.

Z dochovaných dokumentů staršího údobí lze soudit, že Příbor od poč. 14. stol. do konce 15. stol. nezaměřenou přesádkou některých práv významněji vzestup. Příčinou jeho stagnace v té době však nepochybně byl jen z jeho právního postavení, z existence dalších čtyř měst na huckvaldském panství a značného počtu měst v jeho blízkém okolí, nýbrž také z nezájmovanosti městské politiky olomouckých biskupů a zástavních pánů, jež způsobila zjevně opožďování vývoje biskupských měst.¹⁸⁾

Znatelný obrat v jeho vývoji nastal poč. 16. stol., kdy v souvislosti se znorupněním feudalismu v našich zemích došlo vedle rozmachu zemědělského podnikání také k významnému rozvoji řemeslné výroby a obchodu o k novému vzestupu měst. Vystavba nákladných renesančních staveb v Olomouci a Kroměříži i dlouhodobě úsilí o obnovení otešené moci katolické církve vyžadovaly velkého množství peněz a přiměly olomoucké biskupy k zvýšenému zájmu a hospodářské podnikání na biskupských statcích a o hospodářský rozvoj biskupských měst. Prvním biskupem, který obnovil na huckvaldském panství a v jeho městech plně svou moc, byl již zmíněný Stanislav Thurzo. Vzdělán v renesančním a humanistickém duchu doby začal v hospodářské politice na svých statcích a ve městech prosazovat nové přístupy. Teprve za něho nastal zřetelný vzestup Příboře, který pokračoval fakticky až do vzniku třicetileté války. Tamto rozvoji předchorelo udělení, resp. rozšíření některých práv. Tak v r. 1493 získal Příbor od krále Vladislava dva osmidenní výroční trhy.¹⁹⁾ V r. 1529 potvrdil biskup Stanislav Thurzo městu les Frydál, les na pastvinách (tzv. Cihelkách) a rybníky založené na katastru obce s podmínkou, že přijímá z nich buď použito jen na obecní potřeby.²⁰⁾ V r. 1540 Stanislav Thurzo postoupil městu i les Hájek, který předtím koupil od vlodky Jiřího Krasovského, a rozšířil tržní právo města udělením tzv. freyunkr, t. j. sobotního výjevu masa cizími řezníky.²¹⁾

V zájmu dalšího hospodářského rozvoje města, jeho řemeslné výroby a obchodu byla však nutno získat další práva a výsady. Příbořští měšťané si proto v r. 1555 vymáhli od biskupa Marka Khueno (1553—1565) za 8 zl. ročně velmi důležité právo vaření a výčepu piva a šenku vína.²²⁾ Khuen, který zahájil i na huckvaldském panství podle zásad třídentského koncilu protireformaci, potvrdil rovněž Příboře vedle třídenního tržního a dvou výročních trhů získaných od krále Vladislava ještě dva další.²³⁾ V r. 1564 stanovil za roční plat 12 gr. Příboře 44 právovarečnických domů a učil pro odběr příbořského piva na huckvaldském panství 10 vesnic. Tuto důležitou výsadu znovu potvrdil Příboře i po zřízení panského pivovaru v r. 1567 biskup Vilém Prusilovský (1565—1572).²⁴⁾

Příznivý hospodářský vývoj od konce 15. stol. a rozvoj trhů a peněžních vztahů stimuloval ve městě jak nový vzestup tradičního řemesla soukenického, řeznického a obuvnického, tak i vznik řemesel nových. Stupeň rozvoje řemeslné výroby si vymínil v Příboře od konce 1. pol. 16. stol. zavedení cechovní organizace a cechovních regulí. Je pozoruhodné, že se v r. 1542 jako první nově ustavil a biskupem Janem XIII. byl potvrzen cech krejčovský, v r. 1552 vznikl cech kožešnický a postupně další, z nichž nejvýznamnější byl cech soukenický, jenž byl nově ustaven v r. 1608.²⁵⁾

Hospodářský vzestup města se projevil i v jeho výstavbě budov sakrálních i světských. Tak v r. 1516 byla obnovena dřevěná stavba kostela sv. Kříže, v r. 1535 byl z nadoce Jiřího Krasovského, který se v Příboře zakoupil, vystaven rovněž dřevěný městský špitál. Z tétoho materiálu byly zjevně v té době vystavovány i další uváděné veřejné stavby — rodnice o školy a většina měšťanských domů. V následujících letech však přibývají podle tehdy renesančního slohu budovy zděné, jak o tom svědčí text listiny z r. 1564, přestavbu presbytáře farního kostela v r. 1560, výstavba farní budovy v r. 1575, stavba kostela sv. Valentina v r. 1596 a jak to dokazuje samotná existence městské cihelny.²⁶⁾

Výrazem hospodářské prosperity je v té době i růst obecního majetku, který se vedle již uvedených nemovitostí — rodnice, špitála a školy — podstatně rozšířil

v r. 1577, kdy město Píbor koupilo se souhlasem biskupa Stanislava Pavlovského za 1700 mor. zl. Petrovský dvůr a Věsku.⁷⁰⁾ K tomu přistoupilo v r. 1629 zakoupení Ořlavského mlýna a v r. 1656 dvůr Stokovec. Vyvrcholením úsilí piborských měšťanů o hospodářský vzestup a rozmach města byl v r. 1617 nájam celého hůkvaldského panství se všemi městy, pláty a povinnostmi na 6 let za 6000 zl. ročně.⁷¹⁾

Píbor se tak stal načas vrchností celému hůkvaldskému panství a pozvedl význam svou autoritu a moc. Avšak údlostí následující po neúspěšném českém stavovském povstání a třicetileté válce znamenaly na celá desetiletí vážný zvrát dosaženého slibného rozvoje města a jeho hospodářství.

Pozaruhodný byl v průběhu 16. a poč. 17. stol. i vývoj městské samosprávy, jejíž rozšíření a zokonalení si vynutili jak vzestup hospodářského a společenského života, tak i potřeby řízení a organizace městské administrativy, správa obecního majetku a financí. Správu města vykonával purkmistr s městskou radou, zatímco kompetence někdejšího dědičného fojta byla podstatně omezena na výkon městského soudu. Rozsah právních a administrativních kompetencí purkmistra, městské rady, fojta a příslušných unifikoval novým městským řádem vydaným v r. 1534 pro město hůkvaldského panství biskup Marek Khuen.⁷²⁾

Tento nový městský řád sledoval ve svých ustanoveních posílení autority vrchnosti, purkmistra a městské rady, ale vnášel také systém a pořádek do městské administrativy, městského hospodářství a do městských financí; obsahoval rovněž ustanovení proti narukování veřejného pořádku, pilní na dluh, neúčasti na bahoslužbách atd. a současně stanovil i tresty a pokuty za jeho poruování a nerespektování. Uzkostlivě hájil majetkoprávní zájmy biskupské vrchnosti a záměrného měšťanstva, avšak nijak negarantoval sociální zájmy nižších vrstev a městské chudiny. Byl svým obsahem nástrojem nadvlády a moci vrchnosti, jejich úředníků a záměrného patriciátu ve městech hůkvaldského panství, v nichž byl přes některé pozdější inovace uplatňován fakticky dvě století ve struktuře, organizaci a činnosti městské správy.

Rozhodující institucí městské správy po úpadku moci dědičného fojta se stala i v Píboře každoroční volbou obnovovaná městská rada v čele s purkmistrem. Tvorbili ji starší či radní, a jejichž stědu byl v průběhu funkční doby zpravidla na dobu jednoho měsíce vybrán purkmistr. Městská rada tvořila s purkmistrem a fojtem s příslušnými, jimž příslušely záležitosti městského soudnictví, tzv. velkou radu. Počet jejich členů se v Píboře od konce 16. stol. do pol. 17. stal pohybovat od 12 do 14, mezi nimiž vedle purkmistra bylo zastoupeno zpravidla 4–5 starších a vedle rychtáře 5–7 přísežných.⁷³⁾

Nově zvolená rada byla potvrzována a slovnostně uváděna v úřad hůkvaldským hejtmanem nebo úředníkem, který potvrzoval též výroční účet. Suverenita a kompetence jak piborské městské rady, tak i městského soudu totiž byly silně omezeny tím, že jejich rozhodnutí, usnesení, výroky, žádosti a stížnosti mohly být zrušeny hůkvaldským vrchnostenským úředníkem i bez vědomí olomouckého biskupa. Tato skutečnost nedoznala podstatnější změny ani po právních inovacích kardinála Dietrichsteina a trvala fakticky až do r. 1713, kdy olomoucký biskup kardinál Wolfgang Schottenbach naldil, že rozhodnutí piborské městské rady a výroky piborského městského soudu nemohou být napříště zrušeny hůkvaldským úředníkem bez jeho vědomí. Taktéž žádosti a stížnosti mu měly být postupovány přímo.⁷⁴⁾ Vlastní administrativu městské rady, vedení úředních knih a písemnosti finančního hospodaření města, jak lze z dochovaných archivních materiálů usoudit, zajišťoval vrcholný radní písař. Také v Píboře zůstával tuha funkcí ještě v 2. pol. 16. stol. rektor městské školy. Z dochovaných archivních dokumentů je zřejmé, že městské knihy, především knihy městských počtů byly soustavněji vedeny zřejmě až od r. 1570. Letopočet 1490 (Anno domini M^oCCCC^oLXXXX^o) vřytý na zadní desce obalu registru z r. 1570, by mohl ukázat i na existenci městských knih mnohem starších, které se však nedochovaly.

Stránka z piborského kancionálu z doby kolem r. 1600.

Knihy i písemnosti města byly vedeny v 16. a 17. stol. jen v českém jazyce. Také ve styku s biskupskou kanceláří se užívalo jen češtiny. Pílibor je v 16. a 17. stol. na rozdíl od jiných měst severní Moravy výrazně český. Svědčí o tom vedle již uvedených faktů jazykových soustavně se vyskytující česká příměsí purkanistrů, starších, fojtů, příselných a naprostě většinou měšťanů, jak v dochovaných archívích písemnostech městské, tak i biskupské kanceláře. Sporadicky se vyskytující rodová jména německé proveniencí mají ve směr již počestlilou hláskovou podobu (Gylor, Hylfor, Styvor, Vihart, Bym, Sepa, Štekar). Např. v konskriptu stálého platu z roll města Pílibora v urbári hukvaldského panství z r. 1583 (fol. 10—18) je z 66 zapsaných jmen příborových obyvatel 41 průkazně českých, 3 jsou neutrální a 12 jmen ukazuje přes počestlilý tvar na německý původ. Například častý je výskyt rodových jmen typu Benelovský, Dmholecký, Pustějovský, Skočovský, Starovský, Uher, Vloch, jež ukazují na místo původu svých nositelů, resp. jejich předků.²⁹ Národnostní poměry města měly v průběhu 16. stol. zřejmý vliv i na vývoj jeho náboženských poměrů, které byly starší vlastivědnou literaturou značně simplifikovány a idealizovány, jako by katolicismus v Píliboře zůstal zcela imunní vůči reformačnímu knuží 16. stol.³⁰ Je pravda, že se v českém Píliboře neprosadila německá luterská reformace tak, jako v jiných městech severovýchodní Moravy a blízkého Slezska, avšak ve 2. pol. 16. stol. se zde stále ještě drží utrakvismus posilovaný zřejmě rostoucím vlivem a úspěchy jednoty bratrské z měst Fulneka, Nového Jičína aj. Svědčí o tom opakované výzvy o ostrá vorování biskupa Stanislava Pavlovského a jeho energický příkaz z 28. května 1590 měšťům Píliboru, Ostavě, Místku a Bručepeku k upuštění od přijímání pod obojí.

V důsledku neúčinnosti tohoto opatření byli 15. srpna 1590 svoláni představitelé zmíněných měst na hrad Hukvaldy, kde byli vystaveni tvrdým hrozbám. Je zřejmé, že Pílibor, kde velikonoché zpravěd v katolického děkana vykonalo v tomto roce jen 10 píliborských věřících, tentokráte tamto silnému tlaku podlehl, neboť ještě téhož roku v listopadu se dostalo píliborskému děkanu Mikuláši pochvaly za jeho protireformační horlivost.³¹ A ačkoli se nelze domnívat, že zmíněným biskupským příkazem starší i novější reformní tendence byly vymýceny, je skutečností, že se v dalším období v Píliboře již výrazněji navenek neprojevovaly. Ještě účinnější byly potlačovány, když se v r. 1599 po smrti Stanislava Pavlovského stal olomouckým biskupem, a tím i novým pápem hukvaldského panství kardinál František z Dietrichsteina, přední představitel radikálního katolicismu v našich zemích. Narodil se ve Šponělkě a dlouho se cítil v našich zemích cizincem; na svých zámcích ve Vyškově a Kroměříži se ve své neúspěšné protireformační politice opíral o jezuitskou univerzitní kolej v Olomouci, založenou v r. 1566 a o rádce a spolupracovníky hlavně z lále a Šponělk. Listinou z 21. listopadu 1615 potvrdil Píliboru, který si brzy velmi oblíbil, privilegia a práva udělená jeho předchůdci a na žádost Píliborských je dále rozšířil. Touto listinou rozhodl, aby se Pílibor, jehož vrchním soudcem byla do té doby Ostrava, řídil například právem olomouckým. Udělil Píliboru nový městský znak s dietrichštejnskými heraldickými znaky a právo počestlil čerpaním vosem.³²

Na svátek Tří králů, resp. některý následující den určil volbu městské rady, k níž mělo každoročně dojít po společné mši za přítomnosti hukvaldského úředníka a již se pod pokutou 8 gr. museli účastnit všichni občané. Vedle nařízení týkajících se městského soudu a pořádkové služby potvrdil měšťanům výstavbu skladů na víno, sůl a jiné zboží, výstavbu mlýna a svobodný nákup a prodej pozemků. Kardinálova náklonnost k Píliboru je vysvětlitelná jeho západním odparem k německé luterské reformaci, již se do Pílibora jako jednaha z mála měst nepodařilo prosadit. Výrazem jeho plné a důvěry bylo v r. 1617 též zastavení celého hukvaldského panství Píliboru na 6 let za ročních 6000 mor. zl. Píliborská městská rada se tak stala na čas fakticky vrchností ostatním měšťům a všim hukvaldského panství. Vrucuje se zde analogie, zda tímto krokem nesledovala vedle důvodů finančních obdobný záměr,

Znak kardinála Dietrichsteina z roku 1610 na domě č. 6 na náměstí v Píliboře

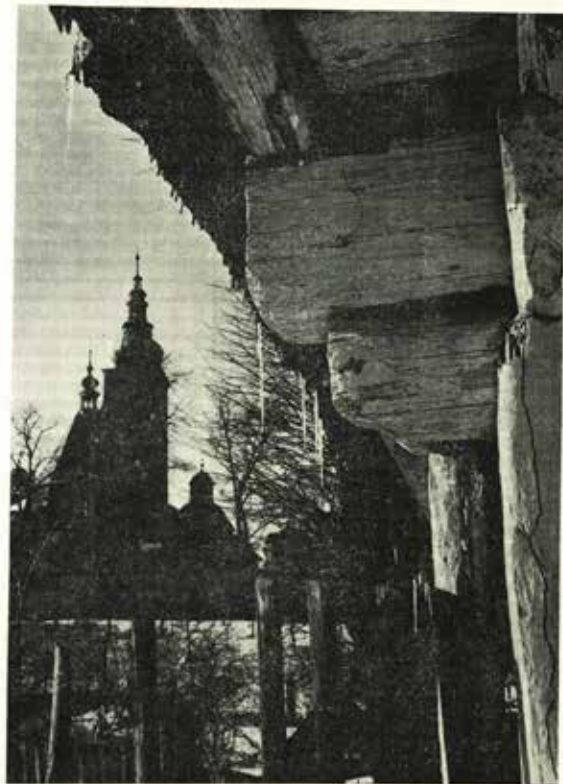
ktý se v r. 1553 podařilo uskutečnit městu Nový Jičín koupí panství novojičínsko-štamberského. Je tu však patrný i Dietrichsteinův zájem učinit Příbor předním městem svého panství. Avšak vyústěním krizového vývoje v našich zemích a v tehdejší Evropě v r. 1618 v český protihabsburský odboj a třicetiletou válku byly tyto ambice zničeny. Příbor byl do tohoto vzniklého válečného konfliktu vtažen na straně katolického a prahabsburského sboru, v něm setrval po celou dobu trvání třicetileté války. A přestože v důsledku této skutečnosti na něj nedolehlo jako na většinu jiných měst drastické protireformační opatření vizované katolické strany po vítězné bitvě na Bílé hoře, ztížily jeho další hospodářský a společenský vývoj ničivé válečné události, vysoké kontribuce a daně a neobyčejně vysoké kulturní úpadek a rozvrat. Jak je zřejmé již z předchozího, měl hospodářský vývoj města od poč. 16. stol. do třicetileté války vzestupnou tendenci. Tento vývoj nebyl přerušen ani takovými událostmi, jako byla morová epidemie v r. 1365, jež si vyžádala i zde stovek obětí. Nemohli být vůči ní ohrazeni ani finančními a naturálními povinnostmi do biskupské komory, jež byly vyřídili než např. v Ostravě a činily k r. 1583 dle urbáře hlučického panství 156 zl. 3 gr. 3 den., 1 vola, 1 krmného vepře a 1 kámen loje.²⁷⁾ K těmto povinnostem přistupovaly ještě platby na kostel. Robotní povinnosti příborských občanů kanat nemuseli. Stavební peněžní a naturální povinnosti se v dalších letech zvyšovaly různými napliými dárkami ve formě výdajů na dary a oslavy pořádané na počest biskupa, hejtmána a jejich úředníků. Štupňující se protireformační opatření a zvyšování feudálních povinností biskupa Stanislava Pavlovského vedly v l. 1598–1599 na panství hlučickém k projevům nespokojenosti a odporu poddaných, jež po jeho smrti přerostly v otevřenou vzpouru proti jeho bratru, hlučickému hejtmánu Valentinu Pavlovskému.²⁸⁾

Přes tyto skutečnosti pokračovali až do třicetileté války hospodářský vzestup města, který se zčásti odráží i v jeho příjmech. Nikoliv však tak, jak to chybně a zcela zkráceně uvádí ve své práci o dějinách Příbora Kämmerling, který zahrnuje do příjmů za rok 1599 všechny dřívější i za běžný rok přijaté peníze, jež měly dopadnout charakterem.²⁹⁾ Ve skutečnosti bylo finanční hospodářství tohoto finančního roku pasivní, jak lze usoudit z analýzy položek z dochované knihy městských počtů za tento rok.³⁰⁾ Z celkové finanční hotovosti 5128 zl. 32 gr. a 4,5 den. převzatých od předcházející rady bylo totiž 4615 zl. 28 gr. siročích depozit a jen 513 zl. 6 gr. 4,5 den. faktické finanční hotovosti.

Skutečný obecní příjem za tento rok činil kromě příjmu siročích peněz (318 zl. 4 gr. 5 den.) jen 242 zl. 12 gr. 3 den., zatím co výdání na obecní potřeby a úroky činilo 481 zl. 28 gr. a 1 den. a celkové výdání včetně vyplacení dluhů a siročích dispozic činilo 1387 zl. 2 gr. 2,5 den., takže Kämmerlingem uváděná suma 4742 zl. 4 gr. jako přebytek nad výdáním jen dokládá pasivní bilanci za tento rok.

Poměrně příznivější stav ukazuje bilance obecních financí z posledního roku před českým protihabsburským stavovským povstáním. R. 1617 obecní příjem činil 804 zl. 1 gr. 0,5 den. a zůstatek od staré rady 206 zl. 19 gr. 5,5 den. Hlavní podíl na této položce činily tyto pravidelné přípravné položky: gruntovní činže z 39 gruntů — 270 zl. 33 gr., z Petrovského dvora — 135 zl. 22 gr. 3 den., z kšosů a nájemného z gruntů obecních pozemků a z pruského rybníka — 105 zl. 12 gr. 3 den., z mýt a mostného — 67 zl. 3 gr. 5 den., z obecních pastvin tzv. „šivej“ 62 zl. 12 gr. 3 den., z jarmarku — 23 zl. 5 gr. 5,5 den., z obecní váhy 23 zl. 32 gr. 3 den., z obecního pivovaru a od provazářských občanů 21 zl. 15 gr., z obecní cihelny 17 zl. 33 gr. 4,5 den., k nimž přistupují ještě další přípravné částky z lesů, rybníků, skladů a mýr na obilí. Hlavní položky příjmů pocházejí, jak je patmo z uvedených faktů, ze zemědělské výroby. Výdání za tento rok činilo mimo platby siročím 574 zl. 25 gr. 4 den., takže čistý příjem mimo zůstatek od staré rady činil 229 zl. 11 gr. 2,5 den.

Hlavní položky městských výdání představovaly obecní potřeby — 198 zl. 3 gr. 1

Starý Příbor v zimě

den, splátky na založené 3 obecní grunty — 95 zl., výdaje na počty biskupovi, vrchnostenským úředníkům a hostům — 54 zl. 16 gr. 4 den., úroky na obecní dluhy — 42 zl. 10 gr. 3 den., plat radnímu písaři — 30 zl., kšos vrchnosti — 24 zl. 12 gr., almužny chudým a prosičím — 18 zl. 11 gr. 4 den., fořáci plat za pivo — 12 zl. a další menší částky na opravy obecních objektů, platy obecním služebníkům atd.²⁷⁾ V průběhu třicetileté války regulérní příjmy města z obecního majetku, z tržb a obchodu silně poklesly a neúměrně vzrostly výdaje na kontribuce, na hukuvaldskou vojenskou posádku, na zásobování a vydržování protahujících císařských a protestantských vojsk, které za švédské okupace v poslední fázi třicetileté války dosáhly horentních sum, jež mnohonásobně přesahovaly platební možnosti města a jeho obyvatel a musily být kryty vysokými půjčkami. Tak jen v r. 1647 bylo vyplaceno Švédům v hotovosti 3615 zl. 2 gr. 4,5 den. kontribucí, císařským mušketýrům a Valachům na Hukuvaldech bylo vyplaceno 911 zl. 20 gr. 2 den., zatímco do biskupské pokladny bylo odvedeno jen 62 zl. 19 gr. 2 den.²⁸⁾ Bylo paradoxem, že Příbor v posledních letech třicetileté války svými kontribucemi i nedobrovolně vypomáhal oběma nepřátelským stranám.

A jakkoliv by se mohlo zdát, že české stavovské povstání a tato válka mohly sotva vážněji zasáhnout do poklidného vývoje a života malého a z globálního pohledu tehdejší evropské politiky málo významného města Příbora, bylo i ono přes svou nezájmovost na problémech tehdejší evropské politiky strženo se všemi živými důsledky do viru událostí onoho velkého mocenského střetu dvou sáborů tehdejší feudální Evropy, jímž byla třicetiletá válka.

A taktéž fakt, že se Příbor v tomto konfliktu ocitl v důsledku svého sepětí s panstvem hukuvaldským a olomouckým biskupstvím v tělese katolickém a prahobáburském, měl pro něj v jednotlivých fázích tohoto dlouhodobého válečného konfliktu jak jisté, byť i pochybné přednosti, tak i válné nevýhody. Nutno také proti starším idealizujícím představám zdůraznit, že Příbor jako město bez významnějšího opevnění, úbežně byl tehdy vůdčím a se svými cca 230 domy současně i největším městem hukuvaldského panství, nemohl účinněji a aktivněji zasáhnout do tehdejšího politického a válečného dění.

Protože již na začátku českého stavovského povstání proti císaři Ferdinandu II. v květnu 1618 stál Příbor na straně katolů, ocitl se již v předbělohorském údobí tohoto povstání také mezi nepříteli moravské stavovské opozice, jejíž vůdce, moravský zeman hejtmán Ladislav Velen z Žerotína, po obsazení hradu Hukuvald početnou posádkou přinutil celé hukuvaldské panství v září 1618 k poslušnosti moravským stavům. Příbor byl za této situace přinucen k jakéjsi pasivní resistenci, v níž setrval fakticky i přes formální uznání slavného krále Bedřicha Falckého v únoru 1620 v Olomouci, jak se v této době došlo bezprostředně Příbora vpod polských kazáků, tzv. Lisovců, táhnoucích na pomoc císaři, není bližší známa. Když však v jarních měsících z. 1620 začla na severní Moravě operovat spojenecká vojska císaře, německá pýchota a Španělé, přepedli Příborští hrad Hukuvaldy a předali je císařským. Avšak již 10. října t. r. vrhla na hukuvaldské panství vojsko odpůrce Habsburků Bethlena Gaboru, které se vzbouřeními Valachy pod vedením Adama z Vického počátkem listopadu dobylo Příbor, vyloputo a vypálilo jej a oblehlo hrad Hukuvaldy.²⁹⁾

Po zlomení českého stavovského odboje porážkou na Bílé hoře 8. listopadu 1620 byl olomoucký biskup kardinál František z Dietrichsteina císařem ustanoven plomocným komisařem stavů na Moravě. Tak se stal tento radikální představitel katolické protireformace na Moravě všemocným vládcem a aparou Habsburků. Avšak ani přes tuto skutečnost se mu nepodařilo na svých státech a na hukuvaldském panství obnovit svou moc a odvázat od nich ničivé válečné události následujících let třicetileté války.

V l. 1621—1622 trpělo hukuvaldské panství vojenskými akcemi krnovského knížete Jana Jiřího, jednoho z předních odpůrců katolicismu a Habsburků. Hukuvaldským panstvím v r. 1621 protáhly a vymáhaly vysoké kvózy též neapolské oddíly pod

vedením plukovníka Karla Spinelliho, jenž byl v císařských službách. V r. 1623 byl na Hukuvaldech opět početný stav polských kazáků, povoláních Ferdinandem II. Veliké útrapy zážil Příbor za vpádu dánsko-mansfeldských vojsk v l. 1626—1627, kdy obyvatelstvo opustilo město, jež bylo Mansfeldem vyloputo a vypáleno. Úspěšné příborské obyvatelstvo pak po 9 měsících pomohlo hukuvaldské posádce odolávat obležení, které se díky této pomoci uhránilo proti velké plísni a udrželo hrad do příchodu Valdštejnových vojsk v r. 1627. Následky dánsko-mansfeldského vpádu byly pro Příbor přímo katastrofální a mohly být sotva zmírněny vysokým Dietrichstejnovým uznáním a udělením několika dalších výsad v r. 1628.³⁰⁾ Plísťato v dalších 14 letech nastalo pro náš kraj a Příbor s okolím klidnější období a nedošlo zde k větším válečným akcím, byť v důsledku nepřímých politické a hospodářské situace překonány následky dřívějších válečných škod jen pomalu a s velkými potížemi.

Nové válečné události se přenesly na území našeho kraje a ničivé zosáhly též Příbor až v r. 1642, kdy přes Slezsko a Moravu vtrhla švédská vojska generála Linharta Torstensona, jež oblehla hrad Hukuvaldy a obsadila panství hukuvaldské i Příbor. Némocným přepadem katolických Valachů za pomoci císařských se sice podařilo z Příbora švédskou posádku vyhnout, avšak 17. srpna 1643 bylo Švédy město opět dobyto, vyloputo a barbarsky zničeno. V dalších letech třicetileté války bylo pak hrubě vydráno jak Švédy, tak i císařským vojskem na hukuvaldském hradě. Tento nesnesitelný stav trval ještě dva roky po uzavření vestfálského míru až do r. 1650, kdy poslední švédské posádky opustily náš kraj. Ve finančním rejstříku města z r. 1650 je zarmozněn vedle vysokých výdajů na kontribuce příjem 36 zl. 9 gr. za koně, kterého město patrně s velkým ulehčením prodalo jakémusi opozditému švédskému „fandrychovi“, aby mohl konečně odůsthnout do své severské domoviny.³¹⁾

Ničivé události třicetileté války vedené pro bezohledné mocenské zájmy tehdejších vládnoucích a vykořisťovatelských tříd zanechaly i v Příboře a jeho okolí nebyřolou zřetnu, zruinované hospodářství, horentní zadlužení, nepředsřavitelné utrpení, bídu a zoufalství, jež nikdy nevyzimely z povědomí našeho lidu. A trvalo celá další desetiletí, než následky těchto strastiplných událostí byly překonány.

Poznámky:

- 1) Viz Závěť olomouckého biskupa Brna z roku 1267, Ostrava 1968, str. 9. Ladislav Hozák. Založení města Moravské Ostravy a jeho vývoj do počátku 15. stol., Dějiny Ostravy, Ostrava 1967, str. 72.
- 2) Srov. Paul Ziegler, Die Grafen von Hückeswagen in Mähren, Brno 1943, str. 52—53 a 80—82.
- 3) Viz lokální listina pro Kostavice z r. 1294 — CDM V, str. 13—14, č. 14.
- 4) Viz Dějiny Ostravy, str. 70 a listina CDM VI, str. 7—9, č. 9.
- 5) CDM VI, str. 275, č. 356.
- 6) Viz listina z 18. prosince 1359 — CDM IX, str. 115.
- 7) Viz Josef Kömmerling, Die Geschichte der Stadt Freiberg. (Separát programu nižšího státního gymnasia v Příboře), Hranice-Příbor 1880, str. 5.
- 8) OA N. Jičín — MU Příbor, listiny, č. 1.
- 9) Srov. Dějiny Ostravy, str. 104.
- 10) Viz tamtéž, str. 100.
- 11) Tamtéž, str. 111.
- 12) Srov. Gregor Walný, Kirchliche Topographie von Mähren, sv. III, Brno, str. 37.
- 13) Viz pozn. 3.
- 14) Srov. Ziegler, str. 65 a 66.
- 15) Srov. Bräußer, str. 36.
- 16) OA N. Jičín — MU Příbor, listiny, č. 3.
- 17) Tamtéž, č. 6.
- 18) Tamtéž, č. 7 a 8.

- 17) Tamtéž č. 9
 18) Tamtéž č. 10
 19) Tamtéž č. 11
 20) Viz Kämmerling, str. 6
 21) Srov. Wainý, str. 30
 22) OA N. Jičín - MU Příbor, listiny, č. 12
 23) Dějiny Ostrovy, str. 128
 24) Tamtéž str. 115
 25) OA N. Jičín - MU Příbor, viz titulní fol. účetních rejstříků sign. 1026, 1029, 1031, 1032, 1035, 1038, 1039, 1040 a 1041
 26) Kämmerling, str. 26
 27) SA-Opovo, odb. Olomouc, proc. Kraměříš, Temp. 92, sign. E 2
 28) Viz např. Kämmerling, str. 5 a násled.
 29) Viz Wainý, str. 38
 30) OA N. Jičín - MU Příbor, listiny, č. 21
 31) Viz tamtéž pok. pozn. 29 fol. 16-31
 32) Viz Brušperk, str. 53-54
 33) Kämmerling, str. 12
 34) OA N. Jičín - MU Příbor, účetní rejstříky, sign. 1029
 35) Tamtéž sign. 1031
 36) Tamtéž sign. 1040
 37) Srov. Dějiny Ostrovy, str. 154 a násled.
 38) OA N. Jičín - MU Příbor, listiny, č. 23
 39) Tamtéž, finanční rejstříky, sign. 1043

Z HISTORIE PŘÍBORSKÝCH ŠKOL

Zdena Genserková

Ačkoli se školní vzdělání stalo všeobecnou povinností teprve od konce století osmnáctého, byly naše země proslulé svým vzděláním již dávno před válkou třicetiletou. České školy, zvláště katolické a bratrské, patřily tehdy mezi nejlepší v Evropě. V městech bývaly školy, jejichž učitelé vystudovali na proslulé univerzitě a i menší obce pečovaly o vzdělání mládeže. Válka třicetiletá však rozvoj školství v mnoha obcích na celé desetiletí zastavila.¹⁾

I některé obce v našem kraji měly před třicetiletou válkou proslulé školy. Nejstarší z nich, německá škola farní ve Fulneku, se připomíná již počátkem 14. století. Fulnek měl i známou školu bratrskou založenou v polovině 16. století, bratrské školy měly i některé další obce Kravčavska, za války třicetileté však stejně jako školy protestantské zanikly nebo se proměnily ve školy katolické.²⁾

Příbor, který zůstal vždy věrný katolictví a své biskupské vrchnosti, měl v 16. století městskou školu, poprvé doloženou v tzv. Kralovského nadaci z r. 1541.³⁾ Z této nadace na špitál pro chudé a na zůstaňní měl vyplývala pro školního mistra povinnost zpívat každý pátek „tenebras“ a každou sobotu s farářem a žáky „Salve regina“, za což mu byl vyplácen 1 zlatý. O ostatních povinnostech není v nadačním zápise zmínky. Počátek školy sice není znám, ale jisté je, že již nějakou dobu před uvedeným rokem 1541 tu škola existovala a vzhledem k hospodářskému významu, jaký mělo město po válkách husitských, lze předpokládat její existenci již ve století patnáctém. O osudech školy, učitelích i jejich dalších povinnostech se dovidáme z pozdějších písemných záznamů, většinou jen velmi kusých, zřídka podrobnějších. K roku 1582 připomínají v Příboře školního mistra Alberta Kunovitu, který byl zároveň městským písařem. Dostával od obce 14 zlatých moravských školního a něco od kostela. Stav školy, která byla tehdy dřevěná a stála na severní straně pod farním kostelem, byl při generální vizitaci konané toho roku v Příboře shledán jako dobrý.⁴⁾ Roku 1583 potvrdil olomoucký biskup pro Příbor nového učitele Jana Zelinku. Stav školní budovy byl toho roku ještě dobrý, v letech následujících však již chatrný.⁵⁾ K roku 1591 je zaznamenán na deskách příborského kostelního zpěvníku rektor Jan Poláček.⁶⁾ Další zmínka o škole, žácích a učitelích je uvedena v městských registrech v r. 1599 a v r. 1603. Toho roku byla nákladem obce na místě staré dřevěné školy postavena nová škola kamenná.⁷⁾

Zajímavý dokument se zachoval v archivu města z roku 1611. Je to smlouva mezi příborskou obcí a Danielem Castellusem, který „jest přijat do školy za rektora o služebníka kostelního.“⁸⁾ Z dokumentu se dovidíme o všech povinnostech a právech školního rektora, kantora i školních mláďenců, a organizaci vyučování, kostelní službě i o odpovědnosti rektora i faráři a městské radě. Smlouva pak dále obsahuje výtět platů peněžních i naturálních, služného z kostela, od obce i od žáků.

Na rozdíl od triviálních škol z 16. století, které kromě čtení, psaní a počtů učila ještě katechismus a kostelnímu zpěvu a byla pravděpodobně dvoutřídní, byla příborská škola na počátku 17. století rozdělena na tři třídy, v nichž vyučoval rektor, kantor a dva mláďenci. Jejich úkolem bylo vést mláďež k bohu a k potěšení rodičů, předčítali žákům lekcce podle řádu paterů jezuitů, v pátek učili katechismus, v sobotu ráno opakovat septimália, tj. celotýdenní učivo, a odpoledne vést o nich disputace.

Rektoru a kantarovi uloženo učít 1—2 hodiny denně mládež hudbě a zpívat s žáky v kostele. Do této školy chodili jen malí hoši.

Na některých městských triviálních školách byl vedle elementárního vyučování zavedeny již i první počátky latiny, avšak ani úroveň těchto škol nebyla moc velká.⁹⁾ Učitelstvo bylo tehdy ve většině případů nedostatečně vzdělané. Platy byly velmi skromné a učitelé byli odškodni na jiné výdělyky — písaření, kostelní služba, zvonení apod. Podle shora uvedené smlouvy z r. 1611 platilo město Příbor rektorovi ročně 20 rýnských stávků platu, 1 zl. ročně dostával rektor s peněz radobních, něco dostával od kostela a plat za učení od žáků (školné). Z platů vedlejších byl oprávněn vybrat obecní kvartál, sobotáles, jarmokáles, hromníčkáles, masopustské otáď, z nichž většina spočívala v naturálních. O šedesát let později — podle matryky astronského děkanátu z roku 1672 — měl příbořský rektor ročního platu 28 zl. 9 gr., varhaník 32 zl. 24 gr., kantor 12 zl. a subkantor 8 zl. Mimo to dostával správce školy z městské pokladny každý týden 11 gr.¹⁰⁾ Tato platová nerovnost a postavení, v němž se učitelé museli dolebohrávat svého platu, byla příčinou jejich nespokojenosti a velmi častého stěhování.

Přízeň olomouckých biskupů, která byla zárukou hospodářského rozvoje města Příbora, se brzy ukázala štědrá i v ohledu duchovním. Biskup Karol II. z Lichtenštejna přivedl do Příbora piaristy,¹¹⁾ jejichž se stal velkým příznivcem a podporovatelem, a brzy po uzavření smlouvy s městem založil zde pro ně kolej a školy. Stalo se tak nadační listinou z 5. února 1694, již biskup složil zůstatků kapitál 30 000 zl. na vydržování dvanácti piaristů, stavbu koleje i kostela sv. Valentina.¹²⁾ Existence piaristů v Příboře byla dále zajišťována dary olomouckých biskupů z panství lukvačského, olomoucké kapituly ze statku penfaldského a dary okolní šlechty.¹³⁾

Založením piaristických škol bylo v městě a jeho okolí nejen povzneseno těžký upadající národní školství, ale poprvé v historii našeho kraje byla mládeži dána širší možnost vzdělání na školách vyšších — latinských — jak se nazývala tehdejší gymnázia. O povinnostech piaristů týkajících se vzdělání na příbořských školách říká biskupská nadační listina, že mají vyučovatí znaní, hudba, aritmetice, humanitním studium a rétorice.

Kronika příbořské koleje zaznamenává, že 19. května 1694 přišli do Příbora čtyři kněží piaristé a začali po domech vyučovat 63 žáků. Dva dny nato, 21. května, byla započata se stavbou koleje a škol podle plánů cisáckého stavitele Tencolly. Stavba se protahovala a teprve r. 1700 se piaristé se svými žáky přestěhovali do nové budovy koleje.¹⁴⁾

Piaristé si získali největší zaslouhy o rozvoj školství na Moravě v 2. polovině 17. století.

Elementární školy piaristů, zprvu dvou třídní a později trojtřídní, byly přípravkou pro školy latinské. Na rozdíl od škol městských se vyznačovaly jednodušším vyučovacím plánem, lepší metodou i kázní a dokonalejšími učebními. Piaristé, kteří si od roku 1631 zřídili na Moravě deset kolejí, přijímali do škol nejen děti zamožné, ale i děti chudé a učili je bezplatně čtení, psaní a počítání, schopnější také latině, zpěvu a hudbě. Denním a nejdůležitějším předmětem ovšem bylo náboženství. Vyučování v nejvyšších třídách piaristických škol bylo vedeno v národním jazyce, podle pedagogických zásad Komenského.¹⁵⁾

V Příboře převzali piaristé vyučování na škole triviální hned po svém příchodu do města v květnu 1694. Vyučovali na ní až do roku 1732, kdy byla i tato škola přestěhována do budovy piaristické koleje.¹⁶⁾

Štřední, tzv. latinské školy piaristické byly zpočátku pětitřídní. První tři byly třídy gramatické a poslední dvě, poesie a rétoriky, byly třídy humanitní. Vyučovalo se na nich systémem třídních profesorů, kteří učili ve své třídě vždy všem předmětům. Na rozdíl od gymnázií jezuitských se zstaralou učební osnovou měla gymnázia piaristů vyučo-

vací osnovu volnější, upravenou podle místních a národnostních poměrů. Piaristé, přístupnější pokrokům, měli též ve svých osnovách vedle vyučování mateřského jazyka, latiny, řečtiny a náboženství i vědy přírodní, dějepis a zeměpis. Zavadili zlepšené vydání učebnic a nezpírali se ani opravám. V roce 1735 rozšířili dosud pětitřídní gymnázia na šestitřídní, přispůbili i ve dalším upravením náplně vyučování, podle níž měla být zvláštní péče věnována vyučování německé řeči.¹⁷⁾

Hlavním úctelem a cílem latinských škol bylo dokonale ovládní mezinárodní řeči — latiny. Ve třetí a čtvrté třídě gymnázia se k zvládnutí latinské mluvnice a skladby doporučovala znalost Komenského Brány jazyků.¹⁸⁾

Součástí výuky a výchovy na příbořské koleji bylo pěstování a výběrné ovládní hudby. Zvláštní pozornost na pěstování hudby a divadlo v příbořské koleji bylo podporováno již v nadační listině biskupa Karla a znalost hudby byla dokonce podmínkou pro přijetí za seminární fundulisty.

Školní divadlo, které zde v Příboře vybudovalo tradici a ovlivnilo i pozdější lidové divadlo konce 18. století, vynikalo především hudbou sločkou svých her. Časté byly hry se zpěvy, oratoria a opery. Představení byla prostředkem popularizace řádu a škol a pravidelně od roku 1707 byla dávána na konci školního roku jako součást zkoušek. Roku 1775 byly místo nich zavedeny školní zkoušky veřejné.¹⁹⁾

Další osudy příbořských škol byly silně ovlivněny školskými reformami Marie Teresie. V záměru vybudování pevného byrokratického řádu v duchu osvícenském pochopila císařovna školství za polítkem s povinností státu pečovat o jeho rozvoj. Dosavadní školovou strukturu reorganizovala Marie Teresie dvěma významnými reformami. Elementární školství bylo upraveno podle všeobecného školního řádu Felbigera z r. 1774 na školy triviální, hlavní a normální a stanovena všeobecná školní povinnost dětí od šesti do dvanácti let. Uprava gymnázií byla uskutečněna podle návrhu piaristy Gratiana Morxe z r. 1775 (publikována byl dvojnásobem 10. srpna 1776), podle něhož byla budována pětitřídní gymnázia o dvou odděleních: gramatickém a třech třídách a humanitním a dvou třídách. V 1. a 2. třídě se vyučovalo německy, v 3.—5. třídě latinsky. Zachován byl systém třídních profesorů, ředitelem gymnázia se stal krajský hejman, prefekt byl pouhým správcem ústavu.²⁰⁾ Školy byly rozděleny na vzdělávací ústavy veřejné a ústavy soukromé, přičemž ústavy veřejné byly vytvářeny z veřejných prostředků.

Příbor brzy pocítil na svých školách nepříznivé důsledky školských reforem. Císařským dekretem z r. 1772 bylo nařízeno snížení počtu gymnázií na Moravě z původních poutníci na sedm, takže když se ukázal také nedostatek vydržovacího gymnaziálního fondu, byly brzy po vizioci příbořského gymnázia v říjnu 1777 latinské školy v Příboře zrušeny.²¹⁾

Jako všude, kde byla rušena gymnázia, byla zřízena i v Příboře škola hlavní²²⁾ a byla ponechána pod správou piaristů. Mělo tři třídy, od r. 1784 čtyři třídy. V r. 1834 chodilo do ní 305 žáků, r. 1864 383 žáků. Vyučovacím předmětem na hlavní škole byla němčina. Jak však lze soudit z výčtu předmětů pro jednotlivé ročníky, uvedeno na pozvánce k veřejné zkoušce, byla česina na piaristické hlavní škole v Příboře v r. 1864 dosti hojně vyučována.²³⁾

Školy hlavní byly zřízeny podle návrhu Jana Ignáce Felbigera, jejich posláním byla výchova k praktickému životu a vyučovalo se na nich předmětům, které byly přednostně na nižších školách piaristických, základy latiny, měřičství, zeměpisu, dějepis, kreslení a písemnostem. Podobnou učební osnovu i podobné poslání měla poslední třída piaristických přípravků, tzv. aritmetika. Dzor nad příbořskou hlavní školou měl krajský úřad v Přerově a asesor ustanovený olomouckou konzistoří.²⁴⁾

Zaváděním němčiny jako jediného vyučovacího předmětu do škol hlavních, jejich pronikáním nejen do gymnázií, ale i do škol triviálních se staly školy od konce 18. století hlavním prostředkem k poznámování českého obyvatelstva na Moravě.²⁵⁾

Piaristé v Příboře sice zřídili privátní vyučovací gymnázium a připravovali své žáky ke zkouškám do Kroměříže, později do Opavy, ale přiborští přesto téžce nesli zrušení gymnázia a podnikali akce k jeho znovuzřízení.²⁰ Konečně r. 1806 bylo dvořským dekretem zrušené gymnázium obnovené, když se městská obec zavázala k pravidelné roční dotaci. Ve školním roce 1807/8 bylo otevřeno pětileté gymnázium, které bylo později rozšířeno na šestileté.²¹

Brzy však ani dotace město nestačila na vyučování gymnázia. Státní bankrot z r. 1811 umenšil základní kapitál řádových škol a měl za následek opětné zrušení gymnázia v Příboře v r. 1829.²² Bylo uzavřeno na dobu, než dotační fond vzroste na potřebnou výši. A přiborští vynutili velice úsilí k tomu, aby jejich latinské školy byly zase otevřeny. Podle usnesení obecního zastupitelstva byly zavedeny sbírky na zřízení doplňovacího gymnaziálního fondu. Jedním z prvních dokladů jejich úsilí je postupní listina — „Cessionssurkunde“ z 31. října 1845, již se přiborští vzdávají ve prospěch gymnaziálního fondu stavovských vyzovavacích dluhopisů, tzv. Památek.²³ Odkazy a dary jednotlivců, rodáků přiborských i žáků gymnázia, dary obce, pravověrného měšťanstva a cechů dosáhly gymnaziální fond 1857 výše 30 000 zl. a sbírkou téhož roku podniknutou na návrh krajského komisaře Karla Hofmanna byl rozmanitě o dalších 15 325 zl. konv. m. Tento obnos byl uložen na kapitál a úroky z něj byly věnovány na vyučování gymnázia.²⁴

Dekretem z 26. dubna 1858 bylo povoleno otevření nižšího gymnázia o čtyřech třídách s německou vyučovací jazyčí. Toto gymnázium bylo už jen dočasným trojicím piaristických latinských škol. Rozklad řádu i nedostatky odborně kvalifikovaných a ztuhlých řádových učitelů a pronáklů světských učitelů do učitelského sboru znamenaly konec piaristického školství v Příboře. Ve školním roce 1870/71 vypověděl provinciál piaristů smlouvu s přiborskou obcí o gymnázium přešlo do správy obce. Roku 1875 bylo převzato do správy státu o a deset let později, roku 1885 bylo rozhodnuto o jeho postupném zrušení. Příčinou zániku byl tentokrát státní slábnoucí počet žáků. Nižší typ německého gymnázia ve době, kdy převládá věhlas žáků i profesorů byla českého původu a mnozí i vlasteneckého smýšlení,²⁵ se utvářel nadále jako neúnosný. Škola, která ještě v 70. letech 19. století měla sloužit k posílení němečtí ve městě, byla pro svůj německý ráz v letech 80. městu na obtíž.

Škola hlavní, převzatá od piaristů r. 1871, se stala školou národní pod správou zemskou.

Národní školství, reformované Marií Terezií v r. 1774, bylo dosud ještě stále pod dozorem církevním. Místními školními dozory byli faráři, kteří podléhali vůdčím nebo děkanům ve funkci okresních školních dozorců a ti pak byli zodpovědní konzistořím a krajským úřadům.

Velký vliv na organizaci škol a školství v bývalém Rakousku měl vznik konstituční monarchie v r. 1867. Již základní říšský zákon z 21. prosince 1867 stanovil, že věda a vyučování jsou svobodny, státu náleží právo nejvyššího rozhodování a dozoru ve věcech vyučování a výchovy a že všechny jazyky v zemi mají stejné právo. Zákon o postavení školy k církvi z 25. května 1868 vyfořčil katolickou církev z řízení školství. Školské záležitosti byly podřízeny státu — ministerstvu kultu a vyučování, zemské školní radě, školním radám okresním a místním. Školám, které byly vydržovány církví, přiznával zákon právo veřejnosti jen za určitých podmínek.

Národní školy byly organizovány podle říšského školního zákona ze 14. května 1869, který se týkal školního dozoru, zřizování škol i právních poměrů učitelů. Školy byly rozděleny na obecní, měšťanské, ústavy pro výchovu mládeže předškolního věku a pokračovací kurzy pro mládež obecné školy odrostlou. Byla stanovena povinná osmiletá školní docházka.²⁶ Roku 1870 byl již v platnosti nejen říšský školní zákon, ale i prováděcí zákony zemské. Mnoho farářů nastoupily místní školní rady, místo děkanův okresní školní rady a místo konzistoře zemské školní rada.

sud církevní se stala politickou, neboť představený politického okresu byl ustanoven zároveň okresním školním představeným.²⁷

Učitelští platy, které na dosavadních třívládních školách venkovských měly činit většinu všech penězích a naturalních příjmů 130 zl. pro učitele a 70 zl. pro pomocníka, byly školským zákonem nutněně sníženy. Učitel s pinou kvalifikací pro obecné školy dostával 600 zl. základního platu, řídící učitel (nadučitel) k tomu ještě 200 zl. za řízení školy, 120 zl. příbyteného a každých 5 let příplatek 60 zl.²⁸ O vydržování národních škol na Moravě se podle zákona z roku 1870 dělily obce, okresy a země.²⁹

Jakkoli byla osnova říšského zákona o národních školách pokroková, ze strany české se nesetkávala s uznáním a podporou. Odpor k vídeňským školským reformám nabyl jen u českých politických stran, které tehdy stály v opozici proti sice liberální, ale silně protičesky orientované vládě. Sdílely jej i tehdejší české pedagogické časopisy v Čechách i na Moravě, vyjadřující svůj nesouhlas s politikou stádu, která „v jedné ruce pochodeň osvěty, ve druhé však korábč tlmě, jímžto jakékoliv hnutí české, byť i za účely čistě kulturní vzniklé, bezohledně trestá a potlačuje.“³⁰ Čeští učitelé se stali do opozice proti agitaci liberálních Němců za úplné zcentralizování národního školství a jediný prospěch české školy vidí v zemské samosprávě.

Národní škola chlapecká v Příboře, vzniklá r. 1871 přeměnou piaristické školy hlavní, byla pětiletá, umístěná v koleji piaristické. V obecním výboru se při své navrhování, aby škola byla utrakvistická, ale nakonec byla stanovena vyučovací řečí čeština.³¹ Němečina byla zavedena jako předmět obligátní.³² To bylo první vítězství české strany v Příboře týkající se českých škol. V místní školní radě navrála česká strana brzy převahu a významní její představitelé je čele s Františkem Peřinou, Ferdinandem Pokorným a Bedřichem Remešem, kteří svedli rozhodný zápas o českost města v 70.—90. letech minulého století, se zasadili ve svých funkcích velmi podstatně o české školství v Příboře.

O národnostním složení žáků národní školy výmluvně hovoří čísla statistiky: v prvním školním roce 1871/72 bylo vyučováno 401 žáků, mezi nimiž bylo 386 Čechů (Moravanů) a 15 Němců.³³

Školské okresy doaly zakrátko vzniknout i učitelským konferencím a učitelským spolkům. Přiborská učitelská jednota „Komenský“, založená 14. července 1870,³⁴ patřila k prvním toho jména a nejaktivnějším na Moravě. Volně byly jednoty sdruženy v ústředí — olomouckém Spolku moravských učitelů, který se scházel dvakrát ročně na valných schůzích, jež v létě tvořily jakási krajinská sjezdy. Takovému zasedání „sjezd“ učitelstva se kanal v létě r. 1880 v Příboře za předsednictví profesora Praska. Byly na něm zastoupeny četné jiné kraje a rakovani na něm se týkala rozvoje moravského národního školství. Z rezoluce sjezdu byly zajímavé požadavky, aby veškeré výnosy a nařízení ministerstva i školních rad byly českým školám vydávány češty a aby tzv. utrakvistické školy byly jako nezákonné zrušeny a v obcích s českou většinou zřizovány školy české.³⁵

Od tereziánských školských reform o zavedení všeobecné školní docházky, která se týkala i vyučování dívek, zřídili přiborští r. 1788 další školu — jednotřídní třívládní, kterou kromě přiborských dívek navštěvovaly i děti z přilehlých obcí. V r. 1834 byla škola rozšířena na dvojtřídní s 380 žáky(němi) a roku 1847 za předsednictví Miliho, Větrkovic, Dimholce a Šýkorce zůstala jen školou dívčí a postupně se rozšiřovala.³⁶ Umístěna byla v dosavadní kapli Jana Sarkandra, tedy v původní budově školy vybudované zde roku 1603 a zrušené roku 1734. Lidové se jí říkalo „Armonka“, při podle názvu školy normální, i když nemáme zatím přímých dokladů o zřízení druhé „normální“ (hlavní) školy v Příboře (první byla až do r. 1871 v obci) (u piaristů), lze předpokládat, že někdy v 60. letech 19. století se tato škola mohla stát školou hlavní.³⁷ V roce 1875 byla pětiletá dívčí škola přeložena do budovy bývalých kosů-

ren na Místecké ulici a do budovy „Armanky“ se přestěhovaly dvě třídy chlapčeské školy národní, jejíž ostatní třídy zůstaly v bývalé koleji piaristické. Ve školním roce 1888/9 měla chlapčeská škola šest tříd, škola dívčí byla šestitřídní již od roku 1882.⁴¹⁾

Přibývající počet žactva a vyučování již nevyhovující stav školních budov⁴²⁾ si vynutily stavbu nové školní budovy, s níž byla započato roku 1889. Tato nová budova se již budovala pro školy měšťanské,⁴³⁾ neboť roku 1889 byla příčiněním místní školní rady otevřena v Příboře měšťanská škola chlapčeská a brzy nato měšťanská škola dívčí, která byla otevřena zároveň se slavnostním otevřením nové školy v září 1891.⁴⁴⁾ Od školního roku 1892/3 byla sloučena správa chlapčeské školy obecně se školou měšťanskou, stejně tak bylo sjednocena správa škol dívčích.

Se správou školy měšťanské byla již od školního roku 1889/90 spojena i správa průmyslové školy pokračovací, na níž vyučovali výšší odborní učitelé školy měšťanské.⁴⁵⁾ Tyto pokračovací školy nebo kurzy byly zřizovány pro mládež školy odrostlou a učily se podle zaměstnání žáků na hospodářské, průmyslové (životnostské) a obchodní. Vyučovalo se na nich ve vlně dny večer a v neděli dopoledne a sloužily pro doplnění odborného vzdělání učelů. Byly spravovány podle instrukcí ministerstva kultury a vyučování z r. 1885 a 1903, reorganizovány byly v r. 1922 a 1930.⁴⁶⁾ Statut průmyslové školy pokračovací v Příboře, jejíž zřádními i učebnou osiřou vypracoval tehdejší příbořský kaplan A. C. Štajcar, který má velké zásluhy o rozvoj českého školství i českého kulturního a spolkového života v tomto městě v druhé polovině 80. let.⁴⁷⁾

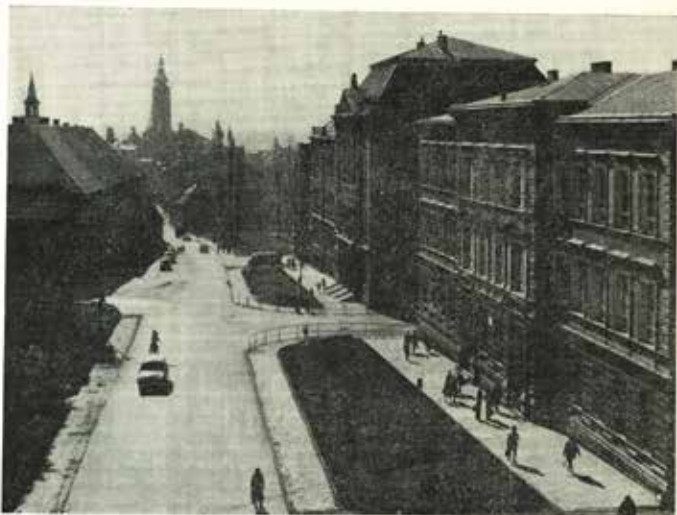
Pokračovací škola kupecká byla zřízena ministerským výnosem z 11. 6. 1906 a první třída této školy v Příboře byla otevřena v říjnu 1906.⁴⁸⁾

Pokračovací škola rolnická, zřízená při správě měšťanské školy v Příboře roku 1893,⁴⁹⁾ měla již svého předchůdce při chlapčeské škole národní, při níž byl 1. dubna 1873 otevřen hospodářský běh.⁵⁰⁾ V roce 1908 získala zemědělské školství na Příboře školu odbornou zřízením zemi hospodářské školy, která v letech 1908—1912 měla své působení v Kaplivnici, od r. 1912 byla triále přeložena do Příboře a od r. 1913 jí byl přilínán charakter veřejného ústavu. Škola byla přestěhována do nové školní budovy a od r. 1922 přejmenována na Zemskou odbornou školu hospodářskou.⁵¹⁾

Ve školním roce 1882/83 byla s podporou a za nátlaku místních německých továrníků založena v Příboře vládním spolkem Deutscher Schulverein soukromá jednотřídní německá škola obecná, do níž kromě dětí z německých rodin z nejbližšího okolí byly nuceny chodit i české děti továrních dělníků zapojovaných pro tuto školu hrubou existenčními postihů. Od r. 1884 dostalo právo veřejnosti a bylo umístěno v nové školní budově. Od r. 1895 se stala školou státní a přes četné protesty místní školní rady proti zveřejnění přilínání českých dětí byla tato německá škola v Příboře rozšířena na školu trojitřídní. Tento stav se nepodařilo změnit ani po vytvoření Československé republiky. Škola sice zaznamenala úbytek žactva, ale jako jednotlivá vydržela až do německé okupace, kdy se rozšířila na školu čtyřtřídní.⁵²⁾

V době, kdy se již z povědomí lidí vytvářela paměť na školy piaristické, které proslavily Příbor po celém okolí a daly městu vyšší vzdělání a kulturu, stal se Příbor již podruhé ve své historii střediskem národního vzdělání, když v něm byl umístěn druhý český učitelský ústav na Moravě. Město nabídlo ústavu budovu bývalé piaristické koleje se zahradou a provedení nutných oprav budovy i jejího zařízení. 19. ledna 1875 byla zřízena učitelského ústavu v Příboře schváleno zemským sněmem a ministerstvem.

Přestože stádo nebylo v té době nakloněno českému hnutí ani českým školám a založení učitelského ústavu s českým jazykem vyučovacím⁵³⁾ bylo ze strany stádu zryvnáno jen počátečními čísti praktickými; v Příboře to znamenalo vítězství české, národní strany, která měla tehdy v obecním zastupitelstvu většinu v čele se starostou Františkem Pelinou. A třebaže loajální učitelský ústav posílilo v městě německou

Příbořské školy na Jičínské ulici

stranu „ústavčickou“, která jeho přilínáním zvlášť brzy nato v obecních volbách, byla existence českého učitelského ústavu v Příboře oporou a zárukou českého národního a kulturního vývoje nejen v městě, ale v širokém okolí. Generace moravských učitelů — absolventů příbořského ústavu a jejich osvětové výchovné práce v široké oblasti Moravy jsou toho jasným důkazem. 1. října 1875 byl učitelský ústav v Příboře slavnostně otevřen, ve školním roce 1875/76 jen jeho první tři ročníky a dva ročníky školy cvičné, v dalších letech již čtyřtří a s nimi a později čtyřmi třídami cvičné školy.⁵⁴⁾

Skrýtý boj české a německé strany v Příboře pokračoval i v letech osmdesátých a brzy se dotkl i existence učitelského ústavu. Mnohým z německých kruhů a snad i některým z učitelského ústavu nebylo trvání ústavu v Příboře vhod, docházely časté stížnosti na místodržitelství i na ministerstvo a prosívaly se, že ústav bude z Příboře přeložen. Po přímém zásohu představitelů české strany příbořské ve Vídni byl nejciností vysvětleny a zrušení ústavu zaježdáno.⁵⁵⁾

Existence ústavu v Příboře byla ohrožena i po zřízení republiky, přiborští si však svůj učitelský ústav ubránili.⁵⁶⁾

Dokladem zápisu o český charakter města bylo i mnohaleté ústí Příboře a českou střední školou. Národní strana, reprezentovaná Františkem Pelinou a později kap-

lanem A. C. Stojanem, učinila několik pokusů o založení českého gymnázia, všechny žádosti však byly ministerstvem odmítnuty. Největším zlománím pro město byl zánik vyššího českého gymnázia, který přišel brzy po jeho slavnostním otevření 18. září 1886.¹⁰⁾ Bezvýsledná byla osobní intervence ve Vídni, silnější i nové žádosti, ministr Gautsch tvrdil na svém rozhodnutí. Svčil jen, aby žáci přiborského českého gymnázia byli přijati na jiných ústavech.¹¹⁾ Zvláštní platidlovská záležitost německých učitelů ve Vídni a Olomouci, kaplan A. C. Stojan byl označen za národního buřtáka, který do dříve při klidných poměrech občanského soužití Čechů s Němci v Příboře vnládl nárok o svár, o bylo mu přikládáno, aby do 24 hodin Příbor opustil.¹²⁾

Roku 1899 bylo usazeno poslední státní německého gymnázia a gymnastického fondu, vrácení obci, byl ponechán jako gymnastický nadace k vydržování příslušného gymnázia.¹³⁾ Ples neúspěch s českým gymnaziem v r. 1886 bylo už od 90. let zřejmé, že budoucí státní škola v Příboře bude česká. Škola národní nabyla veliké národnostní převahy a usilovala všemi silami o obnovu státní školy. Roku 1900 podala městská obec přiborská petici se žádostí o zřízení zemské reálky a po jednání se zemským sněmem¹⁴⁾ bylo povoleno zřízení zemské vyšší reálky v Příboře ve školním roce 1902/3.¹⁵⁾ Do té doby, než byla postavena nová budova zemské reálky, již podle plánů architekta Valenty byl pověřen přiborský stavitel Bedřich Karlseder, byly otevřeny reálnky této školy prozatímně umístěny v budově měšťanských škol. Školní rok 1904/5 byl zahájen již v nové budově, která byla slavnostně otevřena 18. září.

Gymnastického nadáního fondu byla podle usnesení obecního výboru z 30. 3. 1901 pozastavena k potřebám zemské reálky. Po její přeměně na reálné gymnázium ve školním roce 1912/13¹⁶⁾ přešel nadační fond na toto gymnázium.

Pastovního ústavu bylo uskutečněno až smlouvou z 27. listopadu 1920, již bylo převzato reálné gymnázium v Příboře s platností od 1. září 1919 do přech. čl. státní.¹⁷⁾

V zřízení republiky k podstatným změnám ve složení přiborských škol nedošlo. V době nacistické okupace (1938–1945) byly přiborské školy těžce postaveny. Příbor byl obsazen 10. října 1938 německým vojskem a učitelství ústav, reálné gymnázium a hospodářská škola byly zrušeny, učitelské sbory a zařízení škol systematicky do okupované republiky. Národní a měšťanské školy v Příboře zůstaly, na ořev bez zásluh do složení učitelství sborů, do náplně vyučování a organizace škol.

Pa osvobození v r. 1945 bylo obnoveno vyučování na všech bývalých českých školách v Příboře kromě učitelství ústavu, který vzhledem k nové úpravě vzdělání učitelstva obnověn již nebyl.

Poznámky:

- 1) Fr. A. Slovák: Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce. Těš. 1892, s. 210, 211.
- 2) Antonín Ujwita: Přehled o dějinách národního školství na Moravském Krasovsku. Opavský týdeník č. 50, r. XXVI, 1895.
- 3) Okresní archiv Nový Jičín, fond Archiv školy v Příboře, gruntovnice, I. č. 1.
- 4) Podle vžitých akt konvencionální registratury inová Gregor Wolny: Kirchliche Topographie von Mähren, Olmützer Erzdiocese, III, Brno 1839, s. 37.
- 5) Tamtéž, biskupská korespondence.
- 6) OA Nový Jičín, fond AF Příbor, tzv. Příborský konvencionál, I. č. 188.
- 7) Účet kamenického mistra na 231 rýnských, 15 granátů a 2 1/2 stěradů. OA Nový Jičín, fond AM Příbor, registra důchoď 1599, 1603, I. č. 1028, 1029.
- 8) OA Nový Jičín, fond Městský úřad Příbor, inv. č. 341.
- 9) Rudolf Dvořák: Dějiny Moravy od nejstarších dob až do roku 1848, kniha čtvrtá; Vlastivěda Moravská, Brno 1902, s. 776.
- 10) Vojtěch Plátník: Něco o plotech učitelství v 17. století, Casopis Matice moravské XVIII, 1894, s. 355.

- 11) Clerici regulares Matris dei Scholarum piarum — Řád chudých řeholních kleriků Matky Boží pobožných škol, italský svatec Scolopi, Vanik v Římě, popočet potvrzen 1. 1621. Věnoval se výhradně zvláště o vyučování školní mládeže, přičemž dosahoval pozoruhodných výsledků. Na území Čech, Moravy a Slezska měl 31 kolejí, Josef Svátek: Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archív. Sborník archivních prací XX, 1970, č. 2, zvláštní příloha, Piaristi s. 372 až 578.
- 12) Latinský opis nadační listiny biskupa Karla Lichtenštejna je uloženo ve Stát. archivu v Opavě, fond Archiv piaristické koleje v Příboře, I. č. 2, přepis jejího konceptu z kroměřížského arcibiskupského archivu publikován v XII. výroční zprávě státního reálného gymnázia v Příboře za školní rok 1924/25, 3–7.

- 13) Jan Kohn: Vývoj škol v Příboře od počátku až po naši dobu. I. výroční zpráva zemské vyšší reálky v Příboře za školní rok 1902/3, s. 7.
- 14) Mořic Remes: Stavba piaristické koleje v Příboře, Krasovsko VII, č. 3, s. 29.
- 15) Rudolf Dvořák: cit. dílo, s. 777.
- 16) Ferdinand Pokorný: Přiborský okres, Vlastivěda Moravská, Brno 1917, s. 121; Moravské Krasovsko, Příbor 1898, s. 292.
- 17) R. Dvořák, cit. dílo, s. 778.
- 18) Antonín Hlas: Piaristé v našich zemích, Casopis Společnosti přátel staročinnosti, 1948, č. 1–2, s. 105–106.
- 19) M. Remes: Přehled o dějinách hudby na Moravě, Casopis Muzejního spolku v Olomouci, roč. XXXIII, 1922, s. 67.
- 20) Metoděj Zemek: Školní divadlo u piaristů v Příboře, Casopis Slezského muzea XV, 1966, s. 50.
- 21) Jaroslav Dřímál: Školství, školské úřady a jejich fondy, Brněnský archivní věstník 1958, č. 4, s. 30–44.
- 22) Jan Kohn, cit. dílo, s. 9.
- 23) Návrh na proměnu zrušených gymnázií ve školy hlavní schválila Marie Terezie. R. Dvořák, cit. dílo, s. 881.
- 24) V 1. třídě bylo vyučována český kromě jedné hodiny němečiny týdně, v 2. třídě bylo českému čtení, mluvnici a pravopisu věnováno týdně 10 hodin (němečtině 2 hodiny), 3. třída měla 9 hodin češtiny týdně, a to čtení, mluvnici, pravopis a sloh (němečtině 3 hodiny týdně) a k tomu ještě 4 hodiny týdně české matematiky, ve 4. třídě se vyučovalo dvojjazyčně, německy a český čtení, mluvnici, pravopis, sloh a matematice (celkem 13 hodin týdně) a navíc ještě 2 hodiny týdně samostatné češtiny.
- 25) Pozvánka k veřejné zkoušce na piaristické hlavní škole v Příboře 1864, OA Nový Jičín, fond Hlavní škola v Příboře, I. č. 21, Moravské Krasovsko, Příbor 1898, s. 295.
- 26) A. Hlas, cit. dílo, s. 111.
- 27) Jan Kohn, cit. dílo, s. 9.
- 28) R. Dvořák, cit. dílo, s. 884.
- 29) 7. prosince 1795 byla za předsednictví krajského komisaře Brotsche konána komise o zrušení gymnasia.
- 30) F. Pokorný, cit. dílo, s. 91–92.
- 31) M. Remes: Z dějin přiborského gymnasia, Krasovsko V, 1936, s. 70.
- 32) J. Kohn, cit. dílo, s. 10.
- 33) Publikována ve XIV. výroční zprávě státního reálného gymnasia v Příboře za školní rok 1925/26, s. 3–12.
- 34) F. Pokorný, cit. dílo, s. 94.
- 35) Jan Hrnáček, 50 let chlapčenských měšťanských škol v Příboře, Krasovsko VII, 1938, s. 115.
- 36) Jaroslav Dřímál, cit. dílo.
- 37) František Sloměnka: Vzpomínky starého učitele. Záběh na Moravě 1907, s. 168.
- 38) Tamtéž, s. 168–169.
- 39) J. Dřímál, cit. dílo.
- 40) F. Sloměnka, cit. dílo, s. 152.
- 41) Okresní školní rada v N. Jičíně vyspala konkurs na uprázdněné učitelské místo na „pětiletý národní škole pro chlapce se slovenskou řečí vyučovací“. Početní kniha školy chlapčské v Příboře, zápis za rok 1872, fond Chlapčská škola obecná a měšťanská v Příboře, inv. č. 1, Okresní archiv Nový Jičín.
- 42) Protokol sepsaný na schůzi odboru v zvláštnosti vyučování řeči německé na přiborských národních školách obsahuje usnesení, že řeč německá má být zavedena jako obligátní předmět bez újmů vyučování české řeči a hlavních předmětů.

Protokoly ze schůzí 1864—1938, fond Místní školní rada v Příboře, I. č. 104, OA Nový Jičín.

27) Pamětní kniha školy chlapecké v Příboře, zápis za škol. r. 1872, fond Chlapecká škola obecná a měšťanská v Příboře, I. č. 1, OA N. Jičín.

28) Pozvánka a program 1. valné schůze spolku „Komenský“ 14. 7. 1870, sbírky muzea v Příboře.

29) F. Sloménik, cit. dílo, s. 265—266.

30) Sdružený inventář základních škol v Příboře 1785—1953, zpracovali Judita Tichá, Josef Lánkač, Jaroslav Šteindl (úvod), Okresní archiv Nový Jičín.

31) Zemský školní rada Vincenc Proušek zakládal počátkem 60. let v moravských městech českých školy výše organizované tak, že přeměňoval školy třídní ve školy hlavní. Ne sice samostatně, ale tzv. hlavní školy farní, na nichž byl ředitelem farář a odpovědný správce školy byl nazýván řídícím učitelem. A je známo, že š. r. Proušek zakládal i hlavní školy dvíř. Změna názvu hlavní školy za normální byla tehdy běžná.

F. Sloménik, cit. dílo, s. 84—85.

32) Sdružený inventář základních škol v Příboře (úvod), OA Nový Jičín.

33) 7. března při prohlídce stávajících školních budov zjistila komise Okresní školní rady v Novém Jičíně, že školní budova v bývalé sarkanderovské kapli je pro vyučování nepohodná a nevyhovující jsou i stávající učebny v bývalé pianistické koleji i škola dvíř v bývalých kasárnách u klučkovského mostu. OSR v připsané ze 14. 5. 1887 doporučuje buď postavit novou školu nebo současnou školní budovu adaptovat.

Fond MSR Příbor, hospodářské záležitosti škol, I. č. 126, OA Nový Jičín.

34) Zakládání trojtrádních měšťanských škol uchráněna po vydání novely říšského zákona školního z r. 1883, která jim umožňovala stát se samostatnými. Do té doby byly na celém Moravě jen tři české měšťanské školy — v Třebí, Slavkově a Frenštáti.

F. Sloménik, cit. dílo, s. 300.

35) Nové dvoupatrové školní budova byla postavena městskou obcí příbořskou na bývalém zduštiním poli proti kostelu sv. Valentína nákladem asi 80 000 zl. Kronika obyčejné školy obecné a měšťanské pro chlapce v Příboře, zápis za r. 1891 až 1892, fond Chlapecká škola obecná a měšťanská, I. č. 2, OA Nový Jičín.

36) Tamtéž, zápis za r. 1889/90.

37) J. Dřmal, cit. dílo.

38) Fond: Archiv města Příboře, I. č. 854 (školské záležitosti), OA Nový Jičín.

39) Tamtéž.

40) Protokol MSR z 8. března 1893, fond MSR Příbor, protokoly ze schůzí, I. č. 104, OA Nový Jičín.

41) Pamětní kniha školy chlapecké v P., zápis za r. 1873, fond Chlapecká škola obecná a měšť. v Příboře, I. č. 1, OA Nový Jičín.

42) Stanislav Popelář: Dějiny ústavu a přehled významných událostí za 15 let působení Zemské odborné školy hospodářské v Příboře za školní roky 1908/9 až 1922/3. Výroční zprávy Zemské odborné školy hospodářské v Příboře, Příbor 1923, s. 52.

43) Protokoly MSR, fond MSR Příbor, I. č. 104, OA Nový Jičín.

44) Ústav byl nazván „slavanským“, stejně jako mnohá tehdejší gymnázia a jiné instituce školské a kulturní, které nesměly zdůrazňovat své „česko“.

45) Telegram a povolení učitelského ústavu. Sbírký muzea v Příboře, Josef Váso: Z dějin a působení učitelského ústavu v Příboře, Křavačsko V, 1935, s. 58, 1936, s. 92.

46) Výpisy z kroniky rodiny Pokorných z let 1876, 1881, 1882.

47) Oznamení starosty Příboře Fr. Peřiny o slavnostním otevření českého obecného gymnasia 18. září 1886 a jeho program, AM Příboře, škol. záležitosti, I. č. 854, telegramy ministra Goutsche a upravení českého gymnasia v Příboře z 21. září 1886, AM Příboře, I. č. 920, OA Nový Jičín.

48) Tamtéž.

49) Jan Havlíček: Stojanová české gymnasium v Příboře, Křavačsko X, 1947, s. 18 až 19.

50) Moravský orlice 28. září 1886, č. 221, Jan Havlíček, cit. dílo, s. 18—19.

51) Národní listina gymnasiálního fondu z r. 1906, fond AM Příboře, gymnasiální fond, I. č. 853.

52) O výsledcích šetření příbořské žádosti byla vydána r. 1901 „Zpráva zemského výboru ve příčině zřízení zemské výšší reálné v Příboře“, která obsahuje i návrhy na

uskutečnění tohoto záměru. Fond AM Příboře, školní záležitosti, I. č. 854, OA Nový Jičín.

53) Telegram o povolení reálné zemským sněmem i originál smlouvy s městskou obcí o založení a vydržování zemské reálné, fond AM Příboře, školské záležitosti, I. č. 854, OA Nový Jičín.

54) „Zemský výbor o přeměně zemské reálné v reálné gymnasium“, tamtéž.

55) Opis smlouvy o převzetí zemského reálného gymnasia do státní správy, tamtéž, publikován i ve Výroční zprávě státního reálného gymnasia v Příboře za škol. rok 1923/24.

KULTURNÍ A SPOLKOVÝ ŽIVOT PŘÍBORA OD DOBY NÁRODNÍHO OBROZENÍ DO KONCE PRVNÍ REPUBLIKY (1774-1938)

Jaroslav Nehýbi

Národně obrodné hnutí, jež se začalo vyvíjet v Čechách od poslední čtvrtiny 18. století, zasáhlo také Moravu a projevilo se za stejných okolností i v městě Příboře. V některých složkách se na Moravě projevilo opožděné, ale jeho postup nemohl již rakouský uřadovatelství reálním zastavit. Nosteleme národní myšlenky v Příboře byli zprvu ojedinelí uváděmí příslušníci pianistického řádu a o něco později i samotní měšťané. K starší generaci obrozenců, činných již v poslední čtvrtině 18. století, se řadí pianista Ludvík Bertrand Grulich. Mladá obrozenecká generace, vesměs odhodvaní pianistického gymnázia o zárovan příbořští rodáci, teprve vyrůstala a začalo se uplatňovat na poli národním teprve ve 20. letech 19. století. Byli to řádoví profesori Blažej Koros, Ondřej Stanovský, Erasmus Kohánek a Martin Klehký. Starší jejich druh Bonifác Buzek působil v Příboře jen krátkou dobu (1826—1829). Ve vyučování vládla na gymnáziu latina s němčinou. O českých středních školách nebylo v té době potuchy. I přes tyto potíže měla řádové gymnázium kulturní klody: přiléhala k divadlu a hudbě, což se kladně projevilo v dalším kulturním vývoji města. Jazykem vědy i umělecké literatury byla zpočátku u příbořských obrozeneckých spisovatelů latina, později se začala uplatňovat němčina. Četlná přichází výrazněji ke slovu teprve v druhé polovině 19. století. Co se týká českého spolkového života v Příboře, mohl se rozvinout až začátkem 60. let 19. století, neboť Maternichův a po něm Bachův poliční režim nebyl příznivý zakládání českých spolků. Volnou cestu k věstrannému rozvoji města otevřelo děleními vládnosti české strany v obecních volbách r. 1882. Pravicová strana, podporovaná místním průmyslovým kapitálem, byla zavražena vládou nad městem. Začátkem našeho století dospěl již český Příbor k vydávání vlastního tiskáku.

Nejúčinnějším prostředkem uvědomováním i propagacím bylo odedávna divadlo. Příborské gymnázium (stejně tak i ostatní řádové střední školy v českých zemích) kladlo v učebních osnovách důraz na pěstování divadla a hudby. Hrálo se ovšem latinsky a německy. Náměty těchto her byly náboženské (ty měly většinou, antické i novověké!) i když veřejné divadelní vystoupení pianistické školačky r. 1775, zůstala v místě divadelní tradice, jež se plně rozvinula v dalším století. Nemalou úlohu hrála tu i lidová divadelní tradice, na níž navázala významná postava příborského národního obrozeneckého, soukenického mistr **Josef Starovecký** (* 23. 8. 1760, † 9. 2. 1827). Zasloužil se a první české divadelní představení ve svém rodném městě. Rukopisy jeho her se nadochovaly. Ani přesně nevíme, zda vznikly koncem 18. nebo začátkem 19. století. Záznam o Staroveckém čteme v kronikářském rukopisu „Moravio, Město Příbor neb německy Freyberg v Moravě“. Zpráva pochází z 1. poloviny 19. století. Mladší kronikářský záznam (z 2. poloviny 19. stol.), a to „Staropis larného kostela přiborského“, zaznamenává takto náměty Staroveckého divadelních her. Jsou jimi umučení Kristova, starozákonní příběhy a soudobá společenská morálka. „Staropis“ zdůrazňuje, že Starovecký píše hry „z vlastního výtup“ a „bez studii“. Uvedený již starší rukopis dokonce tvrdí, že příborský lidový dramatik skládá hry, aniž četl nějaké divadelní dílo. Tento údaj je však nutno přijímat s rezervou. Staroveckého hry i náboženskými náměty mohly se opírat jednak o školské drama pianistické, jež malý Starovecký poznal ještě jako divák, jednak o lidové hry předváděcí příběhy z Nového i Starého zákona. V hrách s námětem světským (se soudobou společenskou problematikou) mohl navázat na vlastenecké hry Václava Tháma a jiných soudobých českých dramatiků. Jeho hlavní zásluhou je, že psal česky, což byl na tu dobu veliký pokrok. Měl dokonce i úspěch. Jeho hry předvádějí studující lidé „na veřejném místě v sílu“, jak zaznamenává starší citovaný rukopis. Zmínka o studovaných ochotnicích je zároveň dokladem o existenci obrazemské národní uvědomělé inteligence v Příboře.

Pa smrti Staroveckého (1827) se již neseptáváme se zprávami o českém divadelním ruchu v městě. Rostoucí útlak za Metternichova režimu, spojeného s germanizací, nedovolil na dlouhou dobu rozvíjet národní kulturu. Po krátkém záblesku na festivaly v březnu r. 1848, kdy došlo k vyhlášení konstituce, přišel rok nato ke slovu Bachův režim, který deset let pokračoval v praktických Metternichova útlaku. Po českém divadelním životu není v Příboře v letech 50. patochy. Jen v zimě zavítá obdoby do města německá divadelní společnost. Teprve po Bachově pádu (r. 1859) dochází v českých zemích k oživení národního a politického života. Podnětné ohnisko představuje Praha. Pa jejím vzoru se zakládají národní spolky kulturního i hospodářského zaměření, utvářejí se buržoazní politické strany (staročeská a mladočeská). Leckteré složky tohoto vývoje v kulturním, hospodářském a politickém životě se uplatňují v Příboře opožděně. Je to ovšem jev platný tehdy pro celou Moravu.

Veliký národní a kulturní přínos pro Příbor znamenalo **založení Občanské besedy r. 1862**, která věnovala nemalou pozornost divadlu. Za jejího předsedu byl zvolen městský lékař **Josef Pür**, za místopředsedu velkoměšťan a podnikatel **František Felina**, ředitele hudby, zpěvu a zábovy učitel divčí školy **Emanuel Sahánek**, pokladníka koželuh a měřičan **Jan Kloss**, tajemníka městský tajemník **Josef Macenauer**. Beseda zahájila činnost ještě před úředním schválením „služavskými zábovami“, na nichž se deklamovalo, zpívalo a předváděly příborskými ochotnicemi, mělo veselní charakter: **Rekrutjízka v Kocourkové**, **Vězení, Světlavice, Pan Trauba, Oblinky**. Stará místa mládě, **Cech a Němec, Manžel bez ženy, Lokamec, Divotvorný klobok, Vychování v nesnázi, Pan Capek** apod. Z významných her se připomíná r. 1865 **Tylův „Bankrot“**. Působnost ochotníků **Besedy** však na sklonku 60. let ochabla. Lze si to vysvětlit celonárodní deprezi po vyrovnání rakousko-uherským (r. 1867) a novým sta-

tem germanizace. Teprve v druhé polovině let 70. oživilo znovu divadelní představení zásluhou příborských studentů, a to bratři **Remesl** a jejich bratrance. Pomohli jim také studenci místního gymnázia. Svě sdružení pojmenovali **Divadelní spolek Klippery**. Hráli jen veselohry (Studenti v nesnázi, Lumpacivagabunda, Tanitinky juchty). R. 1880 byly předvedeny jejich zásluhou hry **Osudné pánzko** a **Pan strejček**. Dávaly se ve prospěch postižených povodní.

V době divadelního úbočí **Besedy** navštívila Příbor několik kočovných divadelních společností: společnost ředitelky **Standerové** r. 1867 (gravována veselohra se zpěvy **Beatr Hanáček**), pak společnost **Mulky** a r. 1869 a 1870 (s repertoárem veseloherních i vážných her, zejména **Tylůvých**), společnost **Václava Pázdrala** r. 1876, **Emanuela Šumy** r. 1880 a ředitel **Chodý** r. 1881. Profesionální představení měla výhodu v pestřejším výběru her, rutinnovosti přednesu a přiměřenějším kostýmům. Příborským ochotnicím přinesla mnohé poučení.

Obroda divadelního života v Příboře nastala založením **Divadelního ochotnického spolku** v dubnu 1882. Ještě před jeho schválením sehodli ochotníci **Sedláka** bývalýho učitelka. Jeden z nás se musí ženit, ženské slzy a Rodinné příkázání. O vznik tohoto spolku se zasloužili profesor učitelského ústavu **Adolf Fux** a lékařník **Ferdinand Pokorný**. Oba se stali čelnými členy výboru, do něhož byli ještě zvoleni **Vincenc Pavaldský**, učitel divčí školy, měřičan **František Felina**, **Gabriel Rötter**, **František Kallivoda**, **Tomáš Očka** a **Vilém Stekrovský**. Po něm zdořilím sehnání veselohry „**Isarští**“ zahájil spolek činnost slovnostním představením **J. K. Tyla** „**Pani Marjánka, matka pluku**“. Z iniciativy příborských studentů byl proveden o předzáněcích též roku divé veselohry **G. Pfelegra Moravského**, **Telegram** a **Kapitola I, II, III**. Začátkem září rozehájili svůj úspěch dalšími veselohrami, **Chlapčevými „Studenty v nesnázi“** a **Šamberkovým „Blázincem v prvním poschodí“**. Koncem let 80. a začátkem 90. prodělal **Divadelní ochotnický spolek** krizi. Obrat nastal teprve s rokem 1894. Václav drama se střídala s veselohrami. Převládaly hry českých autorů, zejména **J. K. Tyla**, **V. K. Klippery**, **J. Nerudy**, **L. Straupečnického**, **F. F. Šamberka**, **F. X. Svobody**, **J. Stalby** a **E. Bardičky**. V 90. letech začal spolek konkrávat **divadelní kroužek Sokola**, založeného v Příboře r. 1893, a od r. 1907 divadelní odbor **Krievánsko-sociálního sdružení**. Spolek byl činný do r. 1910.

V době začátků **Divadelního ochotnického spolku** (1882) navštívila město kočující divadelní společnost **Václava Svobody**, který se zavděčil příborskému obecenstvu také dvěma hrami vycházejícími z místních tradic, a to „**Ondřejem a Jurčkem**“ a „**Svědy v Příboře**“ r. 1842. Obě hry složil sám V. Svoboda. Povětš o **Ondřejovi** dala vznik stejnojmenné hře **Václava Bardičky**, profesora příborské vyšší realky (1907 až 1909). Hra vyšla tiskem r. 1911. Pod historickým rochem řešila problém boje pracujících proti utlačovatelům.

První světová válka ochromila divadelní činnost v Příboře. Teprve po vzniku **ČSR** ožil ve městě divadelní ruch v Sokolu, Orlu, Dělnické tělocvičné jednotě a Skautujánu. Pracivé zaměření ovlivňovalo práci Sokola a Orla, socialistické DTJ. Najaktivnější se projevovalo sokolská scéna, která se uplatňovala činoherním, operním i loutkovým souborem. Se sokolským divadlem spolupracovala předkladatelka z francouzštiny **Melanie Malečková** (1889–1925), učitelka divčí měřičanské školy. Pro sokolskou scénu přeložila „**Madřého pláka**“ **Maurice Maeterlincka**. Hra byla provedena r. 1922. Na podzim r. 1938 zamkl slibně se vyvíjející divadelní život ve městě hitlerovskou okupací.

V době prvé republiky dojíždělo občasa do Příboře ostravské **Národní divadlo**. Působivým prostředkem uvědomováním byla vedle divadla **hudba**. Pianistické gymnázium, jak již bylo řečeno, mělo mezi vyučovacími předměty i hudbu. Některým z učitelů, byli-li mezi pianisty také hudební skladatelé. V době národního obrozeneckého působení v Příboře **Antonín Jan N. Brosmann** (* 1731, † 1798). Byl dvakrát rektorem pia-

ristické koleje (1776—1778 a 1788—1798). Zanechal po sobě chrámové skladby, ovlivněné barokem (offertoria, mše a mši dila). Psal také teoretické spisy a hudbě. Zemřel v Příboře r. 1798. Sporné je autorství dvou pastoreálních mší, litanií o Tědum, přičítaných Matoušovi Staroveskému, kterého farní kronika podává jako „výborného muzikuse“, zanechaloviš „také památku pro zdejší chrám [tj. hudební skladby]. V opavském Státním archivu, v němž jsou uloženy staré příbořské matricy, není však po Matoušovi Staroveském stopy. Zápis ve farní kronice (Staropis farního kostela příbořského) je pravděpodobně z 2. poloviny 19. století. Jako otec Matoušova uvádí Staropis Josefa Starovského, autora lidových her. Cílejší hudební život se rozpuštěl ve městě teprve začátkem 60. let minulého století. R. 1860 založil školní sektor Pískův utrakvistický pěvecký kroužek, který však brzy zanikl.

Na hudbu a zpěv pamatovala Občanská beseda při svém založení, když ředitelům hudby a zpěvu zvolila učitele Emanuela Sahánka. V Besedě nejen koncertoval písně, ale sám je také skládal (sbor Hvozdí, Jetelinka,?) Za jeho řízení se zpívaly Křížkovského, Pivodavy, Knittlov, Abtovy, Pechovy, Javůrkovy, Tovačovského, Zvonáky a Vojáčkovy. Německá strana v Příboře založila brzy nato konkurenční „Mannengesangverein“ (1863,?) méně úspěšný a málo navštěvovaný, protože na jeho Kráncích (věmečích) se víc hodovalo tanci než zpěvu.?) Posloužil hudebního života ve městě byl příchod **Jana Voštiny**, ředitele kůru, který navštívil a řídil dětskou operetu „Budečské jesličky“ (1871). Založení učitelského ústavu v Příboře (1875) znamenalo pro hudbu další posílení. Tražským konem vtaženým do kulturního i politického života bylo však nucené založení utrakvistického pěvecko-hudebního spolku, do kterého byli zavlečeni někteří profesori učitelského ústavu. Spolek byl založen na popud zemského inspektora A. Nováka. Vezmeme-li v úvahu tehdejší zastoupení germanizačního tlaku, dojdeme k závěru, že iniciátorem této akce nebyl jen Novák, ale hlavně zokulturní jednání příbořské německé strany, již šlo o oslabení českého života ve městě. Na krátký čas se jí to podařilo v následujícím roce (1876), kdy vyhrála volby do obecního výboru „za přispění sboru učitelského ústavu“, jak si trpce stěžuje F. Pokorný, účastník těchto bojů.?) Řízením utrakvistického hudebního spolku byl pověřen profesor učitelského ústavu **Antonín Budinský**, dovedný pianista. Prvým větším vystoupením spolku bylo předvedení operety „Kvas krále Vondry XXVI“. Řídil a doprovázel na klavír sám Budinský. Z dalších účinkujících se uvádějí J. Voštiny, prof. Petr Bezdek, soudní adjunkt Fuša a učitelé M. Černý a Jos. Koneš.

Do hudebního života zasáhli brzy studenti učitelského ústavu. Spolu s příbořskými „slučkami“ předvedli na koncertním pódiu dva sbory z Meyerbeerovy opery „Dinorah“. Sbory navštívil a řídil profesor **Vilém Kučera**. V hudební sinu učitelského ústavu došlo k provedení vánoční hry „Mladí pastýři betlémsí“. Hudbou doprovázel studenti ústavu za řízení J. Voštiny. K představení došlo ve druhé polovině 70. let. Dětskou zpěvohru „Budečské jesličky“ hravou již r. 1871 nastudoval Voštiny znovu a provedl v prosinci r. 1882. Voštiny udělal mnoha pro hudební rozvoj Příboře. Pořádal veřejné koncerty a akademie se studenty učitelského ústavu. Sám se také věnoval hudební tvorbě (chrámovým a tanečním skladbám.?) Zemřel 1894 v Příboře a byl pochován na starém hřbitovu. Na jeho památku je dosud zřetelná oválná fotografie. S Voštinovým působením se přenesla též část hudebního života příbořského na profesory hudby učitelského ústavu. Nástupcem Voštinovým se stal **Arnošt Prous starší**. Vyučoval od r. 1891—1907. Obdobně jako Voštiny byl duševně hudebního života ve městě. Je autorem několika krátkých hudebních děl, zejména písní. Na slova Josefa Ulehky, který tehdy učil v Příboře, složil „Slavnostní sbor“, zpíváný 29. 9. 1894 při odhalení pomníku Tomáše Rehoře Wolského. Jeho syn **Arnošt Prous (1873—1907)**, nadaný, ovšem předčasně zesnulý skladatel, se zasloužil o příbořské provedení Bláhovy opery „V studiu“ r. 1897. Složil poslušný sbor „Chorál Cechův“, klavírní skladby „Venkovské obrázky“, pro smyčcový orchestr „Slovanský tanec“ o „Scherzo“, pro velký or-

chestr „Symfonietu“. Z chrámových skladeb vynikají „Missa in honorem sancti Procopii“ a „Offertorium in f-ma“. Rovněž **František Vojtěchovský**, který začal r. 1900 jako cvičný učitel ústavu, si získal velké zásluhy a hudební Příboře. Po příchodu do Příboře založil studentský pěvecký sbor a orchestr. Několikrát vystoupil se svým orchestrem v době krajinské výstavy příbořské r. 1911. Zvlášť intenzivní životní vynul r. 1924 při oslavách 100. výročí Smetanových narozenin. Imenování školním inspektorem (1926) jej odvedlo od úcty na veřejném hudebním životě. Vojtěchovský byl zá-
lesem Leoš Janáček a s ním si také dopisoval. Nemenší zásluhu o hudební Příboře měl profesor učitelského ústavu **František Schäfer**. V našem městě působil v letech 1907—1926. Odchovanec Vojtěchovského a Schöffa **Jaroslav Šindl** vyučoval na měřanské škole v Příboře v letech 1923—1938. Řídil symfonický orchestr, který koncertoval ve městě i širším okolí. Krátkou dobu působil na učitelském ústavu dr. **Bořivoj Mikoda** (1926—1931). Se svými studenty vystoupil na veřejnosti několika koncerty, zvláště v letech 1927 a 1928. Jen krátký čas vyučoval hudbě na učitelském ústavu **Alois Rohlík** (1933—1934). Zemřel v Příboře 21. 9. 1934. Téměř současně s ním působil ve městě **František Moravín**, učitel hudby na učitelském ústavu i reálném gymnáziu (1931—1933). Řídil hudební vystoupení obou škol. Mimo školní kruhy pracoval pro hudební rozvoj města **Julius Turáček**, úředník městského úřadu. Z jeho iniciativy byl založen r. 1919 symfonický orchestr „Hudební sdružení Leoše Janáčka“. Účinkoval nejen v Příboře, ale také v širokém okolí. Sdružení zaniklo r. 1938.

Na hudebním životě města měla velký vliv soukromá **hudební škola Rudolfa Štátnického**, ředitele kůru. Vyučovalo se na ní od prvých let nohého století. Štátnický byl příbořský rodák. Narodil se r. 1878 a zemřel rovněž ve svém rodišti r. 1949. Skládal klavírní, sborové, orchestrální a chrámová díla, také hudební doprovody pro dětským divadelním hrám. Jeho skladby zůstaly v rukopise.

Velké hodnoty **lidové písně na Příboře** přivádějí k sobě mnohá sběratelé. Zápis písní v Příboře a jeho okolí najdeme ve sbírkách **Fr. Sulíka, Fr. Bartoše, Leopolda Vichy, Jos. Copley Drahovského**, v rukopisných zármach příbořského redáka **Mexene Banišče** (1869—1909), který udržoval písemný styk s Leošem Janáčkem a jemu také zaslal své písňové sběry. Celkem se mu podařilo zapsat 79 písní, z toho 45 z Příboře.?) Také **Antonín Brotan** (1873—1949), ředitel příbořské měřanské školy, který se zajímal převážně o Valašsko, Slovácko a Slezsko, zaznamenal 19 lidových písní z Příboře a zaslal je Janáčkově. **Jan N. Poláček** založil do svých „Valašských a lašských písní“ (1919) sedm písní z Příboře. Z mladších sběratelů se zajímal o Příboře **Jaroslav Vavřík**. Vydal tiskem „Lidové písně z Moravského Kralova“ a „Lidové písně z Hlučinska, z Pobečví a Příboře“.

Kromě lidových písní šířily se ve městě i pololidové **kramošícké neboli jarmareční písně** jednak tiskem letáčky, jednak ústně. K příbořskému pouťovému chrámu sv. Valentinu se vztahuje několik písní. Vznají o pomoc svíce Valentina. Jsou to skladby neumělé a pocházejí od anonymních lidových veslačů. Nesou zřetelné stopy místního (lašského) nářečí. Jednu z nich, začínající verši „Svatý Valentin, tys nás jedine“, složil pravděpodobně příbořský veslač. Zná místní pověst o Svědch a jeho mše uvádí jako „náš Příboře“. Jarmareční písně o sv. Valentínu vycházejí z štátnické tiskárny Karla Procházky od začátku 19. století, porádějí je tiskl ve Frýdku Fr. Orel. Příbořané kupovali, jak o tom svědčí dochované lipičky, i množství jiných jarmarečních písní, jež kromě náboženského měly i světský ráz.

Obrazovci se Příboře měl také své **básníky**. Jejich jazykem bylo latina. Piarista **Ouzirín Kralovecký**, litomyšlský rodák (1721), ovládal dobře verš i prózu. O jeho dovednosti spisovatelské svědčí, že byl dopisujícím členem latinské společnosti v Jeně. Za svého pobytu v příbořské koleji zanechal několik let úřad rektora (1770 až 1772). Zemřel v Kroměříži r. 1781. Veršem napsal r. 1784 svůj latinský pamflet proti Gelasu Dobnerovi piarista **Luděk Bertrand Gulich**. Nesouhlasil s Dobnerem,

ktejž neuznával praktice Čechy za historickou osobnost. Grulichova básně má název „Czechii l. Bohemorum ductis es Campis Elysiis epistola ad Celsium Dobner“ a dochovala se jen v rukopise.¹¹⁾ Při svém vlasteneckém stranění se však básník projevil jako konzervativce. V letech 1766—1787 stál v čele koleje jako rektor. Jiným latinským versovcem, přitom rovněž uveřejněným Čechem, byl **Blázej Karas**, příbořský rodák (* 1799), profesor latiny, řečtiny a matematiky na piaristických gymnáziích (také v Příboře ve 20. letech 19. století). Jeho latinské básně, abstrahující 70 slů, byla složena r. 1858 k počti PhDr. Vavřince Zínka.

Čištěno se objevuje u příbořských básníků až v letech 60., kdy se na kulturních pánčnických Občanských besedách hodně „deklamovalo“. Přednášely se i básně vlastenecké, vůleho i humorného obsahu, ale také básně národnější na přednes (Májkův Frajtr Kalina nebo Máchův Máj). Hlavním zdrojem přednesů byly Deklamovanky Fr. Jaromíra Rubela, jež vyšly v letech 1837—1844. Neplekne se však, když J. Dobrovolský, příbořský soudní adjunkt, vydal r. 1861 své Deklamovanky za příprav k založení Občanské besedy v Příboře. Básně k deklamaci skládal také horlivý člen Besedy **Marek Groszmann** o sám je také přednášel. Měly aktuální námět, vztahovaly se „na poměry zdejšího obyvatelstva“.¹²⁾ Uplynula řada let, než se v Příboře objevily básníci, jehož tvorba aspoň v začátcích je spojena s naším městem. Je to **Jan Lenkač** (1879—1918), rodák z Věsky (tehdy ještě samostatné obec), absolvent učitelského ústavu. Za doby jeho studií v Příboře vznikla básnická sbírka „Když zradí věcko“ (1901), poznamenáno dekadencí. Další jeho knihy básní (Cestou, Triumf smrti, V sutinách pohřbeno) vznikly mimo Příboř, kdy již působil jako učitel na různých místech ve Slezsku, nejdelší v Senově, o němž napsal vlastivědnou práci Obec a panství Senov (také divadelní hra Senovský rýchtář). Zemřel na choleru v srpnu 1918 v Astrocháně, kam ho zanesla světová válka. Pracoval tam v tiskárně Rudé armády. Jeho básnická tvorba, málo originální, byla částečně ovlivněna také Bezručovou poezií. Své práce podepisoval Lenkač různými pseudonymy (Manuš Lenkač, Otokar Tesgler, Dr. Karabáč).¹³⁾ Své básnické začátky prožíval v Příboře také dva františtinští rodáci, **Josef Kalus** (* 1855, † 1934) a **František Horečka** (* 1894). Oba studovali na učitelském ústavu. Kalus v letech 1881—1885, Horečka od r. 1909—1913. Jejich tvorbu však Příboř neovlivnil. Inspirovalo je jejich rodné Vološsko. Za pobytu v Příboře vydal Kalus svou první sbírku Písně (1892). Horečkova první sbírka Dříví žil vznikala v posledním roce autorových studií. Jak sám básník v dopise prozradil, zachytilo „apř. dojmy pastecí a besedykdy než příbořské“. Vyšla v r. 1915. Za básníka našeho města můžeme do jisté míry pokládat **Eugena Stoklasu** (* 11. 11. 1892 v Příboře, † 11. 3. 1963 v Litavě), litavského středoklasického profesora, autora řady lyrických sbírek (Píseň člověka, Oceány, Minulost, Žlutá list), v nichž nejednou roztákním vzpomíná na rodný Příboř.

Autorů, kteří v próze zachytili život Příboře, je nevelká řada. Knížně nevydané románové kroniky „Život Ludvíka Hilmaro“ od **Eugena Stoklasu** liší starý Příboř, zejména prostředí učitelského ústavu, utlačovaného ve svobodnějších projevech rakouskými úřady. Do knihy próza „Jinou cestou“ shmul autor řty o vzpomínky ze svého rodného kraje. Učitelský ústav a život jeho „chovano“ oživily také ve „Vzpomínkách“ **Josefa Kalusa**. Příbořskému pobytu věnoval Kalus samostatnou kapitolu „Na učitelském ústavě v Příboře“. Citově zloženého Kalusa se těžce dotýkal nezaviněný konflikt s profesorem Janouškem a návrat studia před maturitou vyvolal v něho nervové onemocnění. I na jeho příbořských vzpomínkách je mnoho dokumentárního: duch, jaký vládá na učitelském ústavu, různé typy profesorů a studentů, byly příbořské bonorace, vztah domácích pánů ke studentům. Se zpátečnickými části Příboře se utkal **Karel Juda**, profesor vyšší reálky v letech 1906—1914, polemickou brožurou „Judův pipod“ (1906) a fejetony „Pan kolego (vypravování o tam, jak se měl za války jednat profesor, totiž já)“ (1921). Pro svou pokřokovost byl pronásledován nejen rakouskými

úřady, ale i Českými zpátečnickými. Za pobytu v Příboře dopřoval do Lubiny. Po druhé světové válce vydal dvě literární studie „Jagdů Herrmann“ a „Tamáž ze Štátného“. Národní a průmyslový ruch v Příboře lot 60. nám zachytil v románové kronice „Nej zahauka širéno“ **Zdeněk Bór** (* 1904 ve Stamberku). Završené zobrazil národně se probouzející Příboř, nadšenou práci Besedy a zkládání továrního průmyslu ve městě. Hlavní postavou románové kroniky je máifanský syn Egon Necker, který nakonec přes nepříteli přírodních žiliv a podvod společníků dá do chodu prou mechanickou tkalcovnu v městě. Bárova kniha vznikla za nastičné okolnosti, jež měla vliv i na celkové pojetí díla. Přiléhavě-li k této okolnosti, snadno pochopíme, proč autor zdůrazňuje ve své práci dvě životní jstoty: lásku k domovu a lásku k práci.

Historická próza se doposud Příboře věnovala, ačkoli jeho rušné dějiny se přímo nabízejí ke zpracování. Otrajové se našeho města dotýkají historický dílo J. F. Karosa (povídka Na Hukvaldech, román Štamberberská ráže), **Bebumia Cetny** (romány Jednou za slunovratu a Zbojníci) a **Miloslava Boláše** (povídka Troji zastavení).

Šlejší jazykový obraz jako v začátcích dramatu o poezie poskytuje také příbořská obrozenecká věda. V prve řázi jde o jev celonárodní, poráží a zpozděný vývoj Moravy za Čechami. Příbořští vědci se zaměřovali hlavně na dějiny. Latinský ptali piaristé svou kroniku Historia domus Freybergensis ab initio fundationis usque ad annum 1715 incl. Týmž jazykem složil své moravské dějiny **František Adolf Moravec** (* 1734 ve Strádnici, † 1814 v Lipniku), nazvané Moraviae historia politica et ecclesiastica (vyd. v Brně r. 1785—1787). Cerpal z pramenů českých, polských, rakouských i uherských. Jeho příbořský pobyt je zaznamenán k r. 1771, kdy přednášel na gymnáziu filozofii. Po latně přichází ke slovu němčina. Německy psané rukopisné příručky logiky, metafyziky a etky zanechal po sobě **Bonifác Buzek** (1708—1839), osvětený filozof, pronásledovaný svými zpátečnickými nadřízeními i Metternichovým režimem. V rodném Příboře učil na gymnáziu jen krátkou dobu, a to v letech 1826 až 1829. Zvláště silně zapůsobil na své litavské žáky, z nichž poráží vyrostli významní moravští buditelé (A. V. Šembera a Fr. M. Klácel). U němejny setrval příbořský rodák **Tomáš Řehoř Walný** (1793—1871) ve svých stábežních historických spisech „Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens“ (1826), „Die Markgrafschaft Mähren“ (1842) a „Kirchliche Topographie von Mähren“ (1855). Jeho díla mají význam celonárodní a nezvzhajují se jen na rodné město. Německy vypracoval svůj spis „Geschichte der Stadt Freiberg“ (1880) za svého působení v Příboře **Josef Kömmerling**, profesor státního nižšího gymnázia. Němčina byla ovšem jeho rodným jazykem. Kömmerling uveřejnil nejprve svou práci v programu gymnázia a ještě téhož roku ji vydal knižně v Uhersku.

Rozech český psané historické vědy a také jiných vědních oborů nastal v letech devadesátých. Významným činem bylo vydání vlastivědného sborníku „Moravské Krasovsko“ v jubilejním roce Fr. Palackého. Sborník vyšel v Příboře nákladem učitelstva r. 1898. Přispělo do něho řada pracovníků v historii, přírodních vědách a hudbě. Na mistopisu a přehledné historii obci spolupracovala řada místních učitelů. Redakční výbor tvořili **Josef Mňuk**, okresní inspektor, **Jan Kranich**, učitel příbořské měšťanské školy, o **Antoniu Ugwitz**, učitel v Žilíně u Nového Jičina. Na „Povísteckém přehledu Moravského Krasovska“ se podíleli **Simon Němec** (Polcho, hranice, vělost, Utvar povrchu, Vodstvo), **Josef Ušleha** (Přírodní poměry), **Josef Mňuk** (Podněbí, Hospodářství polní a chov dobytka, Průmysl a obchod), **Leopold Vicha** (Ovocnictví, Píseň lidová), **Karel Jaroslav Malika** (Z pravků Krasovska), **Ant. Ugwitz** vypracoval „Přehled dějin Moravského Krasovska“. Na kapitole „Obyvatelstvo“ se podíleli tři autoři: **Jos. Martinák**, **Jos. Mňuk** a **Ant. Ugwitz**. Vydání sborníku bylo velkým kulturním činem. O Příboře speciálně psali ve sborníku **Frant. Kněžek** (Popis města) a **Ferd. Pokorný** (Dějiny města). Další významnou kulturní událostí bylo vydání „Příbořského okresu“ r. 1917. Jeho autorem je **Ferd. Pokorný**, kulturní a politický pracovník příboř-

ský, starosta města v letech 1900—1905. Kniha vyšla jako část edice „Vlastivěda moravská“. Příboru věnoval Pokorný velkou část knihy, Ples dobou podminěnost a měšťanské zaměření autora je kniha dosud cenným materiálním prosmem. Mimo to uveřejnil Pokorný rozbor „Příborského kancionálu“, vědně historické památky, v „Časopise Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci“ (1914). Na tyto vlastivědné tradice navázal s úspěchem měsíčník „Kraťásko“, vydávaný za 1. ČSR od r. 1932 až 1938. V něm najdeme početnou řadu článků o našem městě. K častým příspěvatelům a Příbole náleželi **Jaromír Michal**, zajmující se o místní nářečí,¹⁴⁾ **dr. Mauric Remel**, věstranný znalec příborského kulturního života v minulém století a zasvěcený přírodopisec,¹⁵⁾ **Jan Hrnčířek**, kronikář rodného města,¹⁶⁾ **Jan Havlíček**, autor článků o kulturní minulosti Příbora,¹⁷⁾ **Adolf Sevelda**, vycházející z životních vzpomínek,¹⁸⁾ a **Josef Váso**, který podal historii učitelského ústavu k 60. výročí jeho založení.¹⁹⁾ Mimo „Kraťásko“ uveřejnil Jar. Michal spolu s **Jaroslavem Zimou** krátké pojednání „Příspěvek k slovníku nářečí Příbora a okolí“. S příborským působením **dr. Václava Severy**, který učil na reál. gymnáziu v letech 1905—1919, souvisí vypracování obšířného vlastivědného díla „Okres novojičínský, převážně v Brně nákladem Muzejního spolku r. 1933. Materiál k tomuto dílu převzal Severa od **Cyrila Širocha**, profesora učitelského ústavu (1903—1925).

Mimo vlastivědné práce uveřejňovali příborští kulturní činitelé i články a spisy týkající se **pedagogiky**. **Eduard Štoklas** (1845—1900), profesor učitelského ústavu (1875—1900), je autorem řady přírodovědných článků, příruček a učebnic, např. Základů chemie žilí lučby, Stručné fyziky, populární příklady fyziky Vycházky (1872), Fyziky pro hlavní, národní a vyšší dívčí školy, Fyziky pro chlapčeské měšťanské školy. Za pobytu v Příbole (1892—1897) vydal samostatně přírodovědec **Josef Ulehla** „Čtení o přírodě“ (1892—1893) a překlad Spenceraova spisu „Dané pravdy mravoučné“ (1895). Mnoho metodických statí napsal **Cyril Široch**, např. O vyučování dějepisu na škole měšťanské (1900). Po této stránce má zásluhy i **František Knížek**, známý nám již spolupracovník Moravského Kraťásko, který uveřejnil četné pedagogické články: Vyučuj názorů v měličkém tvaroznamství, O vyučování zeměpisu hvězdičským na škole obecné, Metodika zeměpisu pro ústavy učitelů, **Ferdinand Plešický** (1879—1934), profesor učitelského ústavu (1908—1914), vypracoval v Příbole literární příručku Plehenské dějiny české literatury doby staré a střední (1908) a učebnici Slovesnost a čítanka pro vyšší třídy škol středních a ústavy učitelů (1909). Matematik a deskriptivně **Josef Káral** (1882—1953), dlouholetý ředitel reál. gymnázia (1906—1938), složil Učebnici deskriptivní geometrie a otiskl řadu článků ze svého oboru v odborných časopisech.

S městem Příborem jako místem narození bývají spojována jména dvou vědců, kteří svým dílem nemají úzký vztah k našemu městu a ani v něm nepůsobili. Jsou to **Sigmund Freud** (* 1859), zakladatel psychoanalýzy a neblaze proslulý **Bertold Bretzholz** (* 1862), historik, naháněč německého nacionalismu.

Výtvarné umění v Příboře bylo v době národního obrození většinou odkázáno na církevní kruhy a bohaté měšťanstvo. Po stránce slohové představuje doznívání baroka. Motivicky převažují obrazy a sochy s náboženskými náměty. Existenčně se vytvářeli nevedla v Příboře zvlášť škvele. Po kratším pobytu, i když šlo o příborské rodáky, hledali oblibu v jiných městech, nejlépe v Novém Jičíně. Výjimkou byl **František Schaffer**, který žil a tvořil v Příboře ještě před obrazenským hnutím. Při své malířské práci zastával zároveň starostenský úřad.²⁰⁾ V rodném městě nemohl zakotvit žádný malíř **Antonín Wolný**. Máme o něm málo zpráv. Narodil se v I. polovině 18. století. Vyučil se v Brně u malíře Eigense. Nějakou dobu žil také v Kroměříži. Pro příborský farní chrám namaloval obrazy sv. Isidora (1772), sv. Vendelína (oba zochyčují na venkovských postavách kraj z blízkého okolí) a šest nástených výjevů. Mimo to je tvůrcem obrazu na altáři sv. Barbory.²¹⁾ Od **Felixe Iva Leichera**, bilovec-

kého rodáka (1727), žáka příborského gymnázia, a malíře **Schaffera**, chovů valentinský kostel obraz sv. Josefa Kalasanského. Leicher žil po absolvování vídeňské malířské akademie ve Vídni. Dožil se 85 let. Zemřel ve Vídni r. 1812. Několik let (1781 až 1792) pobýval v Příboře rodák z hanáckých Popůvek **Jan Sebastian (Sebesta)**. Které dílo vytvořil v našem městě, proměny neuvádají. Z Příbora přišel do Nového Jičína, kde zemřel r. 1794.²²⁾

Dokladem měšťanských záokzů z konce 18. a první poloviny 19. století jsou dochované portréty významných osob: císaře Josefa II. (1780—1790) a dvou příborských primátorů, **Jana N. Guthana (Kuthana)**, úřadoval od r. 1798—1808, a **Jana Holouse (Holouše)**, který žil v čele města od r. 1824—1838. Jména malířů těchto podobizien se nedochovala. Obrazy jsou vystaveny v příborském muzeu.

Existenčně se těšce probíjel nolaný **Josef Ulřich**, pocházející z Příbora (* 1815). Akademii absolvoval ve Vídni, kde za své obrazy obdržel několik cen. Rehal Wolný se o něm zmínaje ve své Topografii von Mähren.²³⁾ Setkal se s malířem v Novém Jičíně (1859). Ulřichovi se nevedlo dobře, když se za něj Wolný přimlouval a usnávě, že by zasluhoval víc podpory od veřejnosti než dosud. Ulřich maloval obrazy s náměty náboženskými a krajinnými. R. 1846 provedl zřadil kopii obrazu zřadilujícího vopd Švédů do Příbora. Vytvořil také „Učedníky v Emauzích“, chované zavně v příborském farním kostele. Namaloval také řadu pohledů na moravská města, mezi jinými i na Příbor. Soubor těchto krajin vydal za podpory svého přítele J. Blafela, arcibiskupského stavebního správce na Hukvaldech. Provedl také několik maleb na sklo. Zemřel r. 1867. Ve volných chvílích se věnoval kresbě **Eduard Štoklas**, životním povoláním přírodovědec. Od něho pochází řada kreslených pohledů na moravská města, jak se jevila ve 2. polovině 19. století. Známa je jeho kresba „Příbor“ o „Kostel sv. Valentína v Příbole“. Začátkem našeho století přilákal Příbor impresionistu **Jaroslava Panuška**, o to deakrát: v r. 1910 a 1911. Tehdy vznikly jeho obrazy „Příbor od Benátek“ a „Pohled na Příbor“. Oba jsou ozdobou místnosti MěNV. V r. 1911 došlo také ve městě k uspořádání výstavy Panuškových obrazů. Hlavně v kresbě uplatnil své umělecké schopnosti **Josef Müller**, příborský rodák (* 26. 8. 1888). Působil jako učitel mimo své rodné, nejděle v Metylovicích v Mistku. Široké okolí rodného města a Metylovic poskytl motivy k jeho pracím. Věnoval se také knižní ilustraci. V r. 1933 byla v souvislosti s Výstavou Bezučtovu kraje uspořádána souborná výstava jeho kreseb. Müller zemřel v Metylovicích 24. 3. 1935. Jako lístný vychovatel mladých talentů a neméně úspěšný spodobitel našeho města je jeho okolí se oavěděl **Josef Luňáček** (* 6. 12. 1899 v Prativonově), akademický malíř a profesor kreslení na středních školách. V Příboře vyučoval kreslení na reál. gymnáziu v letech 1927—1933. Z té doby pocházejí jeho obrazy „Valentinská pouť v Příbole“, „Dolní ulice ve Stramberku“, „Orání na Drahaněch výsočině“ a dvě sportovní soutěžní plakety. Nyní žije Luňáček v Metylovicích. Z jeho příborských žáků vynikl zvláště J. V. Sládek, jehož umělecké vyznění spadá do doby mimo časový rámec tohoto pojednání. Téměř ve stejnou dobu působila na učitelském ústavu jako profesorka kreslení **Ludvíka Smrčková**. V Příboře vznikla řada jejich návrhů na soupravy skla a studii krajin k použití na sklo. Borevnými dřevoryty tiskal si oblibu žilí veřejnosti **Jan Richter ml.** (1906—1962), příborský rodák, syn tiskáře Jana Richtra. Vyučil se u Bohumíra Jaroňka v Rožnově. Vynikly jeho dřevoryty zobrazující příborská zákoutí a Beskydy. S Müllerem se zúčastnil „Výstavy Bezučtovu kraje“ ve Frýdku. Dlouho usiloval o osobitý výraz učitelství, malíř a grafik **Vilém Hanuš** (* 12. 7. 1906 v Příbole) ve svých krajinomalbách a grafických pracích. Náměty si volil z Příbora a okolí. Jeho dílo se dostalo na samostatnou cestu až po r. 1948, kdy přišel do Gottwaldova.

Vedle profesionálních umělců tvořili v Příbole i **několéni malíři**, jejichž jméno nelze s jistotou uvádět. Starého původu, pravděpodobně z 1. poloviny 18. století, je olejomalba, na níž je znatelně Ondrášova smt. Mrtvý Ondráš leží na zemi u no-

hau zříděného druhu Juráše. Příborské muzeum chová také amatérský obraz našeho města postřiženského počtem r. 1846. Stejněho původu jsou i obrazy s námětem Sokrandova mučení, nalézající se rovněž v místním muzeu. V řadě příborských malířů-samouků 20. a 30. let našeho století převažuje běžný průměr krajčin **František Galla** (* 1897 v Příboře). Ve svých krajinnomalbách zochytil Příbor, Strambark a Hukvaldy, kde často pořádá výstavy svých prací. Mnohá jeho obrazy nabyly během času dokumentární ceny (např. mizející příborská a štramberská zřezání).

Autorem řady plastik v Příboře i mimo něj je **František Juráš** (* 1870 v Příboře). Učil se sochařství dlouhá léta v cizině (ve Vídni, Pítkostelích, Záhřebu a v USA). R. 1920 se vrátil do rodného města. Vyrotil řadu portrétůních reliéfů na pamětních deskách (např. dr. S. Freuda na jeho rodném domku, dr. A. Hratky na štramberském hradě), smutečních sach na příborském hřbitově, pomníků na paměť 1. světové války (v Příboře, Klakočově, Libohotíně a Stramberku). Po okupaci Příboara byl vězněm gestapa v N. Jičíně. Zemřel na následky mučení v ostrovsko-zábělské nemocnici 6. 9. 1939. Hlavní vchod gymnázia zdobí čtyři alegorické sochy moravského sochaře **Franty Uprky**. Čd běžné formy hřbitovních pomníků se liší práce olomouckého sochaře **Julia Pelikána** na starém příborském hřbitově. Jsou to sousoší u hrobu Bohumila Kažnarové (* 1917) a společného hrobu manželů Simonidových (Boženy † 1922 a Jaroslava † 1923).

V Příboře a okolí je roztroušeno mnoho lidí s reliéfy na podstavcích, děl nazývaných komeňků-sacholů. Ornamenty a pojetí postav svědčí o vlivu baroka. Příborské **lidové výtvarnictví** minulého století se uplatnilo výrazně v řezbářství, hlavně tvorbě betlémů.¹⁾ Mnoho příborských rodin vlastnilo betlémy. Mezižijí vyráběvaných figurek o velikost betlémů se lišily majetností rodin. Iména lidových umělců-řezbářů známe. Byli to především bratři Bohumilů (František, Fabián a Valentin), Valentin Michalík, František Morkel a Alois Grossmann. Zvláštní popularitu dosáhli právem pro své řezbářské umění uvedený Michalík. Byl hlučanský, a proto všichni jeho zájem se soustředil na tvorbu dřevěných figurek. Jako poslední lidový řezbář v Příboře bývá uváděn Antonín Staroveský (1827—1917), který přelil své umění do mnoho let. Byl vlivem Jos. Staroveského, autora divadelních her. Řezbářství se naučil od svého otce. Vytvořil na sto figurek. Velmi pravděpodobně je, že se s tímto lidovým umělcem neoznámili jen na figurky pro betlémy, ale že vyzdělávali i postavky světců, umístěvaných obyčejně ve venkovních domácních výklencích.

Pamětné pozdě dospěl Příbor k vlastní **žurnalistice**, a to počátkem našeho století. Dobré podmínky pro vydávání novin nastaly Příboru roku 1903, kdy do města přišel **tiskář Jan Richter**, třídecký rodák (* 1874). Tehož roku se pokusil o vydávání tisku „Příborské noviny“ **Lambert Marák**, obchodník a kulturní pracovník, dopisovatel „Maravana“ v 60. letech. R. 1904 přišel tiskář vycházející, pravděpodobně po finančním nedostatku. Následovněkem Marákovým ve vydávání novin se stal štramberský tiskář **dr. Adolf Hratka**, který r. 1905 založil tiskárnu „Lubina, neodvislý list severovýchodní Moravy“. Redakce časopisu sídlila v Příboře jen do r. 1909, pak přišlo do N. Jičína. V letech 1913—1918 vycházel ve městě „Pokrakový včelák“, po prvé světové válce „Hlas jičínsko-příborský“ a později „Moravsko-slezský týdeník“ od r. 1922 až 1929. Jen dvě léta se udržel týdeník „Radhošť“ (1925—1926), její finanční tiskář J. Richter. Jeho tiskárna měla vysokou úroveň. Vycházely z ní i umělecky vybovené tisky (např. edice „Knihy moravských autorů“).

Nemálok v národním obrazení a v dalším uvědomovacím procesu hospodářském a politickém připadl knize. Významnou úlohu sehrály tu **knihovny**. Nejstarší knihovna v Příboře založili pánové. Vznikla a píchodem jejich řádu do města r. 1674. Obsahovala knihy církevního i vědeckého zaměření. Nezachovala se celá a jen fragmenty náhodou byla zachráněna před úplným zničením. Zbytek po částečném stěhování je uložen v příborském muzeu. Do udržování obecních knihoven začátkem 20. republi-

ky existovaly knihovny u jednotlivých místních škol a spolků. Slíben se vyvíjelo příborské městské knihovna po založení r. 1919. Do 31. 12. 1937 čítala 5687 svazků. Star čtenářů čítal 518 osob. V čtené knihovny bylo toho roku k dispozici 60 časopisů. Další růst knihovny zastavila nacistická okupace na podzim následujícího roku.

Sledujeme-li kromě činnosti uvedených již Besedy a Divadelního občanského spolku **založení dalších českých příborských spolků**, docházíme k poznání, že na jejich vývoj a početní růst měl vliv boj o převzetí ve městě mezi českou a německou stranou. Zůstal po vítězství volbách české strany r. 1882 dochází k intenzivnímu rozvoji spolkového života ve městě. Před tímto časovým mezníkem vznikla v souvislosti se záctky dělnického hnutí v Příboře **Dělnický vzdělávací spolek Harmonie**, jeho německo-české stanovy schválilo moravské místopředsedství 2. ledna 1869. Zanikl r. 1873.²⁾ Po něm dochází k založení ústečského spolku **Komenský** (1870),³⁾ Kooptika-politické jednoty (1871) a **Hasičského sboru** a **Knihovny** (1881). Pak následuje celá řada spolků, jejich počet roste, jak sílí české postavení ve městě. Přitom se projevuje štepění zdánlivě jednotlivé národní společnosti na jednotlivé zájmové skupiny. Kromě hospodářských a sociálních záležitostí je tu i politické zaměření. V časovém postupu vznikají pak tyto spolky: r. 1883 **Spolek sv. Mikuláše** k podporování chudě školní mládeže, r. 1885 **Hospodářský spolek Metoděj**, r. 1886 **Místní odbor OMS**, r. 1888 **Spolek** k vydávání mateřské školky, r. 1890 **Řemeslnícko-řivosteneská beseda**, r. 1893 **Spolek** okrašlovací, téhož roku **Tělocvičná jednota Sokol** a „**Mavřičák**“, pěvecko-vzdělávací spolek, r. 1895 **Vzdělávací beseda Jičínská Jaromír**, zájmové příborské sociálně-demokratické organizace, téhož roku **Župní jednota hasičská**, r. 1897 **Místeko-novojická jednota učitelů Komenských**, **Rybářský klub** a **Svaz krejčí** (zanikl r. 1906), r. 1907 **Místní odbor Národní jednoty pro severovýchodní Moravu**, **Ročník** spolek okresu příborského, **Svaz česko-slovanských občanů** v Rakousku a **Křesťanská-sociální sdružení**, při něm vznikl r. 1908 **školní odbor Orel**, r. 1909 „**Světlo**“, **Ženský spolek** (zanikl r. 1911 splynutím s Národní jednotou), **Spolek pěstitelů králiků**, **Krajinský spolek včelařský**, **Spolek** tu podoba chudých studujících a **Dělnická tělocvičná jednota**, r. 1912 **Politický pokrokový klub**, **Muzejní a průmyslová jednota pro Příbor** a okolí, **Abstinentsní svaz československý** a **Svaz českých kavodělníků**, **skupina Příbor**, r. 1915 **Sinotiči spolek** okresu příborského.

Po vyhlášení ČSR dochází v Příboře k založení dalších spolků. R. 1918 vzniká **Spolek** křesťanských matek, s. 1919 **osamostatněná Jednota Orla československého**, r. 1920 **Arimatejský pohřební spolek**, **Okresní osvětový sbor**, **Československý červený kříž** a **Sportovní klub Příbor**, r. 1921 **Volná myslénka československá**, **Okresní péče o mládež** a **pobočka Československé obce legionářské**, r. 1922 **oddíl Skauto-junáka**, r. 1923 **Spolek přátel myslivosti** a **Masarykova liga proti tuberkulóze**. V následujících letech působí **spolek Křematorium**, založený stoupenici žehu, **Klub československých turistů**, **podpůrný spolek pro chudé „Ludmila“** a **pobočka Svazu přátel SSSR**. R. 1937 přibývaly jako poslední ještě tři spolky: **pobočka Svazu československých důstojníků v záloze**, **Sdružení dobrovolníků** z let 1918—1919 a **Spolek přátel zahrad**.

Ekonomický vzestup Příboara od konce minulého století do sklonku 30. let našeho věku dostržily **výstavy** uskutečněné r. 1887, 1894 (menší národopisná), 1911 a 1930. Ke ete při pořádání těchto výstav sloužil, že jim netlo jen a rym hospodářské zřetelé, ale také a přehlídku kulturního života města.

Další kulturní rozvoj a spolkovou činnost násilně zastavila hitlerovská okupace Příboara 10. října 1938.

Poznámky:

- 1) M. Balák, Kulturní místopis Novojičínska, s. 179.
- 2) Rukopis uložen v Okresním archivu Nový Jičín, expozitule Příbor.
- 3) Rukopis v příborské expozitule Okresního archivu Nový Jičín.

- 9) M. Remes, Divadelní představení v Příboře, Kravaňsko (dále jen K), roč. III, s. 38.
 10) Opak, cit., K II, s. 55—56.
 11) Ferd. Pokorný, Příbořský okres, s. 146.
 12) M. Remes, opak, cit., s. 55.
 13) F. Pokorný, opak, cit., s. 149.
 14) Československý hudební slovník, 2. svazek, Praha 1963, s. 897.
 15) Přemysl Novák, K vývoji hudebně folklornického bádání ve Slezsku, Slezský sborník 1963, č. 4, s. 473—474.
 16) Jiří Krystýnek, Latinský protidobnerovský pamflet příbořského veršovce, Slez. sb. 1956, s. 327—332. — Oldřich Králík, Ke Grulichovu protidobnerovskému pamfletu, Slez. sb. 1957, s. 523.
 17) M. Remes, K II, s. 56.
 18) Bohumil Mareš, K životopisu a dílu Hanuše Lankočho, Těšínsko 1974, č. 4, s. 25.
 19) K I, s. 8, 66; K II, 33; K III, 33, 74; K IV, 45, 75, 131, 160; K V, 23; K VI, 5.
 20) K I, s. 22; K I, 44, 59, 76; K II, 3, 22, 38, 54, 75, 84, 108, 132, 152; K III, 4, 61, 71, 101, 104, 123; K IV, 3, 21, 38, 60, 73, 102, 148; K V, 3, 70; K VI, 74, 90; K VII, 29, 47; K IX, 113; K XI, 56, 115.
 21) K II, s. 1, 4, 150; K III, 17, 41, 59, 148; K IV, 5, 13, 37; K VII, 115; K IX, 14, 22, 88.
 22) K I, s. 13, 28, 37, 51; K II, 18, 41; K III, 21.
 23) Adolf Seveřda, Příbor za věky, K V, s. 6, 31, 43.
 24) Josef Váňa, Z dějin a působení učitelského ústavu v Příboře, K V, s. 58, 92.
 25) M. Remes, Malíř Kravaňsko, K XI, s. 115.
 26) Týž, Malíř Walný, K VI, s. 74—75.
 27) M. Bolás, opak, cit., s. 198.
 28) M. Remes, Malíř Josef Ulrich, K III, s. 104.
 29) Týž, Bečelový v Příboře, K V, s. 3—5.
 30) Jan Janák, Dvě studie o počátcích dělnického hnutí ve Slezsku (Vlastivědný věstník moravský, roč. 1974, s. 94).
 31) M. Remes, K II, s. 76.

OD CECHOVNÍ ŘEMESLNÉ VÝROBY KE VZNIKU A ROZVOJI PŘÍBOŘSKÉHO PRŮMYSLU

Naděжда Pyžová, Lubomír Loukotka

V druhé polovině 13. a počátkem 14. století vznikly v Příboře dobré podmínky k rozvoji řemeslné výroby a obchodu. Obyvatelstvo se zabývalo částečně řemeslem, částečně obchodem, ale také zemědělstvím na půdě v okolí města. Tržní síla města rostla s rostoucím obchodem na spojnicích, které tudy procházely. Z darovací listiny hukuvaldského pána Jindřicha z Kylic Peškovi ze Skatčic z r. 1327.¹⁾ v ní doručuje fojtství v Příboře, je stejné hospodářské síla města, K fojtství patřily čtyři lány, dále 18 chlebných, 16 masných a 16 obuvnických krámů a dokonce i městské lázně. Ze se počítalo ještě dále se vzrůstem řemeslné výroby, je vidět i z toho, že se pomýšlelo na zřízení nového tržiště. (Pro srovnání: Hranice měly v roce 1276 jen 4 chlebné a 4 masné lávky a Ostrava r. 1396 jen 2 masné a 2 obuvnické a chlebné lávky).

Z darovací listiny z r. 1327 se tedy dovídáme, že město mělo vospělé řemeslo, ale též značnou zemědělskou výrobu.

Poněkud nepříznivý vliv na další hospodářský rozvoj Příboře měl v dalších údobí růst okolních měst. Hranic, Blavce, Nového Jičína, Brušperku, Mirku a Frenštátu. Neblaze působila i skutečnost, že Hukuvald velmi často měnil svého majitele. Neposloužilo k dobrému rozvoji řemesla a obchodu a k povšechnému životu, počínali-li si poslední zůstavní pánové Hukuvald jako loupežní rytíři. K hospodářskému poznesení města přispěla i ta skutečnost, že biskup Mikuláš udělil Příboru jako tržnímu středisku hukuvaldského panství právo odůmrti a opevnění listinou ze 7. prosince 1389.²⁾

Je známo, že Dobeš z Boskovic, po určité době pán na Hukuvaldech, byl nejen výborným válečníkem krále Matyáše Uherského, ale též oddaným služebníkem císaře Bedřicha a po jeho smrti r. 1493 krále Vladislava. Byl zároveň velmi nakloněn Příboru a na jeho přimluvu Vladislav, podporující město, dal i Příboru dva výroční trhy, které porvedly jeho ekonomickou úroveň. O tam svědčí listina z r. 1493.³⁾ Oba trhy trvaly po 8 dnů. Konaly se na den sv. Jakuba — Filipa a den sv. Hedviky a znamenaly další rozkvět řemesla a obchodu.

S přibývajícím obyvatelstvem od 15. stol. přibývala i řemeslníků, kteří se sdružovali v cechy a požadovali v wchnosti schválení svých artikulů. Nejdříve byli úspěšní krejčí v r. 1542, koželníci v r. 1550, kolářů, bednářů a truhlářů v r. 1558, v r. 1562 cech obuvníků, 1606 kloboučníků, 1608 cech soukeníků a 1625 řezníků.⁴⁾

V r. 1555 byla v Kroměříži vydána listina pro město Příbor, v níž biskup Marek uděluje svobodu vaření a výstavu piva a šenku vína za stanovený poplatek.⁵⁾ Udělení tohoto práva bylo pro Příbor významná událost, že v širém okolí nebyl pivovar, a proto se Příbořtí snažili o zveřejnění odbytu vystaveného piva. Listiny dochované v městském archivu potvrzují, že biskup Marek v krátkém časovém odstupu, tj. v r. 1564 potvrzuje v Kroměříži 44 pravovárečných domů v Příboře s vařením a výstavem piva za roční úrok 12 gr.⁶⁾ Přiděluje též k pivovaru poddanské vesnice: Skatčice, Klokočovo, Dětičovice, Mniší, Tichou, Kozlovice, Sklenov, Myslík, půl Lhoty a půl Závřic.

Biskup Marek v r. 1560 vyhovět přání příbořských občanů a vydal list, v němž potvrzuje městu týdenní trh a přidává 2 trhy výroční a 2 termoly — dobytčí trhy.⁷⁾

V osmdesátých letech XVI. stol. byl ekonomický rozvoj města na čas zpomalen, ne-li úplně zastaven. Z místních listinných pramenů se dovidíme o dvoji pohromě: v roce 1583 se mimodělně rozvodila řeka Lubina a v roce 1585 (jako i jinde na Moravě) vypukl v Příboře mor, kterému podlešlo několik set lidí.

Teprve rok 1589 přinesl městu nové naděje na příznivý rozkvět. Listinou biskupa Stanislava II. Pavlovského z r. 1589 získal Příbor nové pliny ve formě mýtného za svou proslulější novou obchodní tégrou z Vidné přes Olomouc, Nový Jičín, Příbor, Těšín, do Krakova.⁷⁾

Nástupce biskupa Stanislava II. Pavlovského kardinál Dietrichstein vydává v r. 1613 v Kroměříži listinný soubor, slavné příbořské privilegium, jímž potvrzuje městu všechno právo, které mu bylo již dříve udělena a přidává řadu dalších.⁸⁾

Vrcholného rozkvětu dosáhl Příbor v roce 1617, kdy kardinál Dietrichstein pronajal městu celé hůkvaldské panství i s přilehlými obcemi a město, se všemi jeich důchody, též s mýtem za 9 tisíc moravských zlatých.⁹⁾ Tento čin maximálně posílil ekonomické a správní postavení města.

Mezi nejstarší řemesla v Příboře patřilo soukenictví, které se připomíná již v roce 1394. Tehdy k příbořskému fojtství patřilo také 15 soukenických krámů.

Protože archívni dokumenty dokazují, že soukenictví bylo stále v Příboře řemeslem nejrozšířenějším, můžeme si s rozborem cechovního života soukeníků učinit představy, jak vypadal cechovní život i v jiných řemeslech.

Cechovní život každého řemesla se řídil odědávna písněmi a písními pravidly. Původní znění právních článků se bahužel nezachovalo, neboť uvě, že teprve v r. 1608 potvrzuje kardinál Dietrichstein artikule cechu soukenického, v nichž se projevuje kardinálova partireformační a rekatolizační úsilí. Zdůrazňuje povinnosti náboženské a laici zastavením řemesla tomu, „... kdo by se s ním o s jinými věrnými křesťany ve víře nesrovnával“. Artikule zůstávaly poplatny středověkým náboženským idejím, a proto v nich bylo silně zdůrazňována náboženská výchova učňů a tovaryšů.

Vstup do cechu byl velmi drahý. Mladý soukeník musel zaplatit 6 zl. a 6 funtů vosku, syn místního soukeníka platil jen polovinu. Celý obnos platil také syn toho soukeníka, který nebyl členem místního cechu. Výhodou byl sňatek s vdovou po soukeníkaři. V tom případě zaplatit nový mistr opět jen polovinu. Cechovní artikule zdůrazňují, že do cechu nemůže přijít žádný mladý soukeník, není-li ženatý a nemá-li bydliště v Příboře. Vzal-li si soukeník nepořádnou ženu, nebyl přijat do cechu, dopustil-li se některý z manželů poklesku vůči mravnosti, byl z cechu vyobcován. Každý nový přijatý mistr se musel vykákat vječným listem a listem o mravní zachovalosti.

Do učení na řemeslo byli přijímáni jen chlápci z dobrých rodin. Přijetí učně do cechu se platilo stanoveným množstvím vosku (2 funty), který byl v té době velkou zánoctou. Učěň dostával od svého mistra v prvním roce 3 lokty sukna podlédnější kvality i v dalších letech totéž množství učle lepší jakosti. K tomu mu mistr kupoval kožile a stříveče. Po včlenění se stal učěň tovaryšem, ale musel jít nejméně jeden rok na zkoušku do světa.

Dalším významným článkem cechovního statutu byla ustanovení o pověť konku-renci, koupě a prodeji materiálu a hotových výrobků. Pokud se mistr svým jednáním a chováním z cechu nevyklouzl, měl zaručen jistý odbyt nejen vlastních výrobků, ale i svákn odkoupených od přespólních mistrů. Ti směli své vlastní sukna prodávat volně jen o frejunku a jarmoiku. V nákupu materiálu i v prodeji výrobků byl cechovní mistr spoután písními předpisy. Velmi přísné dbaly cechovní artikule jakosti výrobků. V soukenickém řemesle byla např. přesná síla nití, hustota osnovy a z toho vyplývající sílka a délka utkaného sukna. Vyrobač nesměl mít žádný kaz. Pokud se řemeslník odchýlil od předepsané kvality, byl pokutován a o jeho kazové práci byl veden v cechu písný záznam. Mistři museli své výrobky označit značkou a jen takové směli prodávat.

Přibližně znoční rozsah produkce soukenického cechu v Příboře dokazuje i to, že mistrům soukeníkům nastočily dvě valchy ve městě, ale valchovali též v Drnholci (Lubíně), Skorastině a Mořinově. První valchy odkoupiil v roce 1581 od mlynáře Bartoše. Byla to budova č. 419, která stávala u silnice před vstupem na dnešní koupaliště. Druhá valcha byla v čísle 443 (dnešní železárství). Roku 1891 jí zakoupilo společenstvo řezníků a zřídilo v ní jatky.

Současné s potvrzením cechovních artikule kardinál Dietrichstein uděluje cechu soukeníků v Příboře pečet. V původním provedení bylo pečet čtyřbarevné. Hlavním motivem znaku byly postiháště náuky. Kardinál Dietrichstein obohatil soukeníkův pečet pevký svého erbu, a to vinnírkým nozem a iniciálou svého jména. Cech směl pečatit černým voskem.

V Příboře se konaly pravidelné trhy na vlnu a na náměstí bylo mnoho soukenických krámů. Příbořští soukeníci měli čilé obchodní styky i se vzdálenějšími zeměmi (Uhry, Halli, východní Slovensko). Odtud přiváželi mnoho vlny a zároveň tam směli dobré odbyt svých výrobků. Soukeníctví se v Příboře dalo až do poloviny 19. stol.

Cenným materiálem k poznání příbořských cechů je soubor listin a cechovních knih v městském archivu v Příboře. Nejpočetnější zastoupení mají samostatně soukeníci, ale kromě nich jsou zde doklady o životě a činnosti příslušníků cechu tkalcovského, postiháštěkého, obuvnického, krejčovského, kloboučnického, koželežnického, mlynářského, řeznického a hmočnického.

Jedním z nejdůležitějších dokumentů cechu soukenického jsou uvedené artikule, potvrzené kardinálem Dietrichsteinem v r. 1608. Ty jim byly znovu potvrzeny v r. 1628 a v roce 1657 též biskupem Leopoldem Vilémem. Mezi cechovními knihami najdeme např. knihy o přijímání mistrů, knihu značek, jímž mistři označovali své výrobky, knihu tovaryšů, vandrovní knihu a knihu učěňů.

Mezi spisy jsou zachována školní vysvědčení, vječní listy a učěňní spisy. Všechny zmíněné knihy a spisy jsou dochovány i u ostatních příbořských cechů. Kromě nich má každý cech důležité listiny, v nichž mu významně čítevní i světské osobnosti potvrzovaly jeho požadavky, práva a povinnosti. Tak např. v listinném souboru cechu tkalcovského cechu v Příboře artikule udělené císařem Karlem VI. ve Vidni v roce 1717. Zajímavým dokumentem jsou „Záodsti a mistrovská apramání“. Obuvnickému cechu uděluje cechovní artikule biskup Marek v r. 1562 a biskup Leopold Vilém v r. 1657. Je zde i zajímavá listina, ve které místní obuvníci určovali hospodu, kterou směli tovaryši navštěvovat. Z listiny vydané v r. 1580 se dovidíme, že biskup Stanislav II. Pavlovský potvrdil artikule cechu krejčovského, které v r. 1717 potvrdil také císař Karel VI. Mezi dokumenty cechu mlynářského nacházíme vrchnostenské povolení k učení z let 1762—1849 a povolení k vandro. Kováři, kaluži, zámečníci mají své artikule potvrzeny v roce 1657 biskupem Leopoldem Vilémem a r. 1722 císařem Karlem VI. Co všechno musel umět učěň cechu hmočnického, se dovidíme z protokolů a tovaryšských zkoušek z let 1803—1872.

Z uvedeného přehledu archívniích dokumentů, který představuje pouhý zlomek listinného, knižního a spisového materiálu našeho městského archivu, si můžeme udělat představu o stupni řemeslné výroby a tržní síle města Příbora v 16.—18. stol.

Studium cechovní výroby 16. a 17. století, studium obdobi, v němž probíhal rozvoj řemesel a cechovních organizací, nám umožní poznat i čtené nedostatky, které později nabýly důležitosti a pozvolna rozestřávají cechovní strukturu. Úpadek cechovního řemesla způsobilo několik činitelů. Především to byla učěňní vnitřní degenerace v cechu samém, dále absolutismus 2. pol. 18. stol., kterému se autonomie cechů nezmocňovaly. Třetím činitelem byla reformace, počinaje německou setkvou válkou r. 1525 a konče vestfálským mírem r. 1648; filozofie oproštěná od náboženství, zejména tvůrci jsou např. francouzští osvícenci v předvečer buržoazní revoluce. V učěňní viděti

meznou oporu katolické církve. Za živné, cechy muselo vážně ohrozit silnici strojová výroba a veškerý technický pokrok, jejich počátky nacházíme v 1. stádiu průmyslové revoluce v Anglii v letech 1760—1780 a ve střední Evropě v 1. pol. 19. stol. A konečné pátý činitel byl neméně závažný — středověký křesťanský světový názor byl narušován silicím liberalismem ve vědě i myšlení vůbec a rodily se první projevy třídního boje v živelných bouřích 30. let 19. stol. a první myšlenky utopického socialismu. Postupně cechy upadaly a stávaly se výsadou několika lidí, kteří často velmi dobrým řemeslníkem vstup do cechu znevažovali. Někdy dospělo sobectví představených tak daleko, že pouze synové cechovních mistrů se mohli stát členy, ostatní museli být až tak smrti tovaryši. Je samozřejmé, že i vztah tovaryšů k mistrům se postupně změnil. Stával se z nich zvláštní dělnický stav, který zaujímal vůči mistrům nepříátelské postavení. Na to pamatovaly i generální antikaule vydané z Karla VI. r. 1739, v níž se za nejvyššího kazaroval jakékoliv spočívání tovaryšů, aby dosáhli zlepšení mezd a životních podmínek.

Ale celkový vývoj se nedal zastavit, a tak vznikaly tovaryšské spolky, ze kterých se později vyvinuly dělnické organizace.

Zbýtky cechovních společenstev byly pak pod dozorem úřadů a bez souhlasu příslušného úředníka se nesměly členové na ničem usazeti a o ničem hlasovat. Cechy měly právo samostatně jednat a nesměly si samostatně spravovat svou cechovní pokladnu, nesměly používat bez svolení cechovní pečeti. Zavedení výsody tzv. „Freimeistrů“ neboli možností svobodně provozovat řemeslo a vyrábět s větším počtem pracovníků než v cizích, byla dána „zelená“ vznikem kapitalistické velkovýroby nejříve ve Francii, později i v ostatních evropských státech. Technický pokrok průmyslové revoluce byl hlavním žitělem, který způsobil úpadek cechovního zřízení. Cechovní zřízení celým svým charakterem nemělo nejmenší snahu přizpůsobit se době a poměrům. Víme, že představitelé cechů byli tvrdými odpůrci všeho pokrokového, ztrnule pohlední na reformy, na nové způsoby výroby strojů. Zvláštní společba o vývoz žádaly vystavbu manufaktur a továren. Je samozřejmost, že vlády států podporovaly maximální rozvoj tovární výroby, neboť zajíždala větší zisky. Konzervativnost cechovní výroby se stala překážkou pokroku ve výrobě a zároveň celkového rozmachu vznikajícího kapitalismu. Ačkoliv se cechy jeví již v 18. století jako brzdá pokroku a všechna hlavní ustanovení a nařízení směřovala k omezení a zániku jejich činnosti, přesto v Příboře až do poloviny 19. století plně prosperovala řemeslnická soukennictví. Vždyť v té době bylo zde ještě přes 400 soukenníckých mistrů. Polovina 19. stol. znamenala i v našem městě přelom ve způsobu výroby. Tehdy jsou u nás zakládány první továrny.

Zivnostenský řád z r. 1859 také v Příboře dovláhl zánik některých cechovní řemeslné výroby o cechů.

Na základě možnosti svobodného podnikání mohli i ti řemeslníci, které divně cech do svého svazku nepřijal, založit vlastní živnost. I nadále však počítávali řemeslníci stále profese počtu sdružovat se za účelem povznesení řemesla, společenického uplatnění a vzájemné podpory. V roce 1885-86 vznikala proto společenstva různých řemeslných oborů. V Příboře to byla společenstva krejčích a připojených řemesel, jako např. šepičáři, kožesníkú, barvíři osů, děle společenstvo obuvníků, stavebních řemesel, společenstvo pekářů, společenstvo svobodných a koncesovaných živností (obchodníci), společenstvo řezníků a uzendů a společenstvo housinkých. Celkem vzniklo devět společenstev, z toho 7 českých v Příboře a 2 německé u housinkých. Všechna uvedená společenstva nesdružovala jen řemeslníky z Příboře, ale i z širokého okolí: z Albrechtic, Dřholic, Hájova, Větkovic, Kateřnic, Trnávky, Petvaldu, Petvaldiku, Kalatky, ze Skatnice a Závěsí. Společenstva, podobné jako cechy, měla svůj prapor a společné jmění. Z něho mimo jiné podporovalo své staré členy. Společenstva se stávala také o svůj dopad zřizováním pokračovací školy pro učně. V Příboře založil

ředitel měšťanské školy Josef Míruk dvouúřední pokračovací průmyslovou školu i pokračovací školu hospodářskou v roce 1908. Ministerstvem výnosem z r. 1906 byla povolena a zřízena pokračovací škola kupecká.

Ve 2. polovině 19. století rychle rostla průmyslová výroba v Cechách i na Moravě. Na konci šestadesátých let vylučila strojová výroba ruční práci v nejodlehlejších průmyslových odvětvích. Tím byla ukončena průmyslová revoluce.

Také v Příboře se v polovině minulého století začal rozvíjet průmysl. První továrna na sukna, kterou založil podnikatel Jan Raška st., způsobila zánik domácí řemeslné výroby. Jeho podnik vznikl již v roce 1846. Výrobky měly velký odbyt na Balkáně i v Turecku. V roce 1863 začal Raška kromě sukna vyrábět i turecké šaty. V r. 1866 tovarní budova vyhořela, ale již přibližně roku byla renovována a ve výrobě se pokračovalo. V té době už vedl tovarnu Jan Raška ml., tehdejší starosta města, který zemřel v r. 1886. Jeho dědicové prodali budovu i se stroji firmě Russo a Finzi, která přenesla výrobu v roce 1881 do Opavy.

V roce 1883 odkoupil celou tovarnu Ignác Fluss a založil zde výrobu plátěných klobouků. Současně založil v Příboře i tovarnu na sukna.

Flussova kloboučnická tovarna přestala s výrobou klobouků na počátku 1. světové války. Firma byla nabídnuta výrobě oděvu pro armádu. Vojenská správa se zavazovala, že vlastním nákladem postaví a zařídí dílny. Po válce měla podnik uvést opět do původního stavu a obnovit výrobu klobouků. Po vzniku 1. CSR nemohla rakouská vojenská správa svůj závazek splnit a firma Fluss nebyla schopna vlastními prostředky zavést znovu původní výrobu. Investice by si totiž vyžádala milionových nákladů.

Flussova soukennícká tovarna zaměstnávala v roce 1914 326 dělníků. Po vypuknutí světové války dostala firma vojenské zakázky a mohla proto zvětšit počet zaměstnanců na 368. V dalších válečných letech však ubývalo vojenských dodávek a s tím souvisle omezení výroby a propouštění dělníků. V roce 1918 pracovalo v továrně jen 159 dělníků. I v prvních letech po válce pracovala tovarna pro nedostatek surovin na částečnou kapacitu. Pro špatnou finanční situaci stále zanikl vývoj výrobků do ciziny. Dělníci pracovali jen 3 dny v týdnu. V březnu 1922 se začala v továrně propouštět a v září 1922 přestala zcela vyrábět. Tímto stav byl zaviněn značnými finančními ztrátami firmy při nákupu surovin v cizině a naprostým nedostatkem odbytu zboží. V roce 1923 odvězli majetné stroje z tovarny do Rumunska, kde zakládali nový podnik. Až v polovině třicátých let se jeden z bratří Flussů vrátil do Příboře a začal vyrábět kloboučnické palotovary, tzv. šilky. Zaměstnával jen malý počet dělníků a přestál s výrobou v roce 1938. Zcela novým druhem podnikání, v níž našly zaměstnání především ženy, byla výroba punčoch a plátěného zboží. První podnik toho druhu vznikl v roce 1882 v Klokočově, kde Albert Reiser, radíjí švýcar, dokonaly odborník, koupil prázdnotu budova bývalé tkalcovny J. Rašky. Začal pracovat s deseti dělníci na ručních přístrojích strojů. Jeho syn Teodor podnik rozšířoval, takže kolem roku 1910 bylo v závodě zaměstnáno asi 400 dělníků. Do zaměstnání byli přijímáni přednostně občané německé národnosti s větším počtem dětí, které musely navštěvovat německou školu, vystoužnou v roce 1896 a udělanou na náklad T. Reiser. V roce 1914 zaměstnával závod 436 pracovníků. Ubývání vojenských dodávek bylo firma nucena snižovat počet zaměstnanců, a to v roce 1916 na 109, v roce 1917 na 84 a v roce 1918 na 75. Se vznikem republiky začala tovarna opět prosperovat a s tím úměrně stoupala zaměstnanost. V roce 1920 na 250 a v roce 1921 na 326 zaměstnanců. V letech první poválečné hospodářské krize byli vlivní dělníci propuštěni (18. září 1922). V první polovině roku 1923/31 tovarna obnovila opět výrobu a počet jejích zaměstnanců vzrostl během roku až na 420. Vzniklý výrobek a zaměstnanost pokračoval i v příštím roce, kdy bylo v továrně zaměstnáno 462 osob.

Největším podnikem v Příboře byla tovarna na punčochy a plátěné zboží firmy S. Mandler, založená v roce 1885. Roku 1892 byl objekt přestaven a rozšířen.

Na počátku 1. světové války zaměstnávala firma 850 dělnic. Stejně jako v jiných podnicích ubývalo válečných dodávek a s tím zároveň klesal i počet zaměstnanců. Také zde pracovalo v roce 1917 750 dělnic a v roce 1918 jen 450. Přitom doma pracovalo pro továrnu 150 lidí. Následkem nevyjizdné situace v mezinárodních obchodních stycích v prvních letech republiky trpěl podnik nedostatkem odbytů svých výrobků a byl nucen nadále omezovat práci. Počet zaměstnanců klesal až na 350, v roce 1922 zastavila továrna dočasně provoz. Práce byla obnovena 15. ledna 1923 s 227 pracovníky, jejichž počet do konce roku vzrostl na 335. Firma dobře prosperovala a mála hodné objednávek, takže na konci roku 1924 zaměstnávala 580 osob. V roce 1925 byla továrna rozšířena o další objekt ve dvoře. Počítalo se, že počet zaměstnanců vzroste na 800. V září roku 1928 koupila firma Flussovou soukeničskou továrnu. V roce 1934 továrna zastavila výrobu a byla dána do dražby.

Třetí továrnou v Příboře byla firma Schnürer a comp., továrna na punčochy a pletené zboží, která byla postavena na místě starého hostince U zeleného stromu. Zboží vyvážela do celého Rakouska-Uherska, Rumunska, Ruska a Orientu. Firma vyráběla produkty lepší jakosti, armáda nedodávala, takže ani na počátku 1. světové války nezvýšila výrobu. Jako v jiných podnicích i zde se v letech války počet zaměstnanců značně snížil (1914 — 450 zaměstnanců, 1918 — 150 zaměstnanců). Na konci roku 1922 zastavila továrna práci a propustila všech 120 zaměstnanců. Výroba byla obnovena až počátkem roku 1923 s 33 dělníky. Počet zaměstnanců i odbyt zboží po celý rok 1923 i v dalším roce vzrůstal, takže na konci roku 1924 zde pracovalo 250 lidí.

V šedesátých letech minulého století byla v Klackově založena továrna na kamna, kachle a stavební ozdoby. Stála v blízkosti nynější benzínové stanice. Původně ji založil hrdlí a kameňák Ondřej Svoboda. Po něm převzal výrobu Fr. Neusser. Tato firma stavěla kamna po celém Rakousku-Uhersku, v Polsku a v Rumunsku. Továrna přestala pracovat hned na začátku 1. světové války, protože její majitel byl povolán do vojenské služby a také proto, že stavební ruch úplně ustal. V r. 1915 byla v továrně zřízena vojenská oděva (výroba uniforem). Za války v ní pracovalo 450 řemeslníků — většinou krejčích. Polovina z nich byla z českých zemí a druhá polovina z Rakouska, Halíče, Slezska a Uher. 1. 11. 1918 převzal oděvu národní výbor, který se postavil a to, aby zásoby sukna a jiného materiálu zůstaly nedotčeny. Brzy nato převzala oděvu vojenská správa a 1. 9. 1919 opět majitel Fr. Neusser. Začal znovu vyrábět kachle a kamna se 120 dělníky. Pro malý stavební ruch však musel podnik výrobu omezovat, a tak v roce 1922 zaměstnával jen 85 a v roce 1923 30—40 dělníků. Ani v následujícím roce nebyl stav lepší. Pracovalo se jen na jednu pětinu kapacity. V říjnu 1924 nabídl firma větitelům 35 % vyrvánání, a tím likvidovala svou výrobu.

Kromě uvedených továren bylo v Příboře několik dalších průmyslových podniků. V roce 1870 byla zde založena pila a parmi cihelna Anny Karlsederové, ve které pracovalo v roce 1926 65 dělníků. Roku 1880 byl dán do provozu válcový mlýn L. Wuschkeho. Starobylý měšťanský pivovar prodala města v roce 1915 J. Klimčíkovi a Fr. Hornovi za zaplacení dluhů v částce 189 173,97 K. Dalším větším podnikem byla výroba líkerů L. Friederského, jehož podnik v roce 1926 zaměstnával 20 dělníků. Velký význam pro Příbor a okolí měla knihtiskárna Jana Richtera, založená v r. 1903.

Na počátku okupace se výroba v obou pletáckých podnicích zaměřila na dočasně pro německou armádu. Firma Reiser pracovala po celou dobu války a vyráběla rukavice, ponožky, svetry. Firma Schnürer přestala produkovat luxusní zboží a započala s výrobou stejného sortimentu jako předchůzci pletárna. Provoz v tomto podniku upadal až se zde nakonec jen opravovalo a látala vojenské prádlo a uniformy. Prázdnou budovu Mandlerovy továrny zalídl Němec Piechacek z Berlína na výrobu vysouvacích stožárových antén pro tanky a výrobu části pontonů. V tomto závodě pracovalo mnoho českých občanů, kteří museli utavit své živnosti. Také mladi chlap-

ci, kteří splnili povinnost školní docházky, se nesměli učít žádnému řemeslu a museli hned nastoupit práci v Piechoczkově továrně nebo v kopřivnické Tatle. Na počátku okupace přestěhoval také knihtiskář Jan Richter svou provozovnu do Frýdku. V prázd-né Flussově továrně začal s provozem Němec — stolář Grossmann. Pila a cihelna pracovaly po celou dobu okupace pod vedením Němce Schwelidy. Také pivovar vařil stále příbořské pivo, ovšem jen slištupňové. V bývalé výrobě líkerů L. Friederského se začala připravovat s kasti Maggi. Podnik vedl novojičínský Němec Schmach. Tento stav průmyslové výroby v Příboře trval až do konce 2. světové války.

Poznámky:

- ¹⁾ CDM VI. Linhart Fr., Vlastivěda moravská, 273
- ²⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc (inert v konf. biskupa Dietrichsteina z r. 1615), sign. E II a 1/5
- ³⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc, l. č. 3072 a sign. E II a 1/5
- ⁴⁾ Pokorný Fr., Příbořský okres, Mor. vlastivěda, 36—38
- ⁵⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc, sign. E II b 7/2, l. č. 3123
- ⁶⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc, sign. E II b 8/3 nebo E II a 1/5 l. č. 3140
- ⁷⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc, inert v konf. biskupa Dietrichsteina z r. 1615, l. č. 3134
- ⁸⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc, sign. E II a 1/5, l. č. 3199
- ⁹⁾ MA Příbor, kopie AA Olomouc, sign. E II a 1/5, l. č. 3214
- ¹⁰⁾ Kap. D. 33, Hosák L., Historický místopis země moravskoslezské, Praha 1936, 704—706

Z DĚJIN DĚLNICKÉHO HNUTÍ A KSČ V PŘÍBOŘE

Antonín Sottek, Zdeněk Janečka

Léta 1863—1917 (Antonín Sottek)

Vznik a rozvoj tovární výroby v Příboře zasáhl svými sociálními důsledky hluboce do společenské struktury a hospodářského a politického života města. V průběhu průmyslové revoluce se formovala průmyslová buržoazie a vznikla i nová společenská třída továrního dělnictva. Dělnická třída v textilním průmyslu se uvědomila především ze dvou skupin obyvatelstva: ze zchudlých mistrů a tovaryšů textilních řemesel, kteří nemohli najít uplatnění v upadajících řemeslnických dílnách, a ze zemědělského obyvatelstva blízkého okolí, jemuž zemědělství nestačilo poskytnout dostatek obilí. Velkým sociálním problémem společnosti vzešlé z průmyslové revoluce se stává problém chudoby.

Byli-li domácí tkadlec výsuván tkalovskýmiistry, daleko hůře se vedla dělnictvu v továrnách. Pracovní doba před první světovou válkou byla desetihodinová. Pracovalo se od šestí hodin ráno do šestí hodin večer, s jednohodinovou polední přestávkou. O svátně měli dělníci dopoledne i odpoledne čtvrtihodinovou přestávku, kdy pojedli svou chudou a velmi prostou stravu, pokud si ji dovezli do práce. Továrnické vozce přespávali dělníci obědvávali venku na ulici, kde si posedali do sloných přiklopů. V sobotu se pracovalo do dvou, tři i čtyř hodin odpoledne podle dohody se závodem. U řemeslníků a živnostníků se pracovalo dvanáct hodin denně, a to od šestí hodin ráno do sedmi hodin večer.

Pracovní podmínky v soukenické továrně Flussově koncem minulého století charakterizuje ve svých vzpomínkách bývalý zaměstnanek Františka Valná, provdaná Sottková: „Práce pro ni začínala v 5 hodin ráno a končila v 10 hodin večer. V poledne měla hodlovou přestávku. Za šestnáct hodin práce dostávala mzdu 1,20 K. Za tento výdělek mohla dělník jen nutně žít, pokud byl ovšem zdravý a mohl pracovat. Podobně vzpomíná na své učňovské léta Bedřich Lakota: „V prvním učebním roce měl na hodinu 5 (pět) haléřů, ve druhém roce 7 haléřů na hodinu a ve třetím roce 10 haléřů za desetihodinovou denní práci.“

Dělník, který pracoval v dílně po celý svůj život a po zestárnutí nemohl již být výkonným pracovníkem, byl propuštěn z práce bez nároků na zpožitání ve stáří. Na sociální a nemocenské pojištění dělníků nebylo ani pomysleno. Tak nelidsky byla dělnická třída vykořisťována zaměstnavatelem. Hrubé zacházení některých mistrů a úředníků i nízké mzdy vyvolávaly nespokojenost dělníků, která čas od času vylitla v živelné stávky.

K první stávce příbořských dělníků došlo ve dnech 3. a 4. srpna 1863 v továrně Josefa Rašky. Pohnutí stávkou nutno hledat v sociálních podmínkách dělnictva Raškova továrny, která nebyla žádnou „oárou dělnického blahobytu“. Stávkující byli jednotní, jejich akce se vyzírala živelně. Po neshodě s tovaryšemi 3. srpna 1863 část dělnictva opustila dílny. Následujícího dne se shlukli stávkující před továrnou a chtěli zabránit v nástupu do práce těm, kteří se k nim nepřidali.

O chystaném postupu se dověděli tovaryši a povolali na pomoc četnictvo, které se dostavilo na místo dříve, než stávkující mohli provést svůj úmysl. Na účastníky stávky bylo podáno trestní oznámení a čekal je soudní proces.¹⁾

Uvolnění spolkového a shromáždovacího práva po vydání prusovské ústavy roku 1867 umožnilo i příbořskému dělnictvu přejít od živelného, neorganizovaného hnutí k hnutí organizovanému. Vznikají první dělnické spolky vzájemného a vzdělávacího charakteru.

Roku 1868 byl v Příboře založen Krankenverein der Fluschen Arbeiter, který však hájil více zájmy zaměstnavatele než zájmy dělníků. Roku 1869 vznikl Arbeiter-Bildungsverein (Dělnický vzdělávací spolek) Harmonia. Jeho stanovy byly potvrzeny moravským místodržitelstvím 2. ledna 1869. Spolek vznikl s výslovným odkazem na příklad Dělnického vzdělávacího spolku ve Vídni. Důsledně uplatňoval zásadu rovnosti obou národností, stanovy byly předloženy ke schválení v německém i českém znění. Spolek se stal šíitelem socialistických myšlenek a základnou pro vytváření politické organizace dělnictva.²⁾ Zřejmě z těchto důvodů byl v roce 1873 úředně rozpuštěn.

V Příboře měla ohlas i výzva ustavujícího kongresu II. internacionály roku 1889 k boji za osmihodinovou pracovní dobu a za uznání 1. máje jako dělnického svátku. Kdy byl v Příboře poprvé oslaven První máj, není známo. Za Rakouska byl První máj pracovním dnem, ale organizované příbořské dělnictvo pořádalo jej každým rokem v restauraci Na Mexiku v příbořské pivovarské zahradě na Sklápku nebo v Národním domě na náměstí. Oslavy se konaly střídavě v Příboře a v Koplivnici. Těchto oslav se dělnictvo zúčastňovalo v hojném počtu, přestože ztráceli nárok na úľahu mzdu a hrozilo jim propuštění z práce.

Starý dělník Jan Kutáč z Příboře-Věsky č. 30 vzpomíná prvomájových oslav takto: Oslavy a průvody Prvního máje za rakouské dynastie se pořádaly společně s dělnictvem z Příboře, Koplivnice a Blatovic, a to od roku 1891 každý další rok. Oslavy se zúčastňovali dělníci odborové organizovaní, a to kovodělníci, dřevodělníci a lakýrníci koplivnické a butovické továrny.

Vždy před Prvním májem se scházely odborové organizace k poradám a uspořádání oslav střídavě v Příboře, Koplivnici a Blatovicích. Pro správy závodů to nebylo příjemné; průvod po cestách a ulicích musel být ohlášen na okresním hejtmanském v Novém Jičíně, které původ povolávalo. Rečníci byli vždy z Ostavy: redaktor „Ducha času“, s. Chalupník, redaktor Rýd, nebo poslanec Prokeš aj. Průvod z Koplivnice se spojí s příbořskými v Draholic (nynější Lubíně) a hromadně se ubíral s hudbou a zpěvem revolučních písní do Příboře na náměstí, kde byl tábor lidu. V továrně Neusserové byli všichni dělníci odborové organizovaní, a ti se všichni zúčastňovali májových průvodů.

V čele průvodu se nesl vždy rudý prapor — symbol dělnického hnutí. Po hodinovém i delším projevu na táboru lidu se dělníci rozcházeli v nejlepší pořádku. Odpoledne byla lidová veselice na „Mexiku“ u Kriebků, nebo v pivovarské zahradě u Simprů, nebo v Klokočově u „Volných“ v zahradě. Největšími odpůrci těchto oslav byli místní tovaryši a velební páni z fary v Příboře. Dělníci z továren Reiser, Mandlor a Schmeizer (výroba pleteného zboží) se májové oslavy zúčastnit nescházeli. Dělníci těchto závodů nebyli odborové organizovaní.³⁾

Vřevem blízké Ostavy a vandroních tovaryšů, kteří se vraceli z vandru, vznikala v 90. letech mezi dělnictvem příbořským myšlenka spolčování dělníků tak, jak tomu bylo v jiných krajích. Nemaly vliv v tomto směru měly i dělnické časopisy „Duch času“, „Cervánky“ a „Rošpěle“. Zejména v posledních dvou časopisech, vycházejících v Brně, se objevovaly i četné zprávy pronáující svízelné poměry dělníků v Příboře. Mezi příbořským dělnictvem začali rozšířovat dělnický ústak Jan Kalms, který přišel do Příboře z Moravské Ostavy, Jan Bár a Karel Šitavanc.

Když se podařilo získat mezi dělnictvem příbořským větší počet stoupenců, bylo na důvěrné schůzi usneseno založit podle vzoru z Moravské Ostavy politickou organizaci sociálně demokratickou, která vznikla roku 1897 na schůzi v hostinci „Mexiko“.

Na této ustavující schůzi byl zvolen prvním předsedou pomocný dělník Josef Rjičák. Členy výboru byli: Jan Kalmus, Jan Bár, Karel Šitavanc, Josef Koliba, Alois Kresta, Jan Kutáň, Rudolf Sugórek a Václav Tyleček. Mezi nejvýznamnější tehdy patřili členové výboru: Karel Šitavanc, dělník a Jan Kalmus, zahradník a fotograf. Z hostince „Mexiko“ bylo brzy činnost nově založené dělnické strany sociálně demokratické přeneseno do bývalé pivovarské restaurace „Slipku“ (nyní ředitelství státních státek).

Členové nově založené dělnické strany se rekrutovali hlavně z kamnářských továren Nusserovy, z továrny na obyčejný nábytek v Drnholci (nyní Lubíně) a z dělníků pracujících v kopřivnické vagonce. Z místních továren bylo ve straně velmi málo členů, a to ještě tajně, neboť jim hrozilo propuštění z práce. Dělník „socialista“ byl tehdy v Příboře přehříván a často považován za vyhoštěnce, a to vlivem majitelů továren, kteří viděli v organizaci dělníků velké nebezpečí. Velkou vinu a podíl na brození pokroku a rozvoje dělnické organizace mělo fara se svými kněžími, jichž bylo tehdy v Příboře sedm. Ve svých kázáních v kostele a v náboženském vyučování ve školách silně ovlivňovali tehdy málo vyspělé obyvatelstvo.

Osvětová činnost politické strany dělnické byla zaměřena na osvětovou uvědomovací práci mezi dělnictvem, a to rozšiřováním socialistických časopisů a brožur. Z časopisů to byly „Ostrovský deník“, „Duch času“, brněnská „Rovnost“, „Moravský buditel“, „Práva lidu“ aj. Po děl vycházel časopis „Jaro“, ilustrovaný M. Alšem. Osvětová práce se nesla dvěma směry: vysvětlovat dělníkům národohospodářské otázky a přilákat zblázněné dělnictvo. V této době žilo dělnictvo pod vlivem náboženských předsudků a církve římsko-katolické, která hlásala pasivní heslo: „Clavče, pracuj a Bůh ti požehná.“

Roku 1897 vznikl na podnět dělníků ve straně sociálně demokratické také první esperantý kroužek. Dělnictvo již tehdy pochopilo, že proletářský internacionalismus není možný bez vzájemného porozumění mezi dělnictvem různých národností, které má společného nepřítele — kapitalismus. Příbořský dělník Josef Káňa, stojač v kopřivnické vagonce, byl pověřen objednat učebnice esperanta. Pak se začalo vyučovat v hostinci „Na rožku“. Učitelem byl dělník kopřivnické vagonky S. Soula z Bystřice pod Hostínem. Po tříhodinném vyučování byl Soula povolán do Ruska, kam také odejel. Vyučování esperanta pokračovalo v bytě dělníka Josefa Káně v Příboře na Benátkách č. 133.]

Důležitou otázkou pro příbořské dělnické hnutí byla otázka zajištění vlivu mezi dělnickou mládeží. Značná část dělnické mládeže v Příboře byla koncem 19. a počátkem 20. století organizována v tělocvičné jednotě „Sokol“. Její náplní byla vedle pěstování tělesné výchovy i výchova členů ve vlasteneckém duchu, jak k tomu nutně tehdejší národní stát a germanizační snahy německých vládnoucích kruhů v rakousko-uherské monarchii. Touto náplní byli však dělníci odpuštěni od otázky sociální, která na ně těžce dolehala. Aby se tamuto ideologickému zmatku mezi dělníky čelilo, byla v roce 1909 založena Dělnická tělocvičná jednotka v Příboře, do níž přestupovali mnozí mládí uvědomělí dělníci, neboť poznali, že byli vlnouci vrtvou měšťáků v příbořském Sokole mnohdy přehlíženi. Dělnická tělocvičná jednotka sídlila v Příboře-Klokočově v hostinci p. Súdlika. Zakládajícími členy byli dělníci blízkých továren. Pamětníci uvádějí tato jména: předsedou byl Jiří Honěk — obuvník, náčelníkem Václav Satek — dělník louboučnické továrny, ostatní členové byli: Ludvík Burzák, kamnář, Karel Šitavanc, František Filip, Klement Helma, Josef Chromčeka a jiní.

První veřejné cvičení Dělnické tělocvičné jednoty bylo roku 1910 na cvičišti u Lábní v blízkosti továrny fy Reiser (nyní Loana), druhé okresní veřejné vystoupení bylo roku 1913 na Sítelnici ve Skatnici.

V Klokočově u Příboře částečně plnila úkoly politické strany sociálně demokratické odborová organizace kamnářů, založená roku 1905 v továrně Fr. Neussera.

Snažila se získat vliv i mezi zaměstnanci dvou zbývajících klokočovských továren, Reiserovy a Mandlerovy. Když vyšlo najevo, že některá z žen se stala členkou strany dělnické, byla ihned propuštěna. Kamnářští dělníci byli firmou posláni do různých zemí bývalého Rakouska, kde získávali zkušenosti, a tak se stávali nejvýznamnějšími členy dělnického hnutí. Mezi funkcionáři této organizace byli: Jan Zárský, František Strakoš, Fr. Bliský, N. Bliský, Šrubof, Jan Lakota, Josef Filip a jiní. Společnou místnost měli u občana Kuchaře, host. č. 76.]

Příbořští dělníci zaměstnaní ve vagonce v Kopřivnici se v roce 1906 zúčastnili stávek, která trvala čtyři týdny. Dělníci tehdy žádali zvýšení mezd a zlepšení pracovních podmínek. Tato stávka skončila úspěšně. Pozoruhodné tehdy bylo, že se stávkujícím dělnictvem sympatizovala široká veřejnost příbořská, příbořští rolníci i rolníci z okolí, kteří přiváželi do pivovarské vagonky v určené dny brambory, obchodníci různé potraviny, které stávkový výbor dělníkům rozdával. Tehdy nešlo jen o stránku hospodářskou, ale i o národnostní poměry: vedení zřovu v Kopřivnici nutilo totiž české dělníky, aby své děti dávali do německých škol, a tím germanizovali náš kraj i v Kopřivnici. Stávka měla pilznivý ohas i u příbořských dělníků pracujících v místních továrnách, kteří se začali více zajímat o dělnickou otázku. Stoupající drohota potravin a životních potřeb vyvolala novou stávku v Kopřivnici v roce 1912. V kopřivnické vagonce byla nejdelší týdenní pracovní doba — 57 hodin (jinde většinou 54 hodin), mzdy malé, zato akcionářům se vypláceny nejrůznější dividendy — 20 %). K tomu nacházelo kopřivnické dělnictvo mlčet a na jaře roku 1912 vstoupilo do stávků, která byla nejdelší v bývalém Rakousku. Trvala od 9. května do 17. října, skončila tedy po 23 týdnech. V této stávce se uplatnily odborové organizace dělnické, které vlemožně podporovaly stávkující, a když se nastřádaly fondy vyčerpaly, pomáhaly dělnictvu najít práci jinde, i když nebylo dosaženo všech požadovků dělnictva, byla stávka z hlediska bojů dělnické třídy velkým vítězstvím.] Příbořské dělnictvo zaměstnané v Kopřivnici sdílalo stejné osudy jako dělníci v Kopřivnici.]

Velmi nepříznivé důsledky pro dělnické hnutí měla první světová válka. Přinesla dělnictvu bídu a hlad, byla omezena činnost politických stran, zavedena přísná cenzura tisku a zákaz všech schůzí a shromáždění. Dělnické hnutí v Příboře bylo postiženo ještě tím, že část členů stran musla nastoupit vojenskou službu. Místní továrny byly přeměněny na výroby válečné výstroje a výstroje a dány pod vojenský dozor. V punčochárnách fy Reiser, Mandler a Schnürer byla zavedena výroba vojenských stejnaků. V kamnářské továrně byla zřízena opravná vojenská botů a jako dělníci tam byli nakomandováni vojáci. Zhoršující se situace v továrnách se projevovala vynecháváním pracovních směn, které byly později protestem proti Rakousku a válce. Vojáci místní posádky sháněli dělníky po domech a vadili je do práce. V továrnách, také v kopřivnické vagonce, byla zřízena vězení, kam byli provinčeni po práci odváděni vojáci vždy na noc. Při těšších provinčích, když se vynechávají směn opakovale, byli takoví dělníci souzeni vojenským soudem v Ostrově. Tam vládl pověstný generál Matuschka, známý svou bezohledností vůči Čechům. Mnozí dělníci pacifikli jeho zvláštním tle.

Zásobovací situace se prodlužováním války rok od roku zhoršovala. Šílil se polní prch, lidé v noci chodili do polí, vyhrabávali brambory a brali si různé polní plodiny. Děti trpěly podvýživou, neboť nebylo nejnutnějších potravin. Ženy dělníků, aby alespoň něco sehnaly, musely nosit rolníkům oděvní svršky, laňní prádla, boty i osobní prádlo. Mezi některými sedláky byli i takoví, kteří věci od dělníkůž žen brali jako dary a za poskytnuté potraviny nechávali si ještě zaplouti. Takovým bezohledným lidem se říkalo v té době „kefosi“. Nebylo proto divu, že za takových okolností došlo v Příboře 14. července 1917 k hladovým bouřím. Hladovějící lidé se vrhli na pivoz plný chleba, který se zastavil na náměstí, když voška někým odkočil. Když se vrátil, vůz byl prázdný, chleba byl rozebrán. Ženy, na které se již nedostalo, vrhly se do ob-

zhodů a začaly drancovat. Zvěst a tom se rozšířlo rychle po městě i do továren, kde ženy opustily práci a snažily se také něco schytat pro sebe. Při této nenadálé „inven-ture“ se ukázalo, že zboží, které nebylo možno sehnat, měli obchodníci uschováno a prodávali je tajně a předraženě.

Místní četnictvo nestálo zdatot toto hladově zbavování, proto bylo z Nového Jičina povoláno vojsko. Nastala zatýkáni, domovní prohlídky. Ti, u nichž bylo nalezeno něco z vyřencovaných obchodů, byli odsouzeni krajským soudem v Novém Jičíně a mnohé ženy potrestány vězením od 14 dnů do tří měsíců. Jedna dělnička žena, u níž byl nalezen jeden bucháň chleba, 4 kousky mýdla a 5 kg mouky, byla obžalována i proto, že neuposlechla rozkazu velitele k rozchodu, ba byla i obviněna, že nabádala ostatní ženy, aby neuposlechly. Byla odsouzena k 6 týdním vězení.

Po tříletém vědním strádání obyvatelstva najednou prolétla zpráva, že v Rusku propukla revoluce. To vyvolalo naději, že válka brzy skončí, ale zároveň obav, že Rakousko vyhráje válku, a tím že budou zmařeny sny o samostatnosti Československa.

V těchto dobách nebyl rozhlás ani televiz, občané byli odkázáni jen na úřední zprávy o této významné události. Úřední oznámení byla zaměřena k tomu, aby zostránila obyvatelstvo, hlavně dělnictva, aby neprojevovala k ruské revoluci sympatie a nechápovalo ji jako příklad k následování. Po utváření brist-litvského míru navraceli se domů rakouští vojáké, kteří prošli ruskou revolucí a mohli tedy vysvětlovat svým soudruhům, oč v této revoluci šlo. To mělo velký vliv na sebedůvěru dělnictva a jeho zradikalizování v českých zemích i v Příboře. Vznik samostatné Československé republiky se setkal s velkým nadšením českého obyvatelstva. 28. října 1918 se kanal na přiborském náměstí velký tábor lidu. Přestože revoluční dělnictvo stálo v popředí těchto událostí, ukázalo se nakonec, že nedocenila své revoluční síly a byla třeba ještě několika dalších desítek let bojů, než se práva pracujících změnila z pouhých požadavků na skutečnost.

Poznámky:

- 1) Františka Vojná, provd. Sattková, matka autora článku, nar. r. 1865 v Příboře, pracovala v soukenické tvárně Flussové 15 let, a to od roku 1880 do roku 1895.
- 2) Bedřich Lakota byl zeměměřičským učněm v továrně Flussové v Příboře v letech 1913—1916.
- 3) Moravské noviny, ročník XVI., 1. ledna 1864.
- 4) Srv. Jan Janák Dvě studie o počátečních dělnických hnutích ve Slezsku, Vlastivědný věstník moravský 1924, č. 1, str. 94—95.
- 5) Podle záznamu vzpomínky J. Kutáče z 9. VI. 1958.
- 6) Druhým předsedou byl po první světové válce zvolen František Novák, ředitel dělnické nemocenské pokladny v Příboře. Pozdější předsedové byli: Alois Dostál, kovářský mistr v Butovicích, František Beneš, ředitel nemocenské pokladny v Příboře, posledním předsedou byl Rudolf Kortánek, dosud žijící v Novém Jičíně.
- 7) Na počest tohoto prvého esperantského kroužku dělnického byl zasozen v září 1924 kámen v Jubilejním parku osvobození s daty: 1897 a 1924.
- 8) V muzeu v Příboře je dochována fotografie skupiny komandů z roku 1905.
- 9) Dosud žijící starý dělník Josef Kopka, který za velké stávky v Koplivnici pracoval v Berlíně, vzpomíná, že i v Německu byli verbováni dělníci koplivnické stávkovkazi do Koplivnice nejzášle a tím prokázali svou solidaritu se stávkujícími. Tato verbování byla uweřejňována po celou dobu trvání koplivnické stávk. Již tehdy se mezi dělnictvem šílilo mezinárodní soudruztví a vzájemná podpora.
- 10) Viz dr. Karel Otto: Stávka v koplivnické vozovce v roce 1912.

Léta 1918—1938 (Zdeněk Jonečka)

Po vzniku CSR zmizel sice národnostní útlak, ale kapitalismus, přinášející sociální útlak, cyklické krize a nezaměstnanost, zůstal.

Během roku 1922, kdy vrcholila u nás hospodářská krize, první po vzniku CSR, zvrhly se brány téměř všech průmyslových podniků v Příboře. V pravosu zůstalo pouze Neussorova továrna na kámo s 85 zaměstnanci.

Současně klesl počet dělníků v koplivnické Tatře z 5000 v roce 1918 na pouhých 1500 a v butovické vagonce z původních 1500 na 700. Protože v obou strojárnách strátlo zaměstnání mnoho lidí z Příboře, nabyla nezaměstnanost v našem městě katastrofálních rozměrů.

Během následujících dvou let, kdy se dala krize na ústup, přijaly přiborské továrny do práce 1100 dělníků.

V buržoazní CSR však už nikdy nenašlo ve zdejším průmyslu obilí 1400 lidí, jak tomu bylo v roce 1914. Počet pracovních příležitostí se napopk vytvářelo zmanoval v důsledku bankrotu firmy Neusser v roce 1924, v důsledku chronického poklesu výroby v kloboučnické továrně a v důsledku krochu Mandlerovy pleťárny v roce 1931.

Firma Mandlar uvrhla do zkazy nová velká krize, která postoupila kapitalistické hospodářství po několik let. Tehdy se znovu propustilo v Koplivnici i v Butovicích. Např. Tatra, která v září 1932 zaměstnávala 3600 dělníků, v následujícím roce z nich 1200 propustila. To znamená, že tím propouštěni v Koplivnici skončilo. Vlády ještě v lednu 1935 dostala výpověď 300 lidí. Výluka v obou velkých továrnách postihla dělníky z Příboře daleko kručěji než v roce 1922, protože vleká nezaměstnanost odsu-zovalo mnoho lidí k životní na celé roky.

„Kam se člověk obrátí, nestýjí nic jiného, než to dvě hrozná slova — krize a nezaměstnanost,“ zaznamenal tehdy městský kronikář.

V roce 1932, tedy v době, kdy krize zdaleka nedosáhla svého vrcholu, dostávalo v Příboře v průměru 585 nezaměstnaných stravovací lístky, neboli, jak se s trpkou ironií říkalo, Iebračanky. To byla týdenní podpora v nezaměstnanosti ve výši 20 Kč pro ženaté a 10 Kč pro svobodné. Protože na Iebračanky nemělo nárok 40 až 50 % nezaměstnaných, které podporovaly odborové organizace, lze celkový počet lidí bez práce v Příboře odhadnout zhruba na 1000. Přitom šlo o městě, nebereme-li v počet obyvatelstvo Klokočova a Věsky — tehdy samostatných obcí — 4800 lidí.

Naděje, že by nezaměstnaný mohl najít práci někde jinde v okolí, byla mladá. Vlády z 86 900 obyvatel okresu Nový Jičín byla v roce 1934 14 000 bez práce.

Filantropické snahy, zaměřené zejména k zmírnění dětské bídě, podzavoval nedostatke peněz. Vyplyvá to ze zprávy o činnosti Okresní péče o mládež v Příboře, publikované v ročníku 1934 vlastivědného měsíčníku Krasařsko: „Odbor rodinné péče podporoval celkem 650 dětí nákladem 16 885 Kč.“

To znamená, že na jedno dítě připadalo za rok 25 korun 90 haléřů, čili 2 koruny 15 haléřů měsíčně.

Funkcionáři péče o mládež, a jejich osobní obětavosti nemůže být pochyb, hledali i jiné možnosti k zmírnění kručáho údělu hladovějících dětí. Davidové se o tom z jiné zprávy v témže ročníku Krasařsko: „Na akci Okresní péče o mládež v Příboře přihlásilo se od 1. XII. 1933 rotím přibližně 100 rodin, jež jednou nebo vícekrát v týdnu vezmou k obědu chudé dítě. Je to velký pomoc a ocenění jejich, kdo ví, jak mnohé dítě se za celý týden řádně nenají.“

Je na místě zde připomenout, že život v buržoazní CSR, kdy proletáři dostávali Iebračanky a jejich děti drobty spadále ze stůl stých, byl ličen kontrarevolučními žvanily v roce 1908 jako zlatá doba hojnosti a nedostížného humanismu.

V boji proti bídě realizoval se správa města nápad, který vyvolává jisté rozpaky. V objektu zkrachované Mandlerovy továrny byl totiž zřízen pracovní tábor pro nero-

městské mladá lidé. Pobyt v táboře nesměl přesáhnout 90 dní. Pracovalo se pouze za stromy.

Velmi živo bylo v třicátých letech u tzv. vědeckých ohňů, které plány mezi Hornovou hůrkou a pravým břehem Lubiny na několika čtverečních metrech děrovanou rozpuknou půdy. Motal tam metan, jenž umíkal ze země v místech někdy jiného geologického vrtu. Zejména v chladných ročních obdobích shromažďovalo se a přespávalo v těchto ohňů mnoho nezaměstnaných a jiných vydlážděných kapitalistické společnosti. Aby odstranila tyto lidi z obvodu Příboře, dala městská rada svést plyn do vysoké kalné roviny. Lákavěce přitahovaly lidi bez přístřeší stola obecní pokladna 200 000 Kč. Druhým důvodem pro uhašení ohňů byla ovšem i obava, aby v případě války nestloužily k orientaci nepřátelských letadel.

Aby byl obraz života proletariátu úplný, je třeba aspoň stručně pojednat o cenách a úrovni mezd.

Týdenní výdělek v příbořských pletárnách byl 45 až 120 Kč, zcela výjimečně dosahoval 150 Kč. Denní mzda většiny dělníků se však pohybovala kolem 10 Kč.

Pro charakteristiku kupní síly koruny uvedeme aspoň několik údajů z období velké krize, kdy nízká papírka srazila ceny na minimum. V letech 1931 až 1933 stál 1 kg pšeničné mouky 3 Kč, 1 kg kroupice se prodával za 3,60 Kč, 1 kg cukru za 6,10 Kč. Průměrné ceny vopového masa, které ve dvacátých letech kalily mezi 16 až 21 Kč, klesly za krize na 13 Kč a průměrné ceny havěšiny z původních 13 až 14 Kč, za 1 Kč na 7 až 9 Kč.

Za nízkými cenami masa je ale nutno vidět bídu malého zemědělce, spojenou se zadlužením a exekucemi.

Není těžké si spočítat, že dělník s měsíčním příjmem kolem 300 Kč, mnohdy živitel rodiny, nemá rovna na různých učelích, o nelidském údělu nezaměstnaných ani nemluvě.

Příbor se svými nízkými mzdami nebyl přirozeně nějakou raritou. Vždyť na počátku roku 1930 mělo v republice 216 000 dělníků denní mzdu nižší než 6 Kč, 344 000 vydělávaly denně 6 až 10 Kč a 482 000 od 10 do 14 Kč. To znamená, že úhrnem 1 042 000 dělníků vydělávalo v CSR za týden méně než 100 Kč.

Jestli dnes se najdou lidé, kteří rádi mluví o zlatých časech za kapitalismu. Neoporné byly tehdy vrstvy občanů, které měly zlaté časy. Proletariát to však nebyl. Dominantní postavení v Příboře mezi dvěma válkami měla lidová strana. Dostávala ve volbách zpravidla třetinu hlasů a Oldřich Otáhal, její člen, seděl od roku 1927 až po Mnichov v křesle starosty města a od roku 1933 také v poslonecké sněmovně.

Silné pozice měla i sociálně demokratická strana, která se opírala přibližně o pětinu voličů.

Ostatní strany hrály v politickém orchestru města druhé housle, KSC nevyjímaje. Jenom jednou za buržoazní republiky se stal členem municipality komunist. Byl jím v letech 1927—1931 sochař František Juraň.

Soudruka Juraň byl významným a vděným činitelem revolučního hnutí na Ostravsku. Byl vůdce nejen pro velké životní zkušenosti, sečtenost a rozsáhlé jazykové znalosti (znal několik jazyků a hlubokou znalost života nabyt zejména dlouhým pobytem v cizině, včetně USA), ale i pro obětovost a povnost charakteru v boji za socialismus. Nabajedně poskytoval přístřeší německým komunistům, kteří uprchli z hitlerovského Německa, nejednou byli jeho hasy komunističtí poslanci, které státnické povinnosti přivedly na náš okres.

Pro rozložení politických sil, které se po celých dvacet let příliš neměnilo, jsou charakteristické výsledky parlamentních voleb z roku 1925. Ze 4200 voličů odvažovalo své hlasy lidovcům 1541, sociální demokracii 837 a KSC 250. Z levého břehu Lubiny o z Benátek obdrželi komunisté 147 hlasů, z Klokočova 67 a z Věsky 36. Není bez

zajímavosti, že v Kopřivnici se tehdy vyvíjelo pro KSC jen 138 voličů.

Komunistická organizace, a její existenci v Příboře máme první doloženou zprávou z roku 1923, měla v roce 1931 40 členů a před Mnichovem 36. Ve srovnání s dneškem se to zdá málo. Jenže tehdy nebylo snadné být členem KSC. Každý organizovaný komuniste byl registrován a sledován policií, musel počítat s perzekucí v zaměstnání, s žalováním a osobními i bytovými prohláškami. Set-il na vojnu, šlo s ním hlášení o politické nespolehlivosti. A pokoušil-li se rozšiřovat v kasárnách komunistické letáky, riskoval, že bude souzen pro zločin vzpoury.

Ostatně, síla strany netkvěla tehdy ani tak v počtu členů, jako v jejich kvalitě. Vždyť roku 1929 měla KSC pouhých 20 000 členů, a přece jí volilo 752 560 lidí.

Můžeme-li o politických poměrech v Příboře mezi dvěma válkami, nemůžeme se nezmínit o Sudetoněmecké straně, agendáře hitlerovců v CSR, k níž se v našem městě přihlásilo v parlamentních volbách roku 1935 70 německých voličů ze 100. Absolutní počet jejich hlasů byl ovšem malý, neboť německá menšina nepředstavovala ani 5 procent obyvatel Příboře.

Nehédneme nyní zblízka do tehdejší politické kuchyně klerikálních předků. Povšimneme si, jak se s oblibou vyzívali v nicotném hostění, vyvárajícím z jejich úzkoprsného partojnictví.

A protože klerikálové nepřestávali po celou dobu války svými činy dokazovat, jak jim leží na srdci „osud trůnu hohaburského“, není divu, že po pádu monarchie došlo u nás k hromadnému odchodu z církve pod tehdy populárním heslem „Pryč od Říma!“

V příbořské farnosti jen do roku 1922 vystoupilo z církve 274 lidí. Současně se v městě ustavila ateistická Vánoce s 56 členy.

Znepokojení klerikální činitelé rozhodli se bránit útekům z církve, ztrestat odpadlíky a aspoň některé z nich přinutit k návratu do vatikánského ovčince. Těchto cílů chtěli dosáhnout neobyčejnou formou nátlaku, o němž se v městské kronice píše: „Politická strana lidová brání se proti pohřbívání bezvěrců na místních hřbitovech, zástupci její v městském zastupitelstvu a městské radě zaujmají k těmto otázkám vědy stanovisko krajně odmítavé, odcházejí se schůzí, čímž ruší jejich činnost.“

Celá ta šabomyšlivoj vojna skončila po dlouhých tahanicích zdávkou vyšších instancí, které celkem logicky usoudily, že každý občan města má právo být pohřben na městském hřbitově.

Tmářský způsob myšlení o malichernou svárlivost místních klerikálních veličin dobře dokládají některé další jejich činy.

V září 1924 pořádal Okresní osvětový sbor v Příboře městskou radu o převzetí žesného patronátu nad slavností k uctění památky Jana Žižky z Trocnova, od jehož smrti tehdy uplynulo 500 let. Městská rada však požadavek osvětových činitelů odmítla šesti hlasy proti dvěma. Šest pánů radních tak bezostyšně projevilo mentální spřízněnost s kardinálem Schwarzenbergem, autorem výroku, že „hustí byli bando lupičů a žhůř.“

Oslava geniálního vojevůdce proběhla však úspěšně i bez polehnutí městské rady. K lidu, který se 12. října shromáždil na náměstí, promluvil o Žižkově významu zpisovatel Sošal-Tůma.

V tomto neobyčejném ideologickém souboji měla městská rada přece jen poslední slovo. Navzdory všem pokrokům rozhodla se vyzvednout mariánský kult, jehož nevinný rozkvět je, jak známo, spjat s dobou temna. Podle městské kroniky se tak stalo vskutku originálním způsobem: „9. dubna 1925 rozhodnutím městské rady povoleno celonoční osvětlení sochy mariánské na náměstí; farní úřad zalidil kabel a osvětlovací těleso, město dodá proud.“

Zbývá ještě pojednat o zdrojích ideových proudů, které tříšily bojovou jednotu dělnické třídy.

Je fakt, že nejen v Příboře, ale i v Kopřivnici a ve Stramberku se velmi mnoho

dělníků přiklánělo k reformistické sociální demokracii, ba i ke klerikálům. Jednou z příčin tohoto stavu věcí byla skutečnost, že dělnická třída na Příborsku nebyla sociálně homogenní. Pomineme-li tenkou vrstvu relativně slušně placené dělnické aristokracie, dělilo se dělnictvo podle svého hospodářského postavení na dvě skupiny. Vedle skutečných proletářů, odkázaných výhradně na mzdu, byli i polo-proletáři, dělníci, kteří vlastnili kus půdy. Je pochopitelné, že tato polo-proletáři snedněji se snižovali se snižováním mezd a že neradi šli do mzdových bojů. A mnozí z nich, zejména když se propouštělo z práce, s přehledným záměrem „přijížděli do fabriky na práci a mávali husou“, jak se tehdy s humornou nadávkou říkávalo.

Není divu, že se tyto lidé stávali snadnou kořistí reformistických a klerikálních kotečů.

Cím ale vysvětlit, že i mnozí vyloučení proletáři inklinovali k sociální demokracii nebo dokonce k lidovcům?

Je známo, že Šeánkova lidová strana se tradičně orientovala na zneuctví náboženského citění části dělníků a pod praporem boje proti nezabojným „sacárním“ je zpracovávala v reakčním duchu. Aby její vliv na tyto dělníky byl co největší, vstoupila je do křesťanských odborů, které měly početně najin církevních otců, ale i kapitalistů.

Početná část dělníků, nesporně upřímně socialisticky smýšlejících, byla obrátěná sváděna z revoluční cesty soc. dem. demagogy, kteří hlásali, že Řijnová revoluce nemůže být pro nás příkladem, protože k ní došlo v zasažené zemi, a že my, průmyslová země, v jejími žele stojí nadto velký humanitář Masaryk, musíme volit k odstoupení kapitalismu cestu mírnou, cestu reformem. U nás prý se obejeme bez násilného rozbití buržoazního státního stroje, bez diktatury proletariátu.

A není náhodou, že v letech tato argumentace kapitalistických agentů v dělnickém hnutí se shoduje s argumentací trubadurů kontrarevoluce v černém roce ledáctím osmém.

V takovém zatuchlém ovzduší, zamořeném klerikalismem a reformismem, jen těžko získával půdu marxismus-leninismus, vědecké vyjádření zájmu dělnické třídy. Proto se také nestal Příbor rudým bodem na mapě buržoazní CSR jako např. Odry nebo Lískovec u Frýdku.

Tepro strašlivé ztulenosti z dob Mnichova a šestileté okupace otevřely mnohým lidem oči a naučily je správně se politicky orientovat. V důsledku toho během půl roku po slavném květnu 1945 vzrostl počet členů KSC v Příboře osmáctkrát ve srovnání s rokem 1938. A právě tento nevidaný rozmach revoluční strany dělnické třídy znamenal počátek konce černošské koalice, která ovládala Příbor mezi dvěma válkami.

Prameny a literatura:

Kronika města Příbora.

Krakovsko. Vlastivědný sborník východní Moravy, Roč. IV, 1934.

K dějům Taty Koplivnice. Sborník příspěvků II. Uspořádal Miroslav Křos, 1970.

Květoslav Kadlčík: Z historie Rudých odborů ve studénko-butovické vagónce. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 8—9, s. 1—7.

Jan Hanáček: K problematice nacionalismu a internacionálistu v dělnickém hnutí a dělnických stredcích na Novojičíně. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín 1, s. 16—21.

Jan Hanáček: Z dějin dělnického hnutí na Novojičíně v letech 1917—1921. K historii KSC na Novojičíně, vyd. OV KSC v Novém Jičíně 1966, s. 7—45.

Josef Pavlíček: Politické důsledky krize na Novojičíně v letech 1929—1934. K historii KSC na Novojičíně, OV KSC Nový Jičín 1966, s. 96—132.

Cestou bojů k vítězství I. II. Sborník materiálů z ideologické konference OV KSC v Novém Jičíně k 20. výročí osvobození CSSR Sovětskou armádou na Novojičíně.

31. března 1965.

Václav Kopecký: CSR a KSC.

PŘÍBOR ZA NĚMECKÉ OKUPACE A V ANTIFAŠISTICKÉM ODBOJI

František Marušan

Příbor byl po Mnichovu 1938 zahrnut do tzv. 5. okupačního pásma, ačkoliv tu žila jen nepatrná německá menšina asi 212 osob. Rozhodující pro okupaci Příbora však byly zřejmě průmyslové podniky, zvláště v Koplivnici, ve Stramberku a v Novém Jičíně.

V pondělí 10. října 1938 odešly kolem 9. hodiny poslední jednotky československého stýněného vojska a asi v 11 hodin vstoupily do města německé okupační jednotky, vitané asi 60 příborskými Němci. Novým starostou města byl jmenován Němec JUDr. A. Schneeweiss, úřady byly obsazeny německými úředníky, kteří odmítali jednat s obyvateli česky. Byla zastavena činnost všech politických stran, Dělnické tělocvičné jednoty, Sokola i Orlo a jejich majetek byl zabaven. Bylo likvidováno obecní knihovna a tzv. závodní knihy byly nacisty provokativně spáleny na šibeňáku.

Již před příchodem okupantů se ústečká ústav přestěhoval do Valašského Meziříčí, gymnázium převážně do Frenštátu. V budově gymnázia byla zřízena německá oberschule. České obecní a měšťanské školy byly nakrátko ponechány, byly však reorganizovány, až v roce 1943 zůstala ve městě jen osmiletá obecná škola.

Brzy po okupaci Příbora nastala persekuce občanů židovské národnosti. Některým se ještě před záberem podařilo emigrovat, někteří se podalili uprchnout do zahraničí a bojovali v zahraničních armádách. Asi 33 občanů židovské národnosti zahrnuje v koncentračních táborech, z nich se vrátilo po válce jen 6 osob.

Ani život ostatních občanů nebyl bez neustálých německých represálií. Občané byli totálně nasazováni na nucené práce do žele, mládež po vyžití šla do továren nebo na zemědělské usedlosti jako služky a čeledini k německým sedlákům.

České obyvatelstvo Příbora se nesmířilo s osídlením německou okupací a s jejími důsledky. Od začátku okupace se mezi příborskými občany objevovaly otevřené projevy nespokojenosti a narůstajícího odporu. První známkou odporu byl poslech zahraničního rozhlasu a šíření jeho zpráv. Němci nemilosrdně trestali poslechůžní zahraničního vysílání. Mezi postiženými byli již v roce 1940 Josef Záček, Marie Záčková, František Golc, Jan Svoboda, Jan Keisler.

Již od samého začátku okupace byla nejvýznamnější složkou domácího odboje komunistická strana. Vstoupila do ilegality vlastně dnem okupace. Její činnost byla dále vedena A. Kalmusem, O. Kubínem a F. Juránem. Činnost organizace byla řízena ilegálním ústředím v Ostravě. Již v listopadu 1938 byl zatčen v Příboře významný komunistický funkcionář, akademický sochař František Juráš. Po dvou měsících vyšetřování a nelidského týrání v Novém Jičíně byl pro svůj pokračující vác a nemož propuštěn z vězení a dne 7. září 1939 zemřel jako jedna z prvních obětí nacistické krutovlády v Příboře.

Jurášův úkol ve straně převzal Otto Kubín, elektrikář v Tatle. Zde, v Příboře a Libhořti organizoval odboj proti Němcům, především rozšiřováním protiněmecký zaměřených letáků, které z Vitkovických železárn pašoval Julius Veronesi, Kubín rovněž organizoval peněžní sbírky na pomoc rodinám zatčených. Zradou udávěte J. Jančáčka nebo Galika bylo jeho činnost prozrazena, Kubín byl 21. února 1942 zatčen, krutě vypyšán, a aby nikoho neprozradil, zvolil ve vězení dobrovolnou smrt 23. června 1942. Po něm se stala obětí gestapa skupina, kterou tvořil Rudolf Tomáček, Ladislav Sedláč, Vincenc Pikulík a Josef Dobeš. Po zatčení prvních ilegálních pra-

covníků KSC Sedláře, Tomáška a Kubína, organizoval Dobeš finanční pomoc rodinám zatčených a převzal jejich úkoly v ilegální práci. Vytvořil trojky, které plnily úkoly, dané ilegálním vedením KSC. V roce 1943 byl zatčen. Ačkoliv byl při výsleších tvrdil, nezvzdal nikoho. Prostřednictvím své manželky podával zprávy z vězení, především o svých výsleších a dával směrnicí pro další práci skupiny.

Existující dokumenty rozsvítují celé hnutí na dvě velké skupiny, z nichž první byla souzra Vrchlín zemským soudem v Litoměřicích v říjnu 1943. K trestům vyšším než 5 let byli odsouzeni Augustin Panáč a Alois Valchář. K trestům nižším než pět let byli odsouzeni dalších 15 lidí. Druhá skupina byla souzra ve dnech 18.–22. ledna 1944 ve Vroslavci. K trestu smrti byli odsouzeni: Rudolf Tomášek, Čeněk Pátek, František Radko, Rudolf Telořík, Josef Dobeš, Ludvík Linort, Jan Horobíl, František Morák, Ladislav Sedlák, Rudolf Bajer a Dominik Kobát. Ostatní členové skupiny byli odsouzeni k trestům až do 12 let.

Hned po zaboru vznikla v Příboře zpravodajská skupina pod vedením Hynka Křesťy. Tato skupina spolupracovala se zpravodajským oddělením 8. pěší divize v Hranicích. Již při likvidaci československé armády na jaře 1939 vzniká nová ilegální varšavská organizace, vytvořená z bývalých příslušníků armády, Obrana národa. V dubnu 1939 navázala vedení Obrany národa spojení s představiteli KSC dr. Bedřichem Václavkem a Antonínem Černochem. V Příboře byly vytvořeny dvě skupiny. Skupina vedená Hynkem Křesťou a skupina vedená Josefem Raškou a Josefem Petrošem. V červnu 1939 navázal úzké spojení s veliteli Obrany národa v Příboře Otto Kubín, vedoucí odbojové komunistické organizace v Příboře, a sjednal dohodu o spolupráci mezi ilegální komunistickou organizací a Obranou národa. Vzájemný styk zajišťoval Julius Veronáš. Dohoda zněla tak, že v případě ozbrojeného konfliktu s Němci se všichni podrobí vojenskému velení Obrany národa.

Obě skupiny pracovaly nadále samostatně, rozšiřovaly ilegální tisk, organizovaly přechod vojáků do Polska, poskytovaly úkryt pronásledovaným, předávaly zprávy výšim odbojovým organizacím, shromažďovaly a ukrývaly zbraně, šlokoviny a zdravotnický materiál.

Dne 24. září 1940 byla prozatím první skupina Obrany národa, postupně pak i ostatní. Velitelé byli popraveni, ostatní členové byli uvězněni.

Hned v prvních měsících po okupaci odcházeli příborští občané do zahraničí v naději, že budou mít možnost bojovat proti nacistickému Německu. Na východní frontě v Sovětském svazu bojoval v řadách 1. čsl. armádního sboru Jaroslav Lohrer-Lam a Oldřich Vodička. Na západní frontě bojoval v řadách československých jednotek Otakar Křesťa, František Böhner, Richard Orlavský, Oldřich Helma, Josef Štyva, Vladimír Vaněk, Stanislav Bittner, Arnošt Kacíř, Alfréd Goldberger-Hara, Alois Závodný, Antonín Voňný, František Talpa a Josef Luley.

Demonstraci před 17. listopadem 1939 se zúčastnili i studenti z Příboře, kteří studovali v té době na vysokých školách v Praze o v Brně. Z nich byli 17. listopadu zatčeni v Brně Karel Jalabák a František Maršálek. Byli vězněni v koncentračním lábore Sachsenhausen.

Jak pokračovala válka a fronta se přibližovala od východu k nám, začala i zde narůstat partyzánské hnutí. Příborští občané pomáhali jako spojky a pomocníci partyzánů, nebo se přímo účastnili partyzánských akcí v různých partyzánských oddílech. Nadáleho Příboře operoval v roce 1943 oddíl štramberáků partyzánů. Ti se snažili navázat kontakty se zkušenějšími, např. s partyzánskou skupinou „Jiskra“, a prostřednictvím Eduarda Herkla s partyzány Jakuba Bilka. Jejich pobyt na Štorku byl prozatím a jen včasné varování hajného Poszary je zachránilo před likvidací. Museli však hledat nový úkryt. Rozhodli se jej zřídit ve starém Neusserově tvárném objektu v Klokočově, kde bydlela rodina Lapačova. Gestapo však pravděle neustále pohledky v rodiců a příbuzných. Až opět na upozornění konfidenta Miroslava Joška rozhodlo

se gestapa prozkoumat i Neusserovu tvárnu. Došlo k přestřelce, při níž více utrpěli škody jen Němci; partyzánům se podařilo uprchnout.

Po této pro ně nešťastné akci začali Němci pátrat především po občanech z Klokočova a z Příboře, poněvadž bylo zřejmé, že obyvatelé byli s partyzány ve spojení a poskytovali jim všestrannou pomoc. Docházelo proto k postupnému zatýkání a popravám. Byli popraveni Jan Lapač, Leopold Krampl, Jan Melžák, Rudolf Šaín a Alois Lapač; v koncentračních táborech zahynuli Ludmila Hlubavová, Karel Kát, Josef Kotouček, Josefa Kotoučková, Jan Filip; vězněni byli Ferdinand Holub, Jaroslav Šmíček, Zdeněk Hudek, Otakar Schönwälder, Jan Jiřík, Marie Kátová, Pravomil Kotouček a Alois Hynar.

V partyzánských oddílech účastnících se Slovenského národního povstání bojovali a zahynuli Jan Filip, Josef Herlín, Hynek Tošenovský a Irina Veselková.

Od roku 1944 se v Klokočově scházela skupina mladiků a připravovala se k odchodu na Slovensko, aby se tam připojila k některému partyzánskému oddílu. Byla vyzrazena konfidentem Jančaříkem a v době od srpna do září byli všichni její členové postupně zatčeni.

Časť obyvatel využívali každé příležitosti, aby projevili svůj odpor proti okupantům. V tvárnách se to projevovalo různými sabotážemi, zpomalování výroby, nicméně materiálu i strojového parku. Mnohé tyto akce nebyly ani postihovány, většina z nich zůstala utajena. Byla-li některá vyzrazena, Němci viníky krutě stihali.

V pletárně Schürer bylo pro sabotáže zatčeno 7 důlníků — Karel Richter, Karel Faldyna, Rudolf Sattler, Vladimír Maris, Antonín Oldner, Ludmila Moniportová a Alois Panáček.

Začátkem roku 1945 se objevovaly ve městě první známky blížící se fronty. Nezářádný postup slovenské armády plánil volnou naději lidu a všemu českému obyvatelstvu Příboře bylo jasné, že nadcházející doba konce německé okupace naděje. Ještě v těchto posledních chvílích byl v únoru 1945 zatčen 21 občanů jako rukojmí a odvezeno do Terezína. Z nich zahynuli Jan Krampl, Metoděj Mandichuh, Alois Holub, František Šlosar, Josef Fořprecht. Krátce po osvobození země Stanislav Matzl a Rudolf Filip. Ostatní příborští občané se vrátili domů. Na slonku války padli členové ostrovské odbojové skupiny Vlado Cermák a Kvido Němec. V Pražském květnovém povstání bojoval Jaroslav Vidomý a ing. Čeněk Ochtrana.

Nesmířitelný a statečný antifašistický boj českého obyvatelstva Příboře a jeho okolí proti německým okupantům a fašistickým nášili si vyžádalo desítek životů těch nejstatečnějších, kteří přišli za nás národní osvobození a společenský pokrok obě nejvyšší. Těchto statečných nebude nikdy zapomenouti, stejně jako 10 sovětských hrdinů, kteří 6. května 1945 obětovali své životy za osvobození našeho města.

Použitá prameny:

Zpracováno podle archivních materiálů Českého svazu protifašistických bojovníků — jednoty Příboře.

1) Obžaloba vrchního státního zástupce u zvláštního soudu v Opavě z 15. 7. 1940, č. j. SJŠ 294/40.

2) Rozsudek vrchního zemského soudu v Litoměřicích z 27. 10. 1943, sign. 6–3 Ojs 115/43/106/43.

3) Archiv ČSPB Příboře.

4) Rozsudek nřm. lidového soudu 5. senátu z 28. 1. 1944, Potsdam, sign. 7 J 372/43, 5 H 147/43; Rozsudek německého lidového soudu 5. senátu z 29. 1. 1944, Potsdam, sign. 7 J 372/43 — 5 H 148/43.

⁷⁾ Zatykající rozkaz: Vyklešující soudce něm. lidového soudu ve Vratislavi z 8. 1. 1942, sign. B J 537/39 g — 356 a 945-41 g; Rozsudek vrchního zemského soudu v Litoměřicích z 26. 2. 1943, sign. 6/J OJS 53/42/218/42; Přípis plukovníka generálního štábu z 21. 11. 1938 č. j. 327 dkm 1938; Přípis velitelství 8. divize z 2. 12. 1938 č. j. 230 dův. 1 odděl. 1938; Přípis Hospodářské a kulturní rady ve Frenštátě velitelství 8. divize v Hranicích 10. 12. 1938, č. j. 90/38.

⁸⁾ Dokumenty archivu CSPB Příbor.

⁹⁾ Dokumenty archivu CSPB Příbor.

¹⁰⁾ Potvrzení Svoru portýrářů na Slovensku, Turč. Sv. Martin 8. 8. 1945, č. j. 776/46.

¹¹⁾ Dokumenty archivu CSPB Příbor.

¹²⁾ Nařízení „věrné ruky“. Opava 6. 7. 1943 Tr. Verw. Neutitschein, Freiberg 14-1.

OSVOBOZENÍ MĚSTA PŘIBORA A USTANOVENÍ ORGÁNU LIDOVÉ MOCI

Jaroslava Příkrylová

Město Příbor, důležité kulturní středisko české části Novojičína, očekávalo osvobození již od začátku roku 1945. Žil v lednu dunění děl ofenzivní Sovětské armády na východě doléhala až do našeho kraje. Fialisté se všemi prostředky snažili zamezit proniknutí Sovětské armády do průmyslových oblastí Slezska a Ostravska. Ve všech obcích Příborska byli Češi nuceni za tlakem stírných stavět na silničních zátočích z kmenů stromů, které měly uzavřít přístup do města.

V Příboře se takto pracovalo ve dne v noci, v zemi na kost smrtě. Stavily se přepážky („lípny“) na všech silnicích vedoucích k městu i v Klokočově k uzavření silnice z Místku, u nádraží k zajištění silnice od Frenštátu, u vjezdu na Klokočovský most, nad školami k uzavření Jičínské ulice a u hřbitova na ulici Ostravské. Další slabší uzávěry byly připravovány umlít části města v širším okruhu kolem náměstí.

V únoru 1945 byly za vojenského dozoru kopány u silnic a v polích kolem města zákopy, které měly sloužit pro boj pancéřovými pěštinami a strojními puškami. Na těchto pracích se museli zúčastňovat Češi až do konce dubna vždy v sobotu a v neděli. Pracovní povinnost se týkala mužů do 60 let, za neúčast vyhrožoval německý starosta Wilhelm Jahn tvrdými tresty.

Po zahájení ruské ofenzivy na východě se zvýšil pohyb vojáků a uprchlíků, kteří projížděli městem hlavně od řeky a Ostravy. V polovině ledna projel Příborem jeden z transportů vojenských zajatců. Byli to pravděpodobně zajatci pracující v dolech a hutích na Ostravsku. Byli vyčerpaní, oblečení v hadrech, na nohou mrať jen pitlovinu (mráz tehdy dosahoval až dvaceti stupňů pod nulu). Necovali v budově hospodářského družstva o strážě bránily jakémukoli styku s obyvatelstvem. Pamětníci vzpomínají, že Češi se přesto pokusili dát zajatým Rusům potraviny. Akce občanů

nebyla pozorováním městského tajemníka, renegota K. Opatřila, a mezi ním a velitelem transportu došlo k ostré výměně názorů, která skončila tím, že Opatřil byl z prostoru vykázan. Velitel pak potraviny zajatcům rozděl, ovšem jen proto, že zásoba jídla, které vezl s sebou, zůstala tak Němcům.

Přiblížování fronty hlásily četné letecké poplachy, v dubnu již téměř každodenní Z novici kolem města bylo možno pozorovat, jak sovětská letadla osvětlují cíle a nepřátelské postavení; zásoby sovětských letců byly plánovitě a přesně.

30. dubna 1945 byla osvobozena Ostrava, Sovětská armáda postupovala od Opavy směrem na Bilovec, Butovice a Studénku. Z Příbora bylo vidět i za dne oblaka dýmu, v noci zól ohně.

Od prvních dnů května zaslalovala střelba a do města přišlo německé dělostřelectvo. Město Příbor na důležité silniční komunikaci Hranice - Nový Jičín - Frýdek-Místek - Český Těšín, mělo zehrát důležitou úlohu v nacistické obraně. Do poslední chvíle byl Příbor označován německým velením za hýžné město. Přibýlo vojáků, v továrnách se neprovozovaly, obchody se zavíraly.

3. května zůstalo město bez dopravy, poštovního a telegrafního styku a bez elektrického proudu. Střelba zesílala, na město dopadaly první granáty a obyvatelé se museli uchýlit do sklepů. Před polednem začala sovětská letadla na transport německých vojáků, kteří tábořili u hřbitova zdi. Tehlé dne sovětská letadla bombardovala a ostřelovala palubními zbraněmi transporty Němců na silnici mezi Příborem a Rychalticemi.

4. května začali němečtí vojáci palat ve stodole Josefa Michla a na střechy města začaly dopadat ojedinělé střepiny granátů. Ve městě se předpokládalo, že Sovětská armáda přijde od Skotnice, tuhé boje se však odehrávaly u Rychaltic a Hájova.

5. května dopadaly ruské granáty do půl hodiny nad Klokočovem, kde byly umístěny pozice německého vojskusturma. Střelba nad městem houstla, německý velitel vydal rozkaz k uzavření přepážky z klád na Místecké ulici, obyvatelé se museli uchýlit do sklepů. Večer už byla nebezpečné opustit sklepy, granáty svířily nad Mlavami. Písný boj o Příbor byl sveden v lese Osůžina nad Klokočovem a na Hončově hůrce, která se stala opěrným bodem nacistické obrany. Na tomto kopci byla po celou válku umístěna pozorovatelná, odposlouchávací přístroje a dalekohledy, vše dobře maskováno.

V sobotu ráno 5. května kolem půl páté pronikl na okraj Klokočova sovětský tank, musel však ustoupit, neboť Němci dostali posily a počali kopat zákopy. Po celodenních bojích pronikla večer a půl devět sovětská hlídka od Osůžiny do domu Jana Jalabáče v Klokočově a byla obyvateli udesložena nadšeně vítána. V noci z 5. na 6. května boj pokračoval. Sovětská armáda ostřelovala silnici směrem k Ostravě a německé dělostřelecké pozice umístěné v různých částech města. Po půlnoci v neděli dne 6. května zahájili Němci ústup od Hončovy hůrky směrem k Příboru. Asi v jednu hodinu po půlnoci zapálili dřevěný most u nádraží a vyhodili do povětří železobetonový most spojující Klokočov s Příborem. Úmyslně též zapálili bývalý katolický dóm, jehož přední část vyhořela.

6. květen se stal pro město Příbor dnem osvobození. Před pátou hodinou ranní se objevily v Klokočově jednotky Sovětské armády, které postupovaly od Osůžiny a Hájku. Vojáci přebrodili Lubinu nad Klokočovským splavem a vozidla vjížděla brodem do města. Současně postupovaly k Příboru i jednotky od Hájova a Rychaltic. Němci ustupovali směrem na Nový Jičín a dále na Otomac. Demoralizovaní němečtí vojáci již nekladli téměř žádný odpor. Jejich morka byla zcela slomena, přesvědčení a kancí války projevavali větou „Deutschland ist kaputt“. Obyvatelé města mohli konečně opustit sklepy a kryty a nadšeně vítat své osvoboditele.

Za osvobození Příbora a jeho okolí obětavou život 12 rudoarmejců, za bojů

přihli o život po zsohu střeptinami granátů i 4 obyvatelé města. Hmotné škody, ke kterým došlo během bojů, byly odhadnuty na 1.275.773 Kčs staré měny. Zvlášť citelné byly škody na komunikacích, neboť ustupující německé jednotky ničily mosty a silnice. Škody způsobené kulturním zničením, školám a institucím, vzniklé zničením knihoven, archivů a zařízení, nelze vyčíslit.

Po vyhnání nacistů vystoupila do popředí otázka řízení města. Veliký význam pro kontrolní poměry měly národní výbory, které jako orgány lidové moci se ujímaly vlády na celém osvobozeném území. Zprávy o směřování a tvoření národních výborů byly vysílány již dříve zahraniční vládou, řídicí orgán však neexistoval. Přípravou a akceschopností byla jen Komunistická strana Československa, která měla již před dnem osvobození připraveny své kandidáty do budoucího NV. Několik hodin po osvobození hradka lidí, která neustatila ve vině nošení počit odpovědnosti a nezapomněla na cíl, vycvičený již dříve, dala popud k vytvoření prvního národního výboru. Z hlaucku lidí, shromážděných před radnicí, vystoupil člen KSC Josef Václavík a vyhlásil k vytvoření národního výboru složené z příslušníků čtyř politických stran, které se zúčastnily boje za osvobození vlasti. Tedy již několika hodin po osvobození města vznikl národní výbor, skládající se ze zástupců strany komunistické, sociálně demokratické, národní socialistické a lidové v poměrném zastoupení po čtyřech žlezech. Předsedou prvního NV byl jednovojně zvolen Josef Václavík, postovní záměstřitelec. Po záležitosti vojenské, bezpečnostní a pořádku byl zvolen inop. v záloze Hymek Gillier.

Ještě téhož dne (6. V.) byla zvolána porada, po které byly podniknuty záme kroky k zabezpečení pořádku ve městě. Vyhláškou bylo nařizováno odezvědní zbrání, Němci, zrádci a kolaboranti byli zajišťováni. Přední nacističtí pohováci včas zmizeli, ostatní Němci byli shromážděni nejřivě v budově Sokolovny, později převedeni do věmeňého tábora, který byl umístěn v závodě v Pischotzku v Klokočově (řines n. p. Tatra).

7. května byla práce MNV rozdělena do 9 rezortů, o to na rezort zsobování, úřad práce a veřejné práce, milice a politických deliktů, vojenských záležitostí, na administrativní oddělení, ubytovací rezort, věci finanční a dáchodkové, dále na rezort politických záležitostí a na oddělení informační.

Mezi první závažné činy MNV patřilo řada opatření směřujících k organizaci zsobování a k zajištění veřejného a soukromého majetku; byl dán rozkaz k utvoření milice, nařizováno hlášení osob, sestavovaly se pracovní čety k odstraňování válečných škod. MNV pořídil také soupis škod, způsobených válkou a frontou, zajišťoval budoucí a tovarní zařízení německých firem Reiser, Pischotzek, Schnürer. Tyto továrny se měly v budoucnu stát základem pro průmysl města. Se zástupci Sovětské armády — velitelem města kpt. Pleškovem a kpt. Stěpanovským byl sepsán česko-ruský protokol a předání tovarů a německých živností do správy města.

Život ve městě se v prvních třech dnech po osvobození rozvíjel pomalu. Stále ještě se nepropracovalo v tovarních, město bylo bez dopravního spojení, obchody sřstávaly bez přídělu zboží. Základní potraviny byly přidělovány množstvím přivoženým z okolních obcí, zsobovateli příděly se často musely řešit osobním jednáním v Ostravě a Valašském Meziříčí. Z řádů a z novin, které byly v omezeném množství přivoženy z Ostravy, doviděli se občané zprávy o Pražském povstání a konečné kapitulaci Německa. Ukončení války bylo 9. května 1945 oslavováno táborem lidu a mírovým projevem, při kterém promluvil zástupci čtyř politických stran a zástupci Sovětské armády. Na městské radnici byly pak vyměněny slavnostní přípitky na spolupráci mezi Československem a Sovětským svazem.

V prvních dnech po osvobození byly postaveny národní výbory velmi obtížně. Před jeho obětavými členy stála mnohá práce a úkolů, avšak nedostávali žádné instrukce, nefungoval telefon, vyhlášky a nařízení NV byly málo respektovány, práce volemeňých žinitelů byla podřívána nespokojenci. Přesto se činnost NV ustavovala

a 14. V. po souhlasu zástupců všech politických stran byl NV rozšířen o další 4 členy z řad KSC.

K další změně NV došlo 25. VI. v důsledku rezignace předsedy J. Václavíka. Předsedou druhého národního výboru byl zvolen František Rozehnal, odborný učitel, člen KSC. Nový NV byl dále rozšířen a zástupce z řad osvobozených politických vězňů; jednotlivé rezorty se stabilizovaly a něplá jejich práce se zlepšovala.

Činnost přeho i druhého NV přinesla velmi pozitivní výsledky; již 17. V. bylo obnoveno vyučování ve školách obecných a městanských, přípravými procesmi pro znovutvoření reálného gymnázia byl pověřen prof. Jaroslav Nehýbl. Přípravovalo se rovněž otevření učňovské školy, lidové školy zemědělské a dvouleté odborné školy pro ženskú povolání.

Mezi prvotné úkoly NV patřilo sestavení přehledu o škodách napáchaných nacisty nebo způsobených procházející frontou. Urychleně se opravovaly mosty a komunikace, po několika měsících s. Štěpán Vinkler s četou osmi lidí zneškodňoval munici a vybavniny vs všech místech Píbořska a v Rychalticích. Postupně se též řešil těžký problém bytový. Rychle se obnovoval i provoz na úřadech; již 6. V. byly v městské spořitelně otevřeny trezory s knihami a doklady a se sovětskými zástupci byl sepsán protokol a převzetí do správy města. Kancem května začala pracovat pošta, od června dáchodová a berní úřad, byla zřizována expozitura úřadovny sociálního pojištění.

Důležitou rolí sežrálo u MNV politické oddělení, které zahájilo činnost ihned po osvobození. K jejich pracovišti náplni patřilo prověřování a zajišťování místních Němců a kolaborantů, kontrola lidí procházejících městem, vyšetřování intemavých Němců. Oddělení také shromážděvalo materiálu pro lidový soud, vydávalo průkazy, vysvěděnec o národních a politické spolehlivosti, vystavovalo propustky. Po založení stanice SNB (5. VI.) členové politického oddělení odcházel za svým povoláním a v srpnu 1945 práce politického oddělení skončila. Podstatnou část jejich činnosti pak převzal Šbor národní bezpečnosti (SNB).

Září 1945 přineslo řadu událostí, které se odrážely i v činnosti MNV. Významným krokem na vývojové cestě k upřívání demokracie se staly volby do Pratomimního národního shromáždění, za velké účasti dělnictva se sešel tábor lidu v přiležitosti podepsání dekretů o znárodnění klíčového průmyslu.

V září také došlo ke třetí změně ve složení národního výboru. V důsledku tehdejšího odloučení obce Klokočova od Píbořska členové MNV za obec Klokočova i s předsedou Fr. Rozehnalem odstoupili. 26. září 1945 byl zvolen nový národní výbor, jehož předsedou se stal člen KSC Ladislav Míčov, tovarní stolář. Plénum MNV bylo složeno z rovnoměrného počtu volemeňých zástupců všech čtyř politických stran, každá strana byla zastoupena osmi členy. Tento třetí národní výbor byl již stabilizován až do konce roku 1945.

O zdokonalování práce NV uvěřili i schválení obecního rozpočtu na rok 1945, jímž byl podán obraz hospodaření v počátečním období budování města. Kancem roku byla pak ustanovena finanční komise a bylo jednáno o regulačním plánu města, v jehož rámci měla být plánována výstavba průmyslových podniků, škol a obytných domů. Známeňého uklidnění poměrů bylo dosaženo na počátku roku 1946 po provedení oúřadovnicí zemědělské akce a po vyřešení prvních problémů k přehlásování německých konfliktů.

Období hledání přišlo do období cílevědomé budovatelské práce. Rok 1946 byl po řadě válečných let opět rokem míru ve znamení pokračující práce svobodných občanů k prospěchu města i státu.

Průmysl a literatura:

Kronika Městského národního výboru v Píboři (Kronikář Viktor Sasin).
Květoslav Kadřič: Osvobození boje o Novojičínsko v roce 1945. In: Cestou bojů

k vítězství. Sborník materiálů z ideologické konference OV KSČ v Novém Jičíně k 20. výročí osvobození CSSR Sovětskou armádou na Novojičínsku dne 31. března 1965. Okresní vstoupivědný ústav, 1965, str. 92—93.

Příbořsko. Průběh událostí na Příbořsku upravil a doplnil na základě získaných zpráv Jaroslav Náhýb, tamtéž, str. 342—347.

Květoslav Kodlík: Přehledy a nejdůležitější událostech v období okupace na Novojičínsku, tamtéž, str. 519, 532.

J. Václavík: O vzniku a činnosti MNV v Příboře po osvobození (Zpráva o činnosti), OA Nový Jičín, z fondu MěstNV v Příboře, část I., 1. z. 57.

J. Tvarůžek: Národní výbor v Příboře při práci (Zpráva o jednoráční činnosti MNV v Příboře za rok 1945-46), tamtéž.

PRAMENY K DĚJINÁM PŘÍBORA

Adolf Turek

Pro studium bohaté historie města Příboru se dochovalo v nálich archívech neobyčejně mnoho pramenů. Dosavadním písemným a dějinným kartám, zejména místním, vadila však jednak jejich roztržitost, jednak do značné míry jejich neuspóřádanost až do nedávné doby. Materiál a Příboře se totiž uchoval nejen v bohatém městském archívu, ulázaném nyní i s četnými jinými archívními fondy, obsahujícími dala také a Příboře, v Okresním archívu v Novém Jičíně (OANI), ale i v písemnostech orgánů nadřazených po správní stránce městu Příboru. Tyto dokumenty se nacházejí zejména ve Státním oblastním archívu v Brně (SAB), a z části i v bývalém arcibiskupském archívu v Kroměříži (AAK), spravovaném nyní Státním oblastním archívem v Opavě (SAO), i v tomto ústavu je uložena řada fondů tohoto druhu; jiné nalezené badatel na olomouckém pracovišti téhož archívu (SAOO). Omezení se na podrobnější rozbor jen pro těchto pět archívů, ačkoliv je nesporné, že mnohá materiálu by se našla i v archívních skladěch vídeňských, nebo ve Státním ústředním archívu v Praze (SUA).

Badatelům zpravidla vadí, že v archívech není materiál uspořádán systematickým knihovnickým. Lestliže se zajímají o nějaké téma, nedostanou kartu se signaturami vztahujícími se k tomuto tématu a obsahujícími příslušné věcné, chronologické nebo místní data. V archívech se materiál ukládá podle archívních fondů, t. j. podle souborů dokumentů vzniklých z činnosti jednotlivých úřadů, spolků, podniků, institucí apod. Tento materiál byl od padesátých let tohoto století systematicky zpřístupňován pomocí inventurů k jednotlivým fondům, opatřených většinou jmeny a věcnými rejtliky. Tim se bádání značně usnadnilo; jsou však dosud některé fondy neuspóřádané (Leneni dvůr v AAK), resp. zatím nepřístupné (z nejnovější doby), některé jiné jsou pro podrobnější studium přístupny jen pomocí původních registraturních pomůcek (fondy III, instance v SAB), kde je pochopitelně hledání značně prodlouženo a obtížnější. Tu se pak uplatňuje zkušenost badatelů a informace, případně pomoc pracovníků v archívech, někdy se i z těchto pramených zdrojů dá únosně pro studium čerpat.

S ohledem na to, že materiál k stejnému tématu se objevuje současně ve více archívech a fondech, a s ohledem na omezenost místa, budeme při popisu postupovat podle věcných hledisek.

Pro správní, hospodářské a majetkové záležitosti města přináší nejvíce dokladů fond městského úřadu v Příboře (OANI), obsahující 36 listů v originále pro město i jeho poddané vsi z let 1389—1938, pracovní protokoly těchto vsí 1833—1850 (ale

operáty o vyvozování z poddanských povinností jsou uloženy v SAB), knihy zápisů městské správy 1667—1938, kroniky z 20. století, inventáře vojevůdce, knihy opisů církulů a patentů 1643—1867 s indexy, účetní knihy o materiálu 1510—1945, katastrální operáty 1776—1833 a zejména městské knihy různých typů od počátku 16. do sklonku 19. století (mladší se uchovaly na notářství v Novém Jičíně), konečně různé protokoly o záležitostech občanských, vojenských, policejních, seznamy cizinců atd. 1838 až 1930. Řady knih nejsou ovšem úplné. Z aktuového materiálu je třeba upozornit na dosti kompletní písemnosti magistrátu 1782—1850, na městskou registraturu 1850—1943 (archívy příslušných obcí Kloubova a Věky zahrnují léta 1850—1949) a na spisy MěNV 1945—1966, zatímco z různých fondů SAB, jako z fondu C 5 — magistrát Příbor, z fondu A B — stará zemská registratura, sign. F-11, R 6 a R 40 pro léta 1721—1857, a zejména z různých oddělení moravského gubernia pro období 1636—1783, např. pro udělování měšťanského práva, přijímání do cechů, potterování městských výsad, ubytování vojáků, dobové záležitosti, hospodaření města 1740 až 1785, spor o placení daní roku 1777 mezi Příborem a jeho poddanými v Benátkách a Věsech Žil Mikulovicích (?), o tažení ruských vojsk za napoleonských válek (fond B 6, pro starší dobu rozpuštěn v oddělení Militaria), hospodaření města 1890—1913 osvětluje zprávy statistického úřadu moravského (fond A 18), o stavbě budov státních počtuje fond B 18 a množství map a plánů těchto budov obsahuje fond D 24, ale mnohem víc jich nalezneme v AAK, fond ÚRAS, oddělení map a plánů od počátku minulého století. Ovšem mnohá věci týkající se Příboře lze nalézt i podrobným studiem aktů i listinných zpráv a zasedání zemského sněmu moravského v SAB, fond A 11 pro etapu 1816—1914 a v aktech „selektého“ sněmu 1848—1849, jako pro volby do Frankfurtu a p. — Stav městského archívu v 1850 zachycuje relace ve fondu B 3/3. Finanční prokuratura Brno (1784—1952, fond D 15) obsahuje zprávy o výkupu robot pro poddané města, organizaci magistrátu, řízení gymnázia, nadací apod. Katastrální operáty pro panství hlučovské (1676—1835), jehož součástí byl i Příbor, originální katastrální mapy z r. 1833 a zejména vchovací operáty z r. 1843, obsahující popis a vzhled města, počet jeho obyvatel, zprávy o jejich zaměstnání a životě, jsou jedním z nejbohatších materiálů pro historii Příboře od poloviny 17. do poloviny 19. věku. Avšak i v AAK, fond ÚRAS, nalezneme v urbárii hlučovského panství z r. 1581 (fotokopie též v SAO a v archívu město které jsou i v pozdějších inventurách olomouckých biskupů, neobyčejně zajímavé věci. V témže fondu jsou doklady o revizích městských účtů 1714—1818, obnovení rody 1747—1773, o daních a dárkách 1690—1867; zato málo zmínek o Příboře se vykluje ve fondu Valkestatok Hlučvdy (1693—1946) v SAO. Obdobný materiál jako v AAK je deponován od pol. 17. st. v SAOO, fond Arcibiskupství Olomouc.

Politické poměry a vývoj dělnického hnutí v období 1850—1938 se do jisté míry vylíčil jednak podle fondu okresní hejmanství resp. okresní úřad v Novém Jičíně, především v jeho prezidiálních spisech (OANI), jednak spíše Moravského místodržitelství a jeho nástupců do r. 1938 v SAB. Poměry za okupace osvětluje do jisté míry dochované papíry vládního prezidenta po východní sudetskou župu i písemnosti landráta pro Nový Jičín, v menší míře i německého úředního soudu v Příboře a německého státního zastupitelství v Novém Jičíně (vše v SAO). Treatní postih pracujících poddanských pro první polovinu 19. století lze sledovat ve fondu Kriminální soud Nový Jičín, ale pro dobu 1850—1948 ve fondu Krajský soud Nový Jičín v SAO pouze částečně, poněvadž spisy a většina knih byly do r. 1909 za okupace barbarsky skartovány, podobně jako spisy státního zastupitelství Nový Jičín 1850—1938, z části i v trestních spisech okresního soudu Příbor, vložných dnes v OANI, které byly většinou zničeny roku 1945 při požáru Opavy, podobně jako fondy okresní finanční správy. V těchto

tych písemností je vedle spisů o volbách v OANJ a v mnohých fondech církevních níže vyjmenovaných možno zjistit řadu faktů a vývoji poměrů **národnostních**.

Etapa budování socialismu i s předchozím obdobím 1945—1948 lze pochytit ve spisech expozitury ZNV Ostrava a KNV Ostrava (1949—1960), uchovávaných v SAO a v archívním depozitáři OANJ (materiály ONV Nový Jičín a MěNV Příbor).

Ve fondu městský úřad Příbor v OANJ jsou uvoleny doklady o evidenci obyvatelstva 1850—1919 a sčítací operáty pro město, Věsku i Benčky 1857, 1869 a 1900. Operáty z r. 1921 se nachází v SAO, z r. 1930 v SUA. Badatel o vývoji **populace** města se bude muset ovšem také obrátit průzkumem zmíněných městských knih v OANJ, katastrálních operátů tamtéž a v SAB, a zejména matrik ze 17.—19. století v SAO, které podobně jak pozůstalostní spisy v OANJ (fondy SO Příbor a magistrát Příbor, od 1732) jsou jediným zdrojem také pro rodopisce. Nejstarší sčítání pro Příbor se zachovalo v guberniálním archívu, sign. M 10 v SAB k letům 1763—1765, dále i v církevních statistických z r. 1771—1772 a 1847 v SAOOI fond ACO, inv. č. 23, 24 a 30.

Pro dějiny **školy** v Příboře nalezneme materiál především v OANJ pro Hlavní školu (1783—1879), pro učňovské školství (1886—1946), kupeckou pokračovací školu (1906—1939), pro obecné (18.—20. stol.), měšťanské a mateřské školy (od slonku minulého stol.), pro odbornou školu pro ženská povolání (20. stol.), i pro školy násměcké (1882—1945) (bílí kroniky), pro německé gymnázium 1808—1883, Oberschule 1938—1941, české reálné gymnázium 1902—1939 a učňelský ústav 1875—1938. Zejména tyto poslední dva fondy jsou důležitou pomůckou pro poskytování dokladů jejich absolventům. Všdy Příbor byl dlouho kulturním a vlastně jediným českým centrem na Kravačsku. Dochovány též i písemnosti místní a újezdní školní rady 1864 od 1939 a zkušebních školských komisí 1886—1938. Ovšem doplňující materiál objevíme pro období 1787—1790 a 1803—1836 jednak v tzv. školských fascích v SAB, jednak v různých písemnostech církevních institucí od konce 17. stol. (viz níže) a porůznu od 16. stol. i v městských knihách (OANJ). Zemská školní rada v Brně z období zhruba 1870—1938 v SAB a písemnosti expozitury ZNV resp. pak KNV v Ostravě, uložené v SAO, nás poučí o vývoji a stavu školství po všech stránkách v moderní době.

V Příboře se provozovalo od pradávna četná řemesla. Sdružovala se celkem ve 13 **cechů**. Materiál, dochovaný pro různé cechy v metrajné úplnosti v OANJ, zahrnuje celkové období 1543—1898. Na místo cechů nastoupilo pak 6 **živnostenských společenstev** s písemnými doklady pro léta 1865—1940. Avšak velké chyby by se dopustil ten, kdo by při zpracování dějin řemesel a živnosti v Příboře opomněl prohlédnout zmíněných už matrik a městských knih a kdo by nesandoval v guberniálním archívu v SAB, v SUA v Praze a v AAK (listiny kopie), pro období od 16. století nahoru. — **O pravověrném měšťanstvu** od počátku 18. do počátku 20. století se zřejmě máze poučit v příslušném fondu v OANJ, nehledě ovšem opět na seznamy matriční a v městských knihách všech typů.

Rozvoj **průmyslu** tavidelného a manufakturního v Příboře lze postihnout, nehledíme-li na fondy celozemské povahy v SAB, jednak v OANJ (zejména hejtmanský Nový Jičín, sign. G). Jednak ve fondu obchodní a živnostenská komora Olomouc v SAOOI. Další doklady možno nalézt v živnostenských rejstřících vedených nyní u okresního soudu civilního v Ostravě. Ze spisoven příborských průmyslových závodů se dochovalo poměrně málo; tyto zbytky jsou dnes uloženy v příslušných podnikových archívech podle jednotlivých výrobních oborů.

Zajímavé jsou záznamy o **dolevání** okolo Příbora, zejména uhlí, a to k roku 1816 (AAK, fond URAS), 1860—1864 i 1946—1950 ve fondu Běhetského hejtmanského Bimo (SAB) a Běhetský revírní úřad Ostrava (SAO, zde něco málo i ve fondech okupačních).

Pro dějiny obchodu a peněžnictví, bez ohledu na rozptýlené zprávy v pomocno-

vých knihách, pozůstalostních spísech apod., se uchovaly v OANJ slonkovité archívalie čtyř místních peněžních ústavů od slonku minulého století.

Spolkový život v Příboře byl neobyčejně rozvířen. Spolky a korporace měly různé zaměření. Nejstarší z nich — soudě podle dochovaného materiálu — byly svaz měšťanských ostrostřelců (1811—1878). Národní garda (1848—1849) a Občanská beseda (1862—1909); ostatní spolky (kolem dvacet) mají většinou doklady o své existenci až od poslední čtvrtiny minulého století do poloviny století tohoto. Jmenují zde alespoň Sokol (1893—1946), Divadelní a ochotnický spolek (1882—1910), Pěvecko-hudební jednota (1875—1892), Německý hudební a pěvecký spolek a Lidovou scénu (1946—1951), dále DTJ (20. stol.). Některé mají charakter hospodářský (Živnostenský spolek, hospodářské družstvo apod.). Jejich písemnosti se uchovávají vesměs v OANJ. Je pozoruhodné, že s papíry hospodářského spolku Metoděj se sekváme také v SAB (fond O 82), kde ostatně existuje spolkový katastr vedený pro celou Moravu od r. 1867 a v AAK, fond URAS, kde se též nacházejí zprávy o podpoře jiných spolků a družstev (např. „Auto“ — dopravního automobilového družstva k r. 1911 nebo požárního 1897—1941).

Pro studium **náboženských a církevních poměrů a organizací**, ale současně i pro **sociální péči, školství a historii uměleckých památek** je vedle matrik v SAO nutno jmenovat Děkaný a farní archív (1693—1959) uložený v OANJ, ale též církevní oddělení moravského gubernie (SAB, fond B 3, 1773—1785) a mistodřitelství v Brně (fond B 15, 1786—1880), zejména pak v AAK (Parochiální a Spirituální, heslo Příbor, 17—19. stol., porážna v biskupských kopiích spolu se zmínkami o národnosti pro 16. a 17. stol., valné korespondenci pro 16—18. stol.) a ve fondu URAS (nadace, stavení záležitosti kostelů a jiných církevních objektů, zprávy o požárech, patronáty atd. 1650—1948). Neobyčejně bohatství pro této stránce obsahují ovšem písemnosti fondu Arcibiskupství Olomouc a olomoucká konzistoř (ACO) uložené v SAOOI pro období od poloviny 17. do poloviny 20. století, v nepatrné míře i spisy olomoucké kapituly tamtéž. Tyto archívalie obsahují ujedinele též zprávy a **hudbě** provozované v chrámech, o jednotlivých varhaních, hudebnicích apod. Hledání v těchto fondech je velmi ulehčeno důkladnými jmennými i věcnými rejstříky. — Archívalie bývalé **piantické koleje** v Příboře (1693—1872) jsou nyní soustředěny jako samostatný fond v SAO až na malou část uloženou v SUA (archív představeného ládu) a na jednotliviny v SAB (fond B 3); v AAK se příborských piaristů týká písemnosti v oddělení Monastika a URAS, v SAOOI některé drobné zprávy z ACO a Arcibiskupství Olomouc. Pozůstalosti vlasteneckých kněží působících v první polovině minulého století v městě jsou sepsány ve fondu Moravskoslezské zemské právo, sign. 13 c, v SAB.

Pro **sociální a zdravotní poměry** v době první republiky chová úřady fond okresní péče a mládež a okresní nemocniční pojistovna (zde důležité doklady pro započítání zaměstnání do důchodu pro důlnictví) v OANJ. Pro starší dobu jsou rozptýleny v různých archívech v různých fondech, jak bylo výše naznačeno.

Jednotlivý různého charakteru lze ovšem najít i ve sbírkách map, fotokopii, odlišky pečeti a starých archívních sbírkách (např. Bočkova sbírka, nebo Šbírka německého historického spolku v Brně v SAB) v různých archívech. Sem lze zaladit i dokumenty uchovávané na památku ze slavných svého času hospodářských výstav příborských 1887—1936 v OANJ a AAK a pozůstalost přírodovědecké a vlastivědného badatele dr. Malice Remese, deponovanou zčásti v OANJ.

Historickým zřídlem svého druhu jsou též noviny a místní časopisy, zejména pro studium dělnického hnutí. Jejich zprávy je ovšem tak jako ústní vyprávění pamětníků nutno kontrolovat úředními paměti. Cennou sbírku místních novin má OANJ, dleňický tisk zhruba z oblasti bývalého Ostravského kraje se nachází dosti úplné sbírkou v archívu města Ostravy. Menší sbírky tohoto druhu jsou v SAO a ve studijní knihovně Slezského ústavu ČSAV v Opavě. V těchto vědeckých ústavech lze nalézt téměř kom-

plnění literaturu krajevou, pokud není přístupna v OANJ a ve Vlastivědném ústavu tamtéž. Totéž platí o promenech uveřejněných tiskem, z nichž pro Píbor obsahují větší množství materiálu moravský listinář do r. 1411 (CDM), edice K. Lachnera, nejstarších manských desek a půhaných knih olomouckého biskupství do sklonku 15. věku (Die ältesten Befehls- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz), Brno 1902 a statistické lexikony od r. 1869 do 1965.

Literatura:

Státní archiv Brno, Přívodce po archívních fondech, Brno 1953; Státní archiv Opava, totéž, Praha 1954; J. Lankeš, Písemní svědkové píborské minulosti, ve sborníku Píbor (1966), str. 21—23. — Zpráva kol. dr. M. Kouřila pro AAK.

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 17

Pavel Maravčík:	Minulost a přítomnost města Píboru	1
Jaroslav Bakala:	Založení města Píboru	4
František Schwarz:	Píbor v 16. a 17. století	15
Zdena Genserková:	Z historie píborských škol	27
Jaroslav Nehýbl:	Kulturní a společný život Píboru od doby národního obrození do konce první republiky (1774—1938)	37
Naděžda Pýlová - Lubomír Laukočka:	Čd. cechovní řemeslné výroby ke vzniku a rozvoji píborského průmyslu	49
Antonín Sattler - Zdeněk Janečka:	Z dějin dělnického hnutí a KSČ v Píboře	55
František Marušan:	Píbor za německé okupace a v antifašistickém odboji	65
Jaroslava Píkrýlová:	Osvobození města Píboru a ustanovení orgánů lidové moci	68
Adolf Turek:	Připomínky k dějinám Píboru	74

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává Vlastivědný ústav v Novém Jičíně

Svazek 17 vyšel v roce 1976

Riší a odpovídá redakční rada v čele s předsedou Janem Hanákem

Vedoucí redaktor Otakar Zelanko

Fotografie — FOTOKLUB DK ROH Příbor — Jarnot, Loukotka a Janoš

Cena 8 Kčs

Vytiskly Moravské tiskařské závody n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provoz 27 Nový Jičín
zak. č. 1199

